

NÁRODNÁ
SPRÁVA
O ROZVOJI
MIEST SR
PRE POTREBY
KONFERENCIE
HABITAT III

MINISTERSTVO
DOPRAVY A VÝSTAVBY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

NÁRODNÁ
SPRÁVA
O ROZVOJI
MIEST SR
PRE POTREBY
KONFERENCIE
HABITAT III

september 2016

Obsah

Úvod	4		
I. Urbánna demografia	7		
1. Riadenie urbanizácie	9		
2. Vázby medzi mestom a vidiekom	11		
3. Reakcia na potreby mládeže v mestách	12		
4. Reakcia na potreby starších v mestách	14		
5. Zabezpečenie rodovej rovnosti v mestskom rozvoji	15		
6. Skúsenosti a problémy	16		
7. Problémy a výzvy, ktoré by mohla riešiť Nová urbánna agenda	17		
II. Plánovanie rozvoja miest	19		
8. Posilňovanie udržateľného územného a priestorového plánovania	20		
9. Technická kapacita plánovať a riadiť mestá	20		
III. Nakladanie s pozemkami a rozširovanie zastavaných území miest	23		
10. Podpora mestskej a prímestskej produkcie potravín	24		
11. Riešenie výziev v oblasti mestskej mobility	25		
12. Skúsenosti a problémy	26		
13. Budúce výzvy a problémy, ktoré by mohla riešiť Nová urbánna agenda	27		
IV. Životné prostredie a urbanizácia	29		
14. Reakcia na klimatické zmeny	30		
15. Znižovanie rizika katastrof	31		
16. Redukcia dopravných zápch	31		
17. Znečistenie ovzdušia	32		
18. Skúsenosti a problémy	33		
19. Budúce problémy a výzvy, ktoré by mohla riešiť Nová urbánna agenda	33		
V. Spravovanie miest	35		
20. Základný legislatívny rámec	36		
21. Decentralizácia verejnej správy a mestský rozvoj	36		
22. Financovanie samosprávy miest	37		
23. Participácia v spravovaní miest a ľudské práva v urbánnom rozvoji	38		
24. Posilnenie mestskej bezpečnosti	38		
25. Skúsenosti a problémy	39		
26. Budúce problémy a výzvy, ktoré by mohla riešiť Nová urbánna agenda	40		
VI. Ekonomický rozvoj miest	43		
27. Podpora miestneho ekonomického rozvoja	45		
28. Tvorba pracovných miest	45		
29. Integrácia mestskej a národnej ekonomiky	46		
30. Skúsenosti a problémy	46		
31. Budúce problémy a výzvy, ktoré by mohla riešiť Nová urbánna agenda	48		
VII. Bývanie a základné služby	51		
32. Charakteristika bývania na Slovensku	52		
33. Posilnenie a zlepšenie prístupu k financovaniu bývania	54		
34. Zlepšenie prístupu k primeranému bývaniu	54		
35. Zlepšovanie slumov a prevencia ich vzniku	56		
36. Základné služby	56		
37. Odpadové hospodárstvo	56		
38. Pitná voda	56		
39. Základné hygienické zariadenia a kanalizácia	59		
40. Zlepšenie prístupu k čistej energii z domácich zdrojov	59		
41. Skúsenosti a problémy	60		
42. Budúce problémy a výzvy, ktoré by mohla riešiť Nová urbánna agenda	61		
VIII. Indikátory	65		

Tento dokument je národným príspevkom v procese prípravy Novej urbánnej agendy, ktorá vzíde z konferencie Organizácie spojených národov o bývaní a udržateľnom rozvoji miest Habitat III. Tá sa uskutoční v ekvádorskom meste Quito v dňoch 17. – 20. októbra 2016.

Správu pripravilo Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR na základe podkladu poskytnutého Ministerstvom životného prostredia SR, ktoré správu vypracovalo s príspevom členov *Pracovnej skupiny pre prípravu konferencie Habitat III*, menovite: Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo financií SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, Ministerstvo hospodárstva SR, Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, Úrad vlády SR, Banskobystrický samosprávny kraj, Bratislavský samosprávny kraj, Košický samosprávny kraj, Nitriansky samosprávny kraj, Trenčiansky samosprávny kraj, Trnavský samosprávny kraj, Žilinský samosprávny kraj, Slovenský hydrometeorologický ústav, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Štatistický úrad Slovenskej republiky, Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky.

V neskoršom štádiu rozpracovania bol dokument doplnený o mnohé ďalšie dostupné relevantné informácie, ako aj o osobné príspevky relevantných profesionálov v daných oblastiach.

Nad jednotlivými kapitolami prebrali záštitu renomovaní slovenskí odborníci: Ing. Eva Balážová, PhD., doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD., prof. Ing. arch. Maroš Finka, PhD., Ing. Zuzana Hudeková, PhD., doc. Ing. Štefan Rehák PhD., prof. Ing. arch. Róbert Špaček, CSc..

Ministerstvo životného prostredia SR a Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR týmto vyjadrujú úprimnú vďaku všetkým zúčastneným, ktorí sa podieľali na vzniku správy.

Úvod

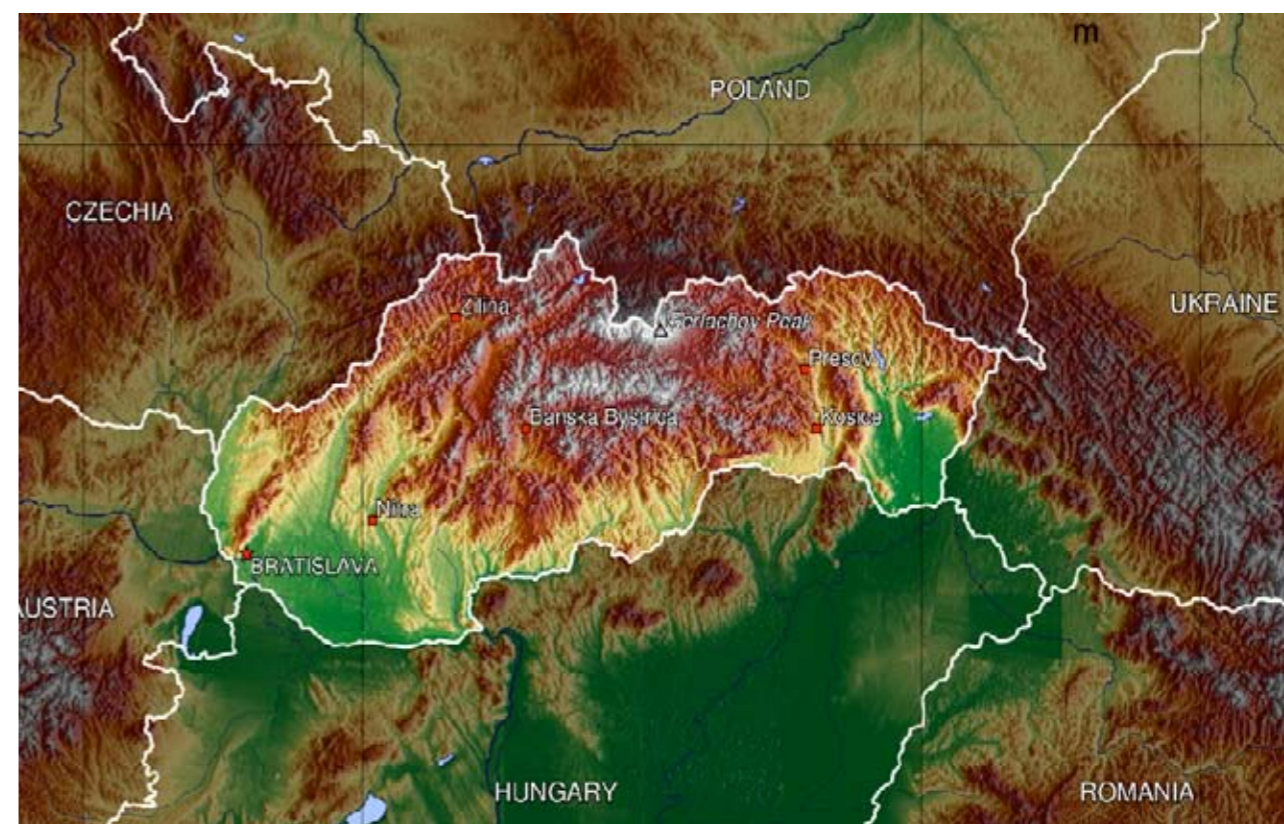
Národná správa Slovenskej republiky vznikla na základe výzvy Programu Organizácie spojených národov pre bývanie a ľudské sídla (UN-Habitat), aby členské štáty pripravili svoje národné správy, z ktorých by bolo možné čerpať podnety pre prípravu globálneho návrhu „Novej urbánnej agendy“. Táto sa má stať výstupom konferencie Habitat III o bývaní a udržateľnom mestskom rozvoji, ktorá sa uskutoční v októbri roku 2016.

Slovenská republika túto príležitosť využíva ako príspevok ku konferencii Habitat III, počas ktorej bude mať predsedajúcu úlohu v Rade EÚ, ale aj ako možnosť zhodnotiť vývoj slovenských miest od poslednej celosvetovej konferencie Habitat II v roku 1996 v Istanbule. Správa tiež ponúka príležitosť popísať, akú úlohu zohrávajú slovenské mestá v celkovom ekonomickom, spoločenskom a sociálnom rozvoji krajiny. Slovensko je malá krajina a mohlo by sa preto zdať, že k celosvetovej diskusii o urbánnej agende nemáme čím prispieť. Dôvodov, prečo porovnávať postavenie slovenských miest s ostatnými krajinami sveta, je mnoho. Azda najzávažnejší je ten, že mestá, v akejkol'vek krajine a akokoľvek malé, sú a vždy budú hnacími motormi ekonomiky a vývoja spoločnosti. Sú územiami s najvyššou koncentráciou aktivít a to tak pozitívnych (ekonomika, inovácie, finančný a ľudský kapitál) ako aj negatívnych (znečistenie, kriminalita, dopravné problémy, individualizmus a patogénne sociálne javy). Zodpovedanie celosvetových otázok, položených v rámci prípravy konferencie Habitat III, nám umožňuje nielen

porozumieť postaveniu našich miest v širšom medzinárodnom kontexte, ale aj skúmať ako sú globálne prijaté postuláty a riešenia adaptabilné a uplatniteľné v rámci našich vnútorných politík a postupov. Navyše, Slovensko má čo ponúknuť svetu, keďže za posledných 20 rokov prešlo neobvykle rýchlou politickou a ekonomickou transformáciou a má bohaté skúsenosti s jej dosahmi.

Vývoj osídlenia Slovenskej republiky so zreteľom na mestský rozvoj v období posledných dekád nie je možné popísať v jednotlivých kapitolách oddelene, keďže väčšina procesov politického, demografického, sociálneho a ekonomického vývoja a ich vplyvov na životné prostredie a kvalitu života obyvateľov veľmi úzko súvisí. Napríklad vo viacerých kapitolách sa opakujú zmienky o vplyvoch reformy verejnej správy. Táto sa uskutočňuje kontinuálne od zmeny politického režimu krajiny v roku 1989, avšak najväčší rozsah a rozhodujúci význam pre posilnenie samosprávneho riadenia spoločnosti, a teda aj pre riadenie a spravovanie miest, zaznamenala v rokoch 2002 až 2005.

Hoci celá národná správa by mala byť prednostne venovaná mestám, **vo viacerých kapitolách nie je pre nedostatok relevantných štatistických informácií možné objektívne popísať situáciu špecificky v mestách.** Toto obmedzenie vyplýva zo skutočnosti, že cenové sčítania v periodicite 10 rokov doteraz neboli zostavované do dátasetov s rozdelením na mestá a vidiek. Výberové štatis-

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/aa/Slovakia_topo.jpg

tické zisťovania sa uskutočňujú na celoštátnej vzorke. Vzhľadom na to sa preto správa **tam, kde je to nevyhnutné, odvoláva na všeobecné empirické pozorovania.**

Územie Slovenskej republiky sa rozprestiera na ploche 49 035 km². Spoločné hranice má s Českou republikou, Rakúskom, Maďarskom, Ukrajinou a Poľskom. Populáciu tvorí približne 5,41 milióna obyvateľov, jej najväčším a zároveň hlavným mestom je Bratislava so 423 tisíc¹ obyvateľmi. Funkciu administratívnych centier regionálnej samosprávy plní popri hlavnom meste 7 krajských miest s veľkosťou od 56 do 240 tisíc obyvateľov.

Slovenská republika je parlamentnou demokraciou, štátnym jazykom je slovenčina. Na základe dlhoročného integračného procesu, sprevádzaného množstvom ekonomických a politických zmien, sa Slovenská republika v roku 2004 stala členským štátom Európskej únie a členom NATO. Od roku 2007 je súčasťou Schengenského priestoru a od roku 2009 eurozóny.

¹ Stav k 31. 12. 2015: 422 932. Zdroj: Štatistický úrad SR

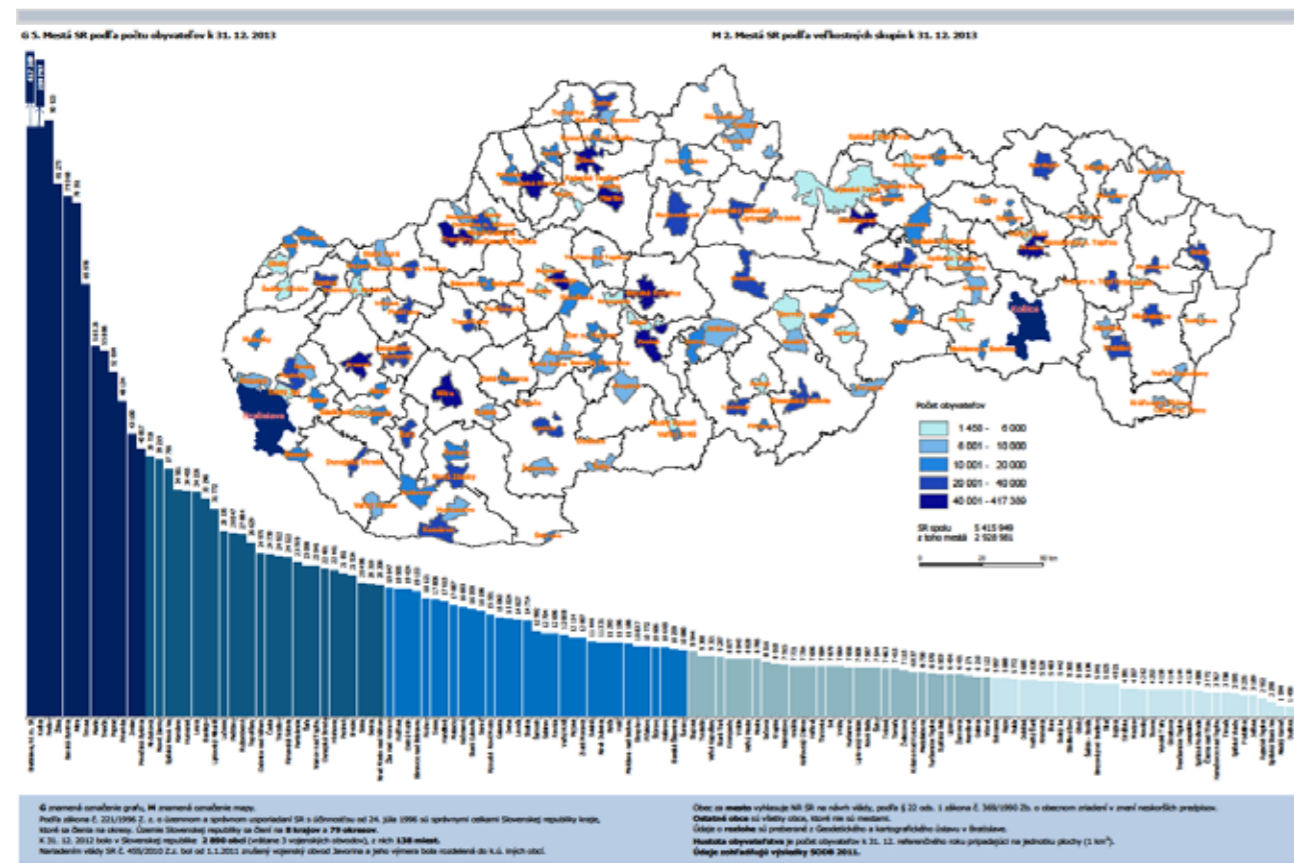
Urbánna demografia

Demografické procesy sú pre rozvoj Slovenska, a s tým súvisiaci rozvoj miest, jedným z najzávažnejších faktorov. Na rozvoj krajiny, popri všeobecnom politickom a ekonomickom vývoji, najviac vplývajú **individuálne rozhodnutia občanov – ich životné stratégie a preferencie**. Aj preto je oblasti demografie venovaná významná časť národnej správy.

Pre potreby národnej správy je za mesto považovaná obec so štatútom mesta, hoci viacerí odborníci sa zhodujú v tom, že takéto zjednodušené duálne členenie na mesto a vidiek nie je pre účely skúmania zložitých procesov vo vývoji mestských a vidieckych priestorov dostatočné. Treba poukázať na skutočnosť, že sa často uvádza nesprávna informácia, že mesto je v SR definované na základe veľ-

ku v minulosti malo štatút mesta. Na Slovensku je 2 890 obcí. Z nich aktuálne má 140 štatút mesta, pričom 20 miest je menších ako 5 tisíc obyvateľov. Naopak, medzi najväčšie mestá s počtom obyvateľov nad 50 tisíc je možné zaradiť 10 slovenských miest, pričom 8 z nich vrátane hlavného mesta je zároveň hlavným mestom samosprávnych regiónov, plnia teda funkciu centier 8 samosprávnych administratívnych regiónov.

V zmysle spoločnej harmonizovanej definície, ktorú v roku 2011 prijala Európska komisia a OECD, sa za mestá považujú aglomerácie, ktorých urbanizované jadrá majú minimálne 50 tisíc obyvateľov a splňajú ďalšie parametre.² V zmysle tejto definície je na Slovensku iba 10 miest, pričom vychádzame iba zo základného počtu

Zdroj: Štatistický úrad SR

kostného kritéria, pričom má mať najmenej 5 tisíc obyvateľov. V skutočnosti je možné podľa platnej legislatívy za mesto vyhlásiť aj obec, ktorá veľkostné kritérium nespĺňa, v prípade, že spĺňa iné kvalitatívne parametre: je hospodárskym, administratívnym a kultúrnym centrom alebo centrom cestovného ruchu, alebo kúpeľným miestom; zabezpečuje služby aj pre obyvateľov okolitých obcí; má zabezpečené dopravné spojenie s okolitými obcami; má aspoň v časti územia mestský charakter zástavby. Tieto kritériá vstúpili do platnosti ešte predtým, ako boli za mestá vyhlasované obce bez splnenia striktných podmienok, a to napríklad na základe historického vývoja sídla, teda ak

obyvateľov nad 50 tisíc a nepreberujeme ostatné atribúty v rámci spoločnej definície OECD a Európskej komisie. Z pohľadu takéhoto štatistického prístupu patrí Slovensko medzi najmenej urbanizované krajiny EÚ.³

2. Definícia mesta pozostáva zo štyroch častí: ak pôdorys mesta prekryje ortogonálnou sieťou, všetky bunky v rámci siete majú hustotu viac ako 1 500 obyvateľov na km². Súvislé bunky s vysokou hustotou sú klastrované a medzery vyplnené tak, aby sa dosiahol počet obyvateľov „mesta“ minimálne 50 000. Všetky obce (administratívne jednotky na úrovni LAU2) s minimálne polovicou svojho obyvateľstva v rámci urbánneho centra sa stávajú súčasťou „mesta“. „Mesto“ sa definuje ak: 1) existujú spojenia na politickej úrovni, 2) minimálne polovica obyvateľstva žije na území urbánneho centra a 3) ak minimálne 75 % obyvateľstva urbánneho centra žije v „meste“.

3. DIJKSTRA, L., POELMAN, H. Cities in Europe. The new OECD-EC definition. In: EC, Regional focus, 2012

Kedže v Slovenskej republike mnohé najväčšie vidiecke obce dosahujú veľkosť najmenších slovenských miest a administratívne zatriedeniu nemusia zodpovedať charakter obcí, je táto definícia na pomery krajiny zrejme príliš striktná.

1. RIADENIE URBANIZÁCIE

Pre pochopenie súvislostí mestského rozvoja na Slovensku v posledných dekádach je nevyhnutné pripomenúť procesy vzdialenejšej histórie, vrátane sídelného rozvoja krajiny od čias nástupu komunistického ideológie. Mnoho aspektov pretrváva do súčasnosti.

Na štruktúru osídlenia Slovenska, ktorá sa vo všeobecnosti považuje za polycentrickú, s koncentráciou sídiel v dolinách a kotlinách, vplývali popri geomorfologických danostiach, historických okolnostiach aj politické rozhodnutia v období socializmu. Toto sa spája najmä so štátom riadenou povojnovou industrializáciou, ktorá priniesla koncentráciu pracovných miest a infraštruktúry do vybraných sídiel mestského typu, či realizovanie koncepcie tzv. strediskových obcí v období šesťdesiatych až deväťdesiatych rokov 20. storočia v Československu. Výsledkom bola migrácia obyvateľov z vidieka do miest, integrácia vidieckych sídiel do mestských aglomerácií, zmena ich ekonomickej základne podporená kolektivizáciou poľnohospodárstva a nutnosťou dennej dochádzky väčšiny obyvateľov za

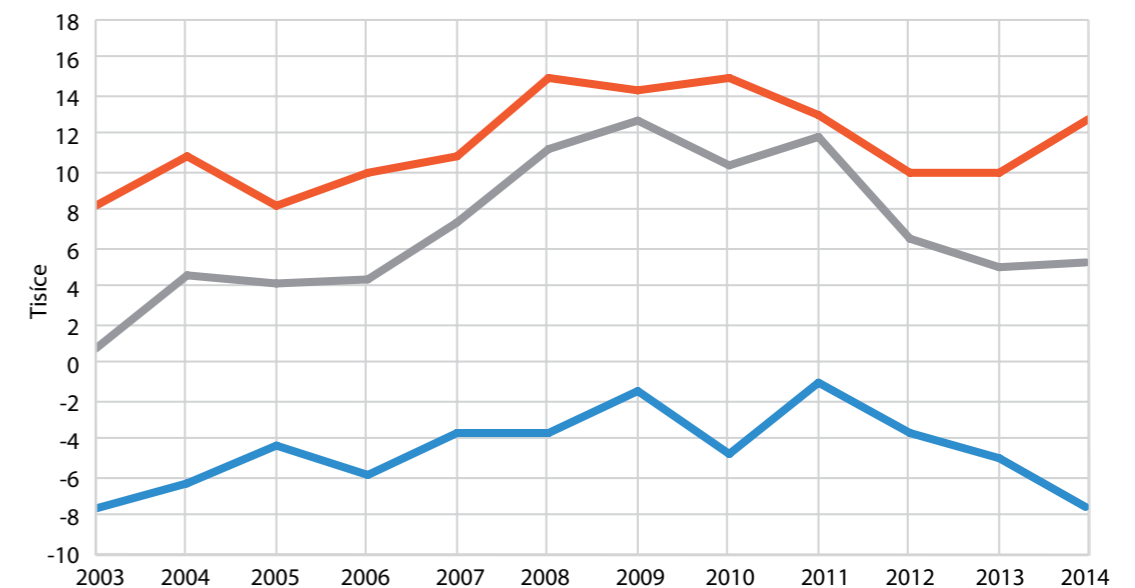
prácou z vidieckych sídiel do miest. Viaceré mestá zaznamenali viac ako 5-násobné zvýšenie počtu obyvateľov.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia slovenské mestá s počtom 50 až 100 tisíc obyvateľov dosiahli najvyššie prírastky a stali sa najvýznamnejšími centrami pracovných príležitostí. Systém osídlenia krajiny dotvárali mestá s počtom 20 až 50 tisíc obyvateľov, rozložené po celom území štátu, pričom tieto plnili funkciu administratívnych, obšlužných a vzdelávacích centier. V období šesťdesiatych až osemdesiatych rokov 20. storočia podiel mestskej populácie, pozostávajúcej z občanov s trvalým bydliskom na území miest, vzrástol z 29,7 % až na 50,2 %.

Vyššie popísaná dynamická urbanizácia z obdobia druhej polovice 20. storočia spôsobila veľký nárast mestského obyvateľstva, ale zároveň aj výrazné problémy v sídelnej štruktúre, či už vo forme monofunkčného využitia územia, nedobudovanej infraštruktúry v rámci programu komplexnej bytovej výstavby alebo zanedbávania centier miest a verejných priestorov.

Zmena politického a ekonomického režimu po roku 1989 a začatie procesu transformácie sa výrazne odrazili aj vo vývoji miest. Niektoré mestá prešli zmenou administratívnych hraníc, významne sa zmenilo vlastníctvo nehnuteľností a ich ceny, zaniklo mnoho priemyselných podnikov a bytová výstavba sa takmer zastavila. Zároveň

Celkový prírastok obyvateľstva (osoby)

■ mestá celkový prírastok obyvateľstva ■ vidiek celkový prírastok obyvateľstva ■ SR celkový prírastok obyvateľstva

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

sa aktivoval proces rezidenčnej aj komerčnej suburbanizácie, živený najmä zvyšovaním cien nehnuteľností v zastavanom území miest.

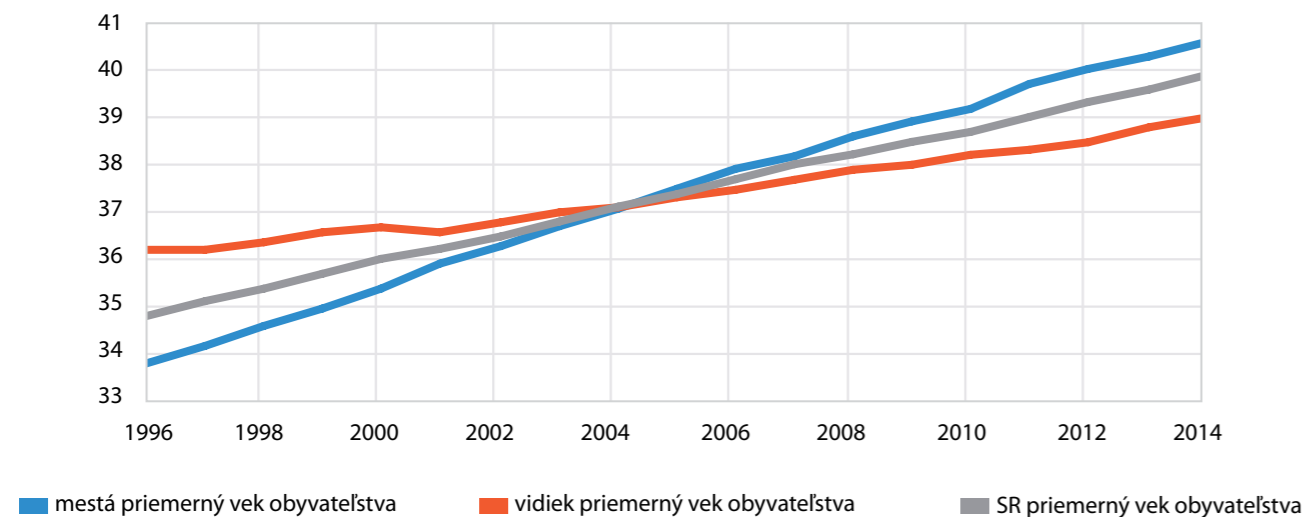
Razantné zmeny nastali aj v reprodukčnom správaní obyvateľstva. Veľmi dobre je známa základná trajektória charakterizovaná prepadom intenzity plodnosti, poklesom úmrtnosti a súvisiacim starnutím populácie.⁴

Vo výsledku tieto procesy priniesli mierny pokles celkového počtu obyvateľov prihlásených k trvalému pobytu v mestách SR. Táto tendencia nie je rovnako intenzívna vo všetkých najväčších mestách a zároveň sa úbytok

mnohokrát spája s prírastkom obyvateľov v ich širšom zázemí vrátane menších miest.

Zmenšovanie sa počtu obyvateľov sa neodohráva rovnomerne na celom území miest. Väčšinou počet občanov rastie v zázemí najväčších miest a klesá v ich jadrách. Okrem toho sa v mestách Slovenska dostavuje všeobecný trend starnutia. Svoj podiel na starnutí populácie má zlepšovanie zdravotnej starostlivosti a predlžovanie života jednotlivcov, čo dlhodobo potvrdzuje nárast strednej dĺžky života pri narodení a tiež presun početných ročníkov niekdajších migrantov prísťahovaných do miest, ktorý sa dostávajú do seniorského veku. Okrem toho naň vplýva

Priemerný vek obyvateľstva

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Vývoj počtu obyvateľov v mestách s počtom nad 50 000 obyvateľov

Mesto	Počet obyvateľov (k 31. 12. 2014)	Počet obyvateľov (k 31. 12. 1996)	Relatívna zmena (v %)
Bratislava	419 678	452 288	-7,21
Košice	239 464	241 606	-0,89
Prešov	90 187	93 147	-3,18
Žilina	81 155	86 811	-6,52
Nitra	78 033	87 569	-10,89
Banská Bystrica	79 027	85 052	-7,08
Trnava	65 713	70 202	-6,39
Martin	56 053	60 917	-7,98
Trenčín	55 857	59 039	-5,39
Poprad	52 316	55 303	-5,40
Prievidza	47 574	57 395	-17,11
SR	5 421 349	5 378 932	0,79

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

4 BLEHA, B. Lokálny demografický vývoj na Slovensku: percepčia, spoločenské implikácie a interdisciplinárne výzvy. In: Sociológia, roč. 43, 2011, č. 4, s. 362 – 390.

Podiel mestského a vidieckeho obyvateľstva trvalo bývajúceho v SR, sčítanie 1991 – 2011

Obce	2011		2001		1991	
	Počet obcí	Obyv. %	Počet obcí	Obyv. %	Počet obcí	Obyv. %
Mestské	138	54,4	136	56,2	136	56,8
Vidiecke	2 752	45,6	2 747	43,8	2 689	43,2

Zdroj: Štatistický úrad SR: Obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR. Vybrané výsledky Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, ŠÚ SR 2012, ISBN 978-80-8121-203-1.

emigrácia z najväčších miest, pričom migračne najaktívnejšie je práve obyvateľstvo v mladších vekových kategóriách, ale hlavnou príčinou je model nového reprodukčného správania. Do značnej miery sa začínajú prejavovať aspekty, ktoré popisuje teória tzv. druhého demografického prechodu. Ten sa vyznačuje zvyšovaním individualizmu, kladením dôrazu na kariéru, či časté neformálne spolužitia.⁵ Zmeny rodinného a reprodukčného správania so sebou priniesli okrem zmien v zastúpení obyvateľov podľa rodinného stavu aj zmeny v štruktúre a počte cenových domácností.⁶

Všetky uvedené skutočnosti podporujú tvrdenie, že urbánny vývoj na Slovensku v posledných dekádach sa nielenže nedá označiť za „rapídnu urbanizáciu“, ale sa naopak prejavuje úkazmi, ktoré je možné pripísať fenoménu zmršťovania, v zahraničnej literatúre označovaného pojmom „urban shrinkage“. Najčastejšie je „urban shrinkage“ spájaný s populačným úbytkom v mestách a ďalšími s tým spojenými javmi, ako je postupné starnutie populácie, vysťahovalectvo mladých a kvalifikovanejších obyvateľov, rast nezamestnanosti, zmena vekovej a sociálnej štruktúry populácie, zastavenie prísťahovalectva, zastavenie a pokles cien nehnuteľností. Vzhľadom na to, že slovenské mestá zatiaľ „iba“ strácajú populáciu a tá zároveň starne, nedá sa hovoriť o zmršťovaní t. j. „shrinkage“ v plnom význame tohto pojmu.

Napriek tomu, že kvantitatívne počet obyvateľov v mestách klesá, z hľadiska počtu pracovných príležitostí a množstva denne prítomných ľudí, dochádzajúcich za prácou a službami, sa pozícia miest stále posilňuje. Kvantitatívny rozvoj urbanizácie bol nahradený kvalitatívnym, v ktorom sa v širších zázemiach miest intenzívne mení vidiecke prostredie a spôsob života, čo vedie k premene komunit vidieckych sídiel na urbánne komunity.

Tak ako na urbanizáciu možno nazerať jednoducho iba ako na zvýšenie zastúpenia obyvateľov miest (aj cez

migráciu do miest), tak je možné ju vnímať aj ako proces „pomešťovania“ vidieckeho obyvateľstva.

2. VÄZBY MEDZI MESTOM A VIDIEKOM

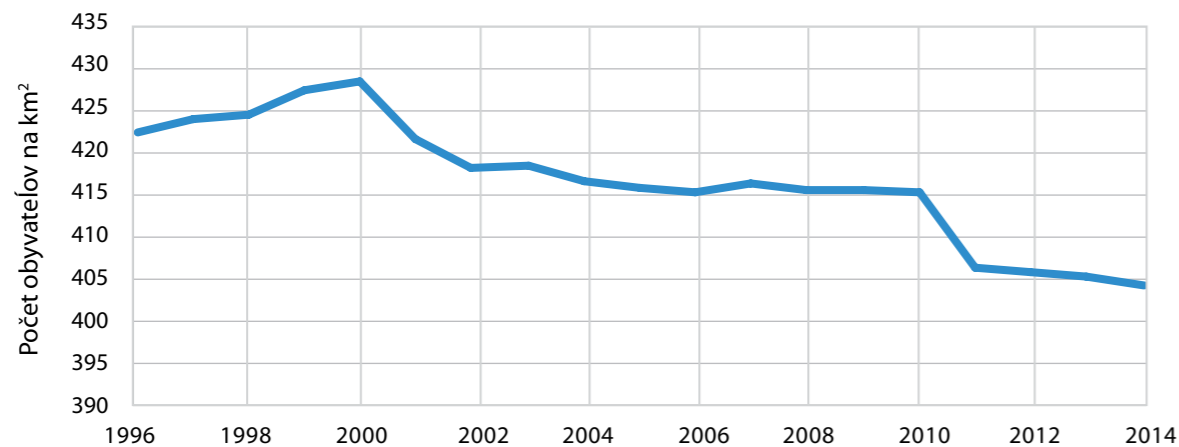
Na Slovensku je kvantitatívny podiel vidieckeho a mestského obyvateľstva pomerne vyrovnaný. Štatistické vykazovanie počtu obyvateľov prihlásených k pobytu v jednotlivých mestských či vidieckych obciach však nevytvára o charaktere spôsobu života, pričom je zrejme, že vďaka mnohým ekonomickým a spoločenským procesom vrátane globalizácie sa rozdiely stierajú. Zároveň sú značné problémy v oblasti evidencie obyvateľstva, ktoré po presťahovaní nenahlási zmenu bydliska, resp. sú diskrepancie medzi trvalým a obvyklým pobytom.

Jedným z faktorov, ktoré vplývajú na zmenu vidieckeho prostredia na Slovensku, je premena ekonomickej základne. Svedčí o tom aj skutočnosť, že **hoci vo vidieckych sídlach dnes žije o niečo menej ako polovica populácie, v poľnohospodárstve je zamestnaných iba o niečo viac ako 3 % obyvateľov.** Zmena ekonomickej základne je len jedným z faktorov premeny. Proces urbanizácie vidieka prináša premenu kvality prostredia vidieckych sídiel a predovšetkým rapídnu a ďalekosiahlu transformáciu spôsobu života vidieckeho obyvateľstva. Tieto premeny siahajú až na podstatu kvality vidieka, ktorou je špecifický komunitný život v úzkom prepojení s prírodným prostredím. V mnohých obciach, najmä v dobrej dostupnosti miest, prebieha nielen generačná výmena, ale premena vidieckych sídiel na obytné satelity. Iné sa menia na rekreačné sídla a v najhoršom prípade nastupuje ich sociálna degradácia v dôsledku migrácie, starnutia obyvateľstva a zmeny sociálnej skladby.

Morfológia územia, polycentrické rozmiestnenie osídlenia v porovnaní so svetom, relatívne malé dochádzkové vzdialenosti medzi sídlami vidieckeho a mestského charakteru spôsobujú, že krajina môže poskytnúť dostatok rezidenčných príležitostí pre populáciu preferujúcu ako vidiecke, tak aj mestské prostredie. Dostupnosť služieb, pracovných príležitostí a vzdelania garantuje štát v súlade s ústavou SR,

avšak významným faktorom ich reálneho poskytovania je celková efektivita výkonu verejnej správy. Tá je najnižšia v prípade malých obcí do 500 obyvateľov, ktorých je z celkového počtu 2 890 viac ako tretina. Dobře vyvinutá polycentrická sústava osídlenia je síce silným predpokladom pre rovnomernú obsluhu územia, ale oslabujú ju nedostatočné inštitucionálne a finančné rámce pre spoluprácu, dominancia konkurenčných vzťahov nad kooperačnými, s celkovým slabým povedomím o význame spolupráce ako faktora konkurencieschopnosti. Prekážkou lepšieho výkonu verejnej správy môže byť aj nesúlad administratívneho územného členenia s prirodzenými funkčnými väzbami v území. Obce však preukázateľne pociťujú potrebu spolupráce, čoho dôkazom je, že na území SR pôsobia rôzne územné zoskupenia spolupráce, a to tak na mikroregionálnej a regionálnej úrovni ako aj v rámci cezhraničných štruktúr spolupráce, ktoré sú podporené Európskou úniou. Európska únia aktuálne stimuluje aj spoluprácu centier mestského charakteru a ich zázemia tým, že čerpanie prostriedkov na udržateľný mestský rozvoj podmieňuje integrovaným prístupom k rozvoju v rámci širších mestských území.

Vývoj hustoty obyvateľstva (mestá)

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

O vývoji sídelnej štruktúry miest a obcí vypovedá aj informácia o zaľudnenosti územia, teda počte obyvateľov na km². Zatiaľ čo v mestách v období od roku 1996 do 2014 hustota poklesla o 4 %, vidieckeho obce spolu zaznamenali nárast o 9 %.

V súčasnosti prebieha, a v budúcnosti s vysokou pravdepodobnosťou aj ďalej bude prebiehať „prelievanie“ časti vidieckej populácie do populácie mestskej, nie v zmysle migračnom, ale z hľadiska transformácie sociálnej, kultúrnej a reprodukčnej. Samozrejme, prispieva k tomu svojou mierou aj proces suburbanizácie.⁷

⁷ BLEHA, B., HURBÁNEK, P., VAŇO, B. Demografická projekcia mestskej a vidieckej populácie Slovenska do roku 2030. In: Demografie, roč. 3/2012, s. 233 – 249.

3. REAKCIA NA POTREBY MLÁDEŽE V MESTÁCH

Podobne, ako v mnohých iných oblastiach, ktoré sú predmetom záujmu národnej správy pre potreby Habitat III, nie je možné odvolávať sa na štatistické dáta zozbierané špecificky pre mládež v mestách. Kapitola sa preto opiera o celoštátne údaje.

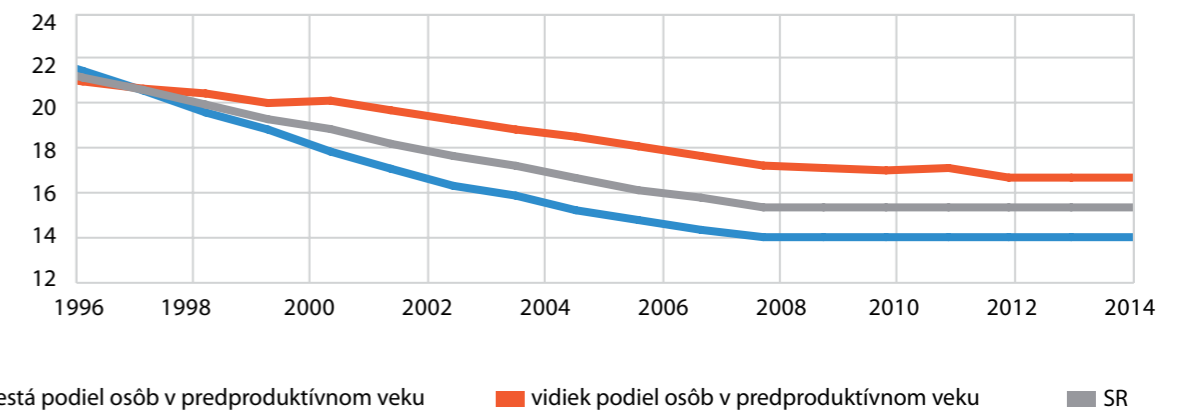
Deti a mladí ľudia majú špecifické potreby, ktoré je potrebné brať do úvahy v procese ich prípravy na spoločenský a pracovný život. Patria k najzraniteľnejším skupinám v spoločnosti a zároveň sú cenným zdrojom jej rozvoja.

Vekové obdobie mládeže je obdobím prechodu z detstva do dospelosti. Tento prechod obsahuje tradične prechod z ekonomickej závislosti k ekonomickej nezávislosti, obvykle spojený s prechodom zo školy do práce, prechod z rodičovského domova k samostatnému bývaniu, prechod z role dieťaťa k roli partnera a rodiča. Načasovanie týchto prechodov, ako aj ich formy a vzory, prechádzajú v poslednom období významnými zmenami a menia sa vo vzťahoch

ku miestu aj času. Viacero výskumov a správ týkajúcich sa mládeže konštatuje, že prechod z obdobia detstva do dospelosti sa predlžil a prebieha v rozličných fázach. Štandardná cesta zo školských lavíc k zamestnaniu a budovaniu rodiny je čoraz zložitejšia, nepriama, nepredvídateľná a zraniteľná. Prechod z detstva do dospelosti je rôzny vo vidieckych a mestských oblastiach a líši sa vzhľadom na sociálne zázemie, etnickú príslušnosť, kultúru, náboženstvo, pohlavie a sociálne a ekonomické podmienky.⁸

⁸ BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A., NEMCOVÁ, L., ZOLYOMIOVÁ, P. Čo vieme o autonómii mladých ľudí na Slovensku? Iuventa, Bratislava, 2012 [online] Dostupné na https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/vyskum/2012/popul_verzia%20auton%C3%B3mia%20ml%C3%A1de%C5%BEE.pdf

Podiel osôb v predproduktívnom veku (%)

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Dnešní mladí ľudia majú viac dostupných možností ako si budovať životnú kariéru, širšiu paletu možností vzdelávania, vrátane štúdií v zahraničí, možnosti kvalifikovať sa prostredníctvom neformálneho vzdelávania, kombinovať prácu so štúdiom či aktivitami vo voľnom čase. Empiricky sa dá usudzovať, že táto príležitosť je dostupnejšia mladým v mestách než na vidieku.

V tejto súvislosti jednou z tém, o ktorej sa vedú diskusie, je otázka autonómie mladých ľudí. Autonómia by mala umožniť mladým ľuďom zvládnuť proces prechodu do dospelosti; zmenšiť ich závislosť na ich pôvodných rodinách, ak sú študentmi alebo nezamestnanými; rozvíjať ich psychosociálnu zrelosť, ktorá ich ochraňuje pred všetkými druhmi rizík; povzbudiť ich, aby prispievali k projektom s vplyvom na humanitárne otázky, otázky solidarity, umenia a životného prostredia a angažovali sa v ich realizácii.⁹

Priemerná dĺžka vzdelávacieho procesu na Slovensku je 17 rokov. Iba 5 % mladých ľudí neukončí povinnú školskú dochádzku.¹⁰ Napriek tomu je uplatnenie mladých na trhu práce zložitá. Zo všetkých nezamestnaných mladí vo veku 25 až 29 rokov tvoria najpočetnejšiu skupinu. Relevantnosť dosiahnutého vzdelania nezodpovedá požadovaným zručnostiam na trhu práce a prechod zo vzdelávania do zamestnania je pomalý. Chýbajúce kompetencie sa mnohí snažia zabezpečiť aj prostredníctvom študijnej mobility v zahraničí, ktorú poväčšine hradia z vlastných zdrojov. Mladí ľudia v SR sa vo všeobecnosti neskoro osamostatňujú, pričom veľkou prekážkou je nielen neskorý vstup na pracovný trh, ale najmä nedostatok cenovo dostupného bývania. Len tretina mladých ľudí má zabezpečené samostatné bývanie.

⁹ BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A., NEMCOVÁ, L., ZOLYOMIOVÁ, P. Čo vieme o autonómii mladých ľudí na Slovensku? Iuventa, Bratislava, 2012 [online] Dostupné na https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/vyskum/2012/popul_verzia%20auton%C3%B3mia%20ml%C3%A1de%C5%BEE.pdf

27 % mladých ľudí zo Slovenska má skúsenosti s prácou v zahraničí. Dnes je na Slovensku viac ako 70 % mladých ľudí, ktorí by uprednostnili život v inej krajine.¹⁰

Napriek tomu, že nie sú k dispozícii relevantné dáta, je možné predpokladať, že mestská mládež v Slovenskej republike má vďaka pretrvávajúcemu trendu koncentrácie ekonomických aktivít do miest lepší prístup k pracovným príležitostiam a tým i finančným zdrojom, než mládež žijúca mimo mesta.

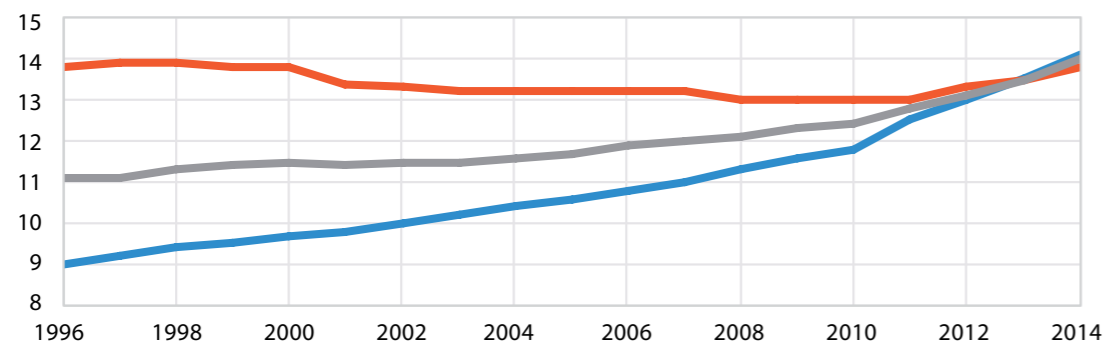
Popri predpokladaných výhodách pri uplatňovaní sa na trhu práce je mládež v mestách vystavená viacerým ohrozeniam, ako sú zdravotné riziká a sociopatogénne javy, napríklad násilie a kriminalita, užívanie drog a alkoholu, či nelátkové závislosti.

Polycentrická sústava miest v SR je základom rovnocenného prístupu ku vzdelaniu, práci, službám a voľnočasovým aktivitám pre populáciu vrátane mládeže na celom území a jej posilnenie je treba chápať ako predpoklad pre efektívne intervencie verejného sektora smerujúce ku prekonávaniu regionálnych disparít.

Riešením potrieb mládeže sa zaoberajú všetky úrovne štátnej správy aj samosprávy. Územné plánovanie prostredníctvom normatívnych prístupov rámcuje lokalizáciu zariadení pre deti a mládež ako súčasť komplexnej vybavenosti územia od úrovne obytnej skupiny, cez zónu až po mestské časti a mesto. Štát vystupuje ako garant štandardov vybavenosti, čo sa premieta do prerozdelenia častí daní pre obce na zabezpečenie naplnenia potrieb mládeže v pôsobnosti obcí a krajov. Samosprávne kraje, vzhľadom na svoje pôsobnosti v oblasti stredného školstva a telesnej výchovy,

¹⁰ Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020. [online] Dostupné na http://www.minedu.sk/data/files/3889_strategia_pre_mladez.pdf

Podiel osôb v poproduktívnom veku (%)

■ mestá podiel osôb v poproduktívnom veku ■ vidiek podiel osôb v poproduktívnom veku ■ SR

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

spracovávajú a realizujú koncepcie a stratégie v týchto oblastiach. Obce tvoria a realizujú vlastné stratégie vo vzťahu k mládeži na úrovni obce, pričom spolupracujú so školami, školskými zariadeniami, mimovládnyimi organizáciami, zamestnávateľmi a ďalšími subjektmi pôsobiacimi v oblasti práce s deťmi a mládežou a mládežníckej politiky na území obce. Skutočnosťou však je, že žiadna inštitucionálna sféra sa systematicky nevenuje vytváraniu podmienok pre zmysluplné trávenie voľného času mládeže, ani kultivácii verejných priestorov, na ktorých by sa mohli uskutočňovať neformálne aktivity.

Participácia je jedným z kľúčových pojmov aktívneho občianstva a pre mladých ľudí okrem iného prináša možnosť seberealizácie, získania životných skúsenosti a rovnako aj eliminácie novej frustrácie z nedostatočného dosahu na dianie, ktorého sú súčasťou. Napriek tomu, že existuje dostatok teoretických východísk a materiálov, téma je venovaná pozornosti i finančné zdroje, známe sú pozitívne efekty a prínos fungujúcej participácie mladých ľudí, po väčšej participácii volajú politici, učiteľia a sociálni pracovníci, zástupcovia mimovládneho sektora i samospráv. Komunity v regiónoch narážajú na nízku angažovanosť mladých, nezaujím, neschopnosť a neznalosť ako konať, aktivizovať sa a dožadovať sa vypočutia a nízku mieru chuti po presadení svojho názoru.¹¹

V poslednom období je v niektorých mestách SR uplatňovaná myšlienka Mestského parlamentu mladých. Ide o zapojenie mladých ľudí do inštitúcií a vytvorenie mechanizmu spolurozhodovania o živote mesta, o otázkach a problémoch, ktoré sa týkajú mládeže a o vytváranie

pocitu spoluzodpovednosti za život v meste. Cieľom Mestského parlamentu mladých je prezentovať záujmy detí, mladých ľudí a vhodným spôsobom upozorňovať na problémy, ponúkať ich riešenia. Poskytuje možnosť vyjadrovať sa k aktuálnym problémom spoločnosti.

4. REAKCIA NA POTREBY STARŠÍCH V MESTÁCH

Vychádzajúc z právneho poriadku Slovenskej republiky a medzinárodných zmlúv na ochranu ľudských práv, ktorými je viazaná, majú seniori rovnaké právo na rešpekt a dôstojnosť ako ostatné skupiny obyvateľstva.

Priemerný vek v SR dosiahol v roku 2014 za ženy 41,1 rokov a za mužov 38,2 rokov; pritom v roku 2003 to bolo u žien 38,3 a u mužov 35,2 rokov a v roku 1991 u žien iba 35,1 a u mužov 32,2 rokov.

Od začiatku deväťdesiatych rokov teda priemerný vek žien i mužov narástol o 6 rokov. Na sto detí dnes pripadá až 88 seniorov.

Populačné starnutie predstavuje pre Slovensko výzvu, ktorá nezvratne zasiahne všetky oblasti fungovania spoločnosti. Na národnej úrovni sa touto problematikou zaoberá *Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*. Slovenská republika sa ním hlási k problematike aktívneho starnutia, ako k politickej prioritě v celej jej komplexnosti, s formulovanými opatreniami na nezávislý, bezpečný a kvalitný život starších ľudí. Cieľom tohto národného programu je vytvoriť prostredníctvom verejných podporných politík realizáciou konkrétnych formulovaných opatrení lepšie príležitosti a pracovné podmienky pre starších pracovníkov a ich uplatnenie na trhu práce, bojovať proti sociálnemu vylúčeniu skôr narodených

posilňovaním ich aktívneho zapojenia do spoločnosti, podporiť zdravé starnutie, zmeniť negatívny prístup k starnutiu. Cieľom národného programu je tiež prispôbiť tovary, výrobky a služby narastajúcemu počtu a podielu starších ľudí a ich potrebám, obmedzeniam a preferenciám, venovať zvýšenú pozornosť vytváraniu podmienok na udržateľnú kvalitu života starších ľudí, vrátane dlhodobej udržateľnosti sociálneho zabezpečenia, dostupnosti a kvality verejnej dopravy, bývania, celoživotného vzdelávania, uspokojovania kultúrnych potrieb, dostupnosti a kvality zdravotnej starostlivosti a sociálnych služieb.

Štát stanovil aj národné priority rozvoja sociálnych služieb, tie sú východiskom pre obce pri vypracovávaní komunitných plánov sociálnych služieb a pre samosprávne kraje pri tvorbe koncepcií rozvoja sociálnych služieb. Služby seniorom okrem štátu a samospráv poskytujú aj množstvo neštátnych organizácií.

V Slovenskej republike pretrváva trend starostlivosti o seniorov v rodinnom kruhu, čo je dobrým východiskom pre jednu z hlavných priorit sociálnej starostlivosti o seniorov, ktorou je podpora zotrvania klienta v prirodzenom prostredí rozvojom terénnych sociálnych služieb, ako aj rozvoj ambulantných sociálnych služieb a pobytových sociálnych služieb v zariadeniach s týždenným pobytom.

Umiestnenie seniora využitím pobytovej formy sociálnej služby prichádza zväčša na rad až keď rodina svojpomocne nevie zabezpečiť potrebnú starostlivosť. Jednou z priorit sociálnej politiky je aj zvýšenie kvality a humanizácia poskytovaných sociálnych služieb prostredníctvom rekonštrukcie, rozširovania, modernizácie a budovania zariadení sociálnych služieb.

Aj keď nie sú k dispozícii špecifické informácie o rozdieloch v situácii seniorov v mestách a na vidieku, je pravdepodobné, že seniori v mestách majú lepší prístup k službám rôzneho typu, pričom na druhej strane majú vyššie životné náklady najmä v súvislosti s nákladmi na bývanie.

Zo zdravotného hľadiska sa mestská populácia v SR líši od populácie žijúcej mimo mesta celkovo vyšším vekom dožitia a lepším zdravotným stavom. Príčinou tohto javu je pravdepodobne vyššie vzdelanie mestskej populácie premietajúce sa do životného štýlu a prevencie zdravotných rizík, ako aj lepšia dostupnosť a vyššia kvalita zdravotnej starostlivosti. Špecifické potreby starších sú zakomponované v rámci plnenia *Národného programu podpory zdravia*.

Starnutie mestskej populácie reflektuje v rámci územného plánovania a stavebného poriadku pozornosť venovanú skupinám so špecifickými potrebami.

5. ZABEZPEČENIE RODOVEJ ROVNOSTI V MESTSKOM ROZVOJI

V SR v roku 2014 tvorilo zastúpenie žien na celkovom počte obyvateľstva 51,3 %. Z tohto počtu 46,1 % žilo v mestách.

Slovensko vykonáva aktivity v oblasti rovnosti mužov a žien v súlade s medzinárodnými dohovormi a záväzkami. Významným partnerom je Európska únia, keďže pravidlá na čerpanie finančných prostriedkov z európskych štrukturálnych a investičných fondov explicitne vyžadujú uplatňovanie princípu rodovej rovnosti.

Problematika rodovej rovnosti bola inštitucionálne posilnená schválením zásadných strategických dokumentov; konkrétne bola prijatá *Celoštátna stratégia rodovej rovnosti a Akčný plán rodovej rovnosti na roky 2014 – 2019*. Prijímanie dokumentov bolo sprevádzané aj miestami kontroverznou verejnou diskusiou o podstate agendy rodovej rovnosti, jej filozofických východiskách, ako aj o inštitucionálnom a finančnom zabezpečení problematiky.

Z hľadiska inštitucionálneho zabezpečenia sa SR v roku 2012 priblížila priemeru EÚ. Rozdiely sa však ukazujú pri hodnotení reálneho uplatňovania rodového hľadiska v praxi, pričom pri hodnotení sa zohľadňovali existujúce praxe a postupy pri odhade a hodnotení rodových dosahov, rodovo citlivého rozpočtovania a celkového mechanizmu posudzovania rodového hľadiska pri politikách vlády a verejnej správy.

Z hľadiska dosiahnutého stupňa vzdelania prevláda na Slovensku vyššia vzdelanostná úroveň žien, ženy častejšie ako muži ukončili svoje vzdelávanie základnou školou, ale častejšie aj pokračovali na maturitnom či univerzitnom vzdelávaní; najviac mužov svoju prípravu na povolanie realizovalo cez učňovské a stredné odborné školy bez maturitného vysvedčenia. Ženy tiež dosahujú vyššie percentuálne zastúpenie osôb s vysokoškolským vzdelaním, avšak ich uplatnenie sa v rámci akademickej kariéry je nižšie než u mužov.

Pri porovnávaní jednotlivých typov ekonomických aktivít sa rodové rozdiely prejavujú vo všetkých kategóriách, najviac u nezamestnaných, dôchodcov a neaktívnych osôb; v prípade pracujúcich je rozdiel medzi ženami a mužmi iba minimálny. **Prevažujúci podiel žien na výchove a starostlivosti o deti a vyššia záťaž neplatenou prácou v domácnosti v porovnaní s mužmi (týždenne priemerne 4-krát viac času ako zamestnaní muži) sa podieľa aj na priemerne nižšom počte odpracovaných rokov a nižšie dosahovaných zárobkoch žien počas pracovnej kariéry** (nožnice medzi odmenou za prácu sa medzi mužmi a ženami roztvárajú viac a viac po narodení každého dieťaťa), čo sa zákonite prejavuje na nižšej poberanej mzde a neskôr výške dôchodku. Po odchode do dôchodku

¹¹ Participácia mladých ľudí v mestách Žilina a Martin s dôrazom na mestské sídliská [online] Dostupné na https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/prieskumy/z%C3%A1vere%C4%8Dn%C3%A1%20spr%C3%A1va%20particip%C3%A1cia%20ml%C3%A1de%C5%BEe%20iuventa.pdf

sa ženy nachádzajú v riziku príjmovej chudoby vo vyššej miere ako muži. Prevláda trend posilňovania feminizácie chudoby vo vyššom veku, ženy vo veku 65 a viac rokov sú v riziku príjmovej chudoby viac ako 2-krát častejšie oproti mužom tej istej vekovej kategórie.

Podľa rôznych ukazovateľov je **populácia žien na Slovensku staršia ako populácia mužov** a so zvyšujúcim sa vekom proces feminizácie populácie narastá. Hoci je stredná dĺžka života žien o 7 rokov dlhšia ako mužov, čaká ich viac rokov prežitých v horšom zdravotnom stave. Priemerný vek dožitia v zdraví má v čase pri narodení za mužov i za ženy očakávanú hodnotu len tesne nad hranicou 53 rokov.

Prierezovosť a náročnosť problematiky násilia na ženách vrátane jej dlhodobého tabuizovania viedli v predchádzajúcich desaťročiach ku kumulácii a navrhnutiu problémov. V snahe zmeniť nepriaznivú situáciu prijala vláda SR v poslednom období viaceré opatrenia, najnovšie *Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách 2014 až 2019*. Jeho cieľom je vytvoriť, implementovať a koordinovať komplexnú celoštátnu politiku pre oblasť prevencie a eliminácie násilia na ženách. V predchádzajúcich rokoch bola v SR prijatá séria noviel, ktoré menili viaceré legislatívne ustanovenia týkajúce sa právneho postihovania rôznych foriem násilia páchaného na ženách. Z evidovanej kriminality je zrejme, že obeťami násilnej kriminality sú celkovo viac muži. Pri obetiach trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby ale ženy prevažujú. Mravnostná kriminalita vo veľkej miere zasahuje najmä dievčatá a mladé ženy do 18 rokov.

V priebehu roka 2014 sa pripravila aj aktualizácia významného strategického materiálu pre oblasť boja proti obchodovaniu s ľuďmi, *Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi, na roky 2015 – 2018*. Program sa zameriava na potlačenie boja proti obchodovaniu s ľuďmi, teda na zníženie rizika u potenciálnych obetí obchodovania s ľuďmi, ako aj na zabezpečenie poskytovania priamej pomoci obetiam v súlade s medzinárodnými a európskymi štandardmi a záväzkami SR v tejto oblasti.

Zastúpenie žien v rozhodovacích pozíciách na Slovensku sa pohybuje od úplnej absencie žien, cez veľmi symbolické (napr. SR má v 15-člennej vláde iba dve ministerky) až po ich prevažujúce zastúpenie (súdnicstvo). Väčšina zákonodarných i výkonných riadiacich orgánov a inštitúcií z hľadiska podielu žien nedosahuje ani tretinové zastúpenie, ktoré odborná verejnosť označuje za kritickú minimálnu hranicu pre reálnu schopnosť ovplyvňovať rozhodovanie. Ženy majú teda v porovnaní s mužmi vo väčšine vrcholných a ústredných orgánov štátnej správy menšinové zastúpenie.

6. SKÚSENOSTI A PROBLÉMY

Nástup zmien v rodinnom, reprodukčnom ale aj migračnom správaní sa naprieč Slovenskom prejavuje v rôznom čase. Prognóza obyvateľstva do roku 2035 naznačuje pokračovanie trendov, predovšetkým čo sa týka prirodzeného úbytku a starnutia populácie. Tieto nepriaznivé trendy nastanú napriek tomu, že sa predpokladá mierny rast plodnosti, i mierny rast ziskov zo zahraničnej migrácie.¹²

SR má rozsiahle skúsenosti s rapídou urbanizáciou v druhej polovici 20. storočia, v súčasnosti sú mestá konfrontované s úlohou vyrovnáť úbytok kvantitatívneho rozvoja rozvojom kvalitatívnym. Urbanizácia v SR sa dostala do etapy, v ktorej prebieha premena vidieckeho osídlenia predovšetkým v suburbánných priestoroch, dochádza k zmenám fyzickej a funkčnej štruktúry a predovšetkým spôsobu života obyvateľov. V tomto zmysle na jednej strane počet obyvateľov v mestách stagnuje alebo sa znižuje, ale zároveň sa rozširuje mestský typ života a zvyšuje sa počet obyvateľov, ktorí ho uplatňujú. Spolu s nárastom mobility to znamená výzvy pre mestá a ich zázemia ale i periférne oblasti čeliace regresívnemu vývoju.

Obyvateľstvo miest a vidieka nie je možné jednoznačne oddeliť, rozdiely medzi ich životnými štýlmi sa stierajú, populácia je mobilnejšia. To zákonite vplyva na každodennú prevádzku miest a obcí. Štatistické dáta jednoznačne ukazujú na síce pomalý, ale jednoznačný úbytok obyvateľov prihlásených k pobytu v mestách a z hľadiska predvídateľného demografického vývoja nie je predpoklad na zmenu tohto trendu. Úbytok spolu so starnutím mestskej populácie sú javy, typické pre trend tzv. „shrinking cities“, teda zmršťovania miest. Spoločenská diskusia o tom, čo tento jav znamená a ako naň reagovať, žiaľ, zatiaľ neprebíha.

Otázne je, do akej miery sú si verejná správa a najmä mestské samosprávy vedomé tohto javu a do akej miery sú schopné pripraviť sa na jeho vplyvy. Problémy generované demografickým vývojom sa väčšinou spájajú s národným, prípadne regionálnym kontextom a menej sa o nich diskutuje z pohľadu účinkov na miestne (mestské) prostredie. Pritom na lokálnej úrovni sú samosprávy doslova závislé od počtu obyvateľov, keďže sa od neho odvíjajú podielové dane a ďalšie príjmy. I keď obce neriešia ekonomickú stránku zvyšovania dôchodkového zaťaženia, sociálne aspekty starnutia sa ich týkajú priamo, keďže demografický vývoj je spätý so sociálnou či školskou politikou, kde mnohé kompetencie boli delegované na miestnu úroveň.¹³ Konkrétne v oblasti služieb pre seniorov, ktorých počet sa zvyšuje, je zrejme, že situácia zvládnutá nie je, čoho

12 Demografický atlas Slovenskej republiky [online]. Dostupné z http://www.humannageografia.sk/demografickyatlas/stiahnutie/demograficky_atlas_2014.pdf

13 BLEHA, B. Lokálny demografický vývoj na Slovensku: percepčia, spoločenské implikácie a interdisciplinárne výzvy. In: Sociológia, roč. 43, 2011, č. 4, s. 362 – 390.

dôkazom sú dlhé čakacie doby na prijatie do zariadení sociálnych služieb. Problematické z hľadiska poskytovania sociálnych služieb však sú aj nedostatočne vytvorené podmienky pre zotrvanie prijímateľa sociálnej služby v prirodzenom (domácom) sociálnom prostredí, nedostatočne zabezpečená kontinuita sociálnej a zdravotnej starostlivosti pri dlhodobej odkázanosti na pomoc inej osoby, nedostatočnosť a regionálna nerovnomernosť siete zariadení sociálnych služieb a terénnych sociálnych služieb pokrývajúcich oprávnený dopyt občanov po rozvoji z hľadiska druhov sociálnych služieb a ich fyzickej dostupnosti a nedostatočná variabilita a flexibilita sociálnych služieb, dostatočne nezabezpečené viac zdrojové financovanie sociálnych služieb fyzickým osobám odkázaným na pomoc inej osoby pri úkonoch sebaobsluhy.¹⁴

Ešte menej z hľadiska odborného, finančného a najmä z pohľadu strategického prístupu sú mestá pripravené zvládnuť vplyvy starnutia populácie na spoločenskú klímu, či v oblasti príjmov z ekonomických činností. Svedčia o tom mnohé rozvojové programy miest a obcí, ako aj komunitné plány rozvoja sociálnych služieb. Väčšina z nich rieši iba akútne momentálne problémy a to v krátkodobom horizonte. Rozvojové programy, ak sú zamerané na dlhšie obdobie, väčšinou iba zjednodušene extrapolujú vývoj štruktúry obyvateľstva na základe súčasného stavu bez ďalších demografických súvislostí, ktoré vstupujú do výpočtu budúcej štruktúry. Okrem toho je plánovanie výrazne ochromované fragmentáciou na izolované administratívne jednotky miest a obcí bez toho, aby sa posudzovalo širšie zázemie a možnosť spolupráce medzi jednotlivými obcami či poskytovateľmi.

Súčasná sídelná štruktúra Slovenska prechádza premenami tak materiálnej substance ako aj sociálnych štruktúr. V procesoch vývoja vnútornej štruktúry slovenských miest možno pozorovať javy, ktoré sú analogické s tým, čo sa deje v západoeurópskych mestách. Možno teda očakávať zmeny v oblasti počtu a štruktúry obyvateľov, v štruktúre ekonomiky, v aplikácii nových technológií, v oblasti sociálnej a v oblasti životného prostredia. Slovenské mestá budú stále viac konfrontované s komplexnými demografickými zmenami, na ktoré sa budú musieť naučiť reagovať a adaptovať oveľa intenzívnejšie, ako sa to deje v súčasnosti.

Zatiaľ je tiež ťažko predvídateľné, ako sa v mestskom priestore prejavujú rastúce sociálne nerovnosti a či budú viesť k priestorovej segregácii a separácii sociálnych vrstiev, ako je to v mestách západnej Európy. Mnohé zahraničné príklady tiež ukazujú, že podpora zdravého sociálneho mixu,

prihliadanie na potreby rôznych účastníkov života v meste, uplatňovanie princípov univerzálneho navrhovania,¹⁵ urbánna regenerácia a zapájanie občianskej spoločnosti je prevenciou sociálnej segregácie a vzniku sociopatogénnych javov v mestských komunitách.

7. PROBLÉMY A VÝZVY, KTORÉ BY MOHLA RIEŠIŤ NOVÁ URBÁNA AGENDA

Demografické výzvy a ich prejavy v rozvoji miest sú pre Slovensko zásadné a bude nevyhnutné reagovať na ne jednak bezprostredne, ako aj s ohľadom na dlhší časový vývoj. Zhromažďovanie, vyhodnocovanie a zdieľanie medzinárodných skúseností v oblasti **adaptácie miest na komplexné demografické zmeny** môže byť cenným zdrojom informácií pre rozhodovanie verejného sektora.

Špecificky bude mať Slovensko záujem diskutovať o riešeniach v situácii zmršťujúcich sa miest, teda „**shrinking cities**“, týkajúcich sa optimalizácie sídelného prostredia, infraštruktúry a verejných služieb.

Z hľadiska vývoja spoločnosti je pre Slovensko zaujímavé vstupovať do medzinárodného diskurzu o **sociálnej a mezdigeneračnej súdržnosti** a nástrojoch na jej posilnenie. Pre lepšie začleňovanie rôznych skupín a ich nárokov na urbánny priestor a služby môže byť veľmi nápomocná medzinárodná výmena informácií o riešeniach v oblasti tzv. **univerzálneho dizajnu**, teda takých architektonických riešení, ktoré by bez dodatočných úprav čo najlepšie slúžili ľuďom bez ohľadu na vek, zdravotný stav a telesné možnosti.

Samostatnou, a vzhľadom na prebiehajúci vývoj nie nepodstatnou, súčasťou života v mestách môže byť prírlev nového obyvateľstva spôsobený zahraničnou migráciou. Aj pomerne krátka skúsenosť s masívnym **prírlevom zahraničných migrantov a utečencov** z vojnových oblastí na územie Európskej únie už aktivovala zárodoky rasovej a kultúrnej neznášanlivosti. Na druhej strane existujú aj príklady prejavov solidarity.¹⁶ Okrem toho prírlev zahraničných migrantov tiež stimuluje spoločenskú debatu o existujúcich kultúrnych hodnotách slovenskej spoločnosti. Na všetky tieto impulzy bude potrebná uvážená reakcia, k formulácii ktorej by medzinárodná výmena skúseností mohla byť veľmi nápomocná.

15 Cieľom univerzálneho dizajnu v architektúre je dosiahnutie takého stavu, aby všetky objekty a priestory slúžili čo najviac ľuďom bez ohľadu na vek, zdravotný stav a telesné možnosti.

16 Zuzane Številovej, riaditeľke Ligy za ľudské práva, bola v roku 2016 udelená cena International Women of Courage; Liga vypracovala *Komunikačnú stratégiu o prínosoch a pozitívach migrácie a integrácie cudzincov na Slovensku*. Dostupné na http://www.hrl.sk/sites/default/files/publications/hrl_komunikacna_strategia_skratena_verzia_web.pdf

Plánovanie rozvoja miest

Slovensko od roku 1989 úspešne **prešlo politickou a ekonomickou transformáciou vrátane odklonu od centrálne plánovanej ekonomiky**. Starostlivosť o všestranný rozvoj svojho územia je základnou úlohou miestnych samospráv vrátane miest. Zákon o obecnom zriadení vymedzuje kompetencie obcí v oblasti usmerňovania sociálneho, kultúrneho a ekonomického rozvoja, ochrany a tvorby životného prostredia na ich území prostredníctvom plánovacích a riadiacich intervencií, vlastnou ekonomickou činnosťou, výberom prostredníctvom daní a poplatkov vydávaním všeobecne záväzných nariadení. Základnými plánovacími nástrojmi miestnych samospráv sú programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja a územné plány. Fyzický rozvoj územia bez legislatívne stanovenej regulácie a povolenia prebieha iba v obmedzenej miere a považuje sa za protiprávny.

8. POSILŇOVANIE UDRŽATEĽNÉHO ÚZEMNÉHO A PRIESTOROVÉHO PLÁNOVANIA

Najvýznamnejším nástrojom ovplyvňovania rozvoja územia na Slovensku je územné plánovanie.¹⁷ Vytvára predpoklady pre organický súlad všetkých činností v území s osobitným zreteľom na starostlivosť o životné prostredie, dosiahnutie ekologickej rovnováhy a zabezpečenie udržateľného rozvoja, na šetrné využívanie prírodných zdrojov a na zachovanie prírodných, civilizačných a kultúrnych hodnôt. Územné plánovanie tak poskytuje praktickú aj inštitucionálnu platformu pre harmonizáciu troch pilierov udržateľnosti – ekologického, ekonomického a sociálneho.

Priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia je najvšeobecnejšie riešené na celoštátnej úrovni v dokumente *Koncepcia územného rozvoja Slovenska*. Ustanovuje rámec sociálnych, ekonomických, environmentálnych a kultúrnych požiadaviek štátu na územný rozvoj, starostlivosť o životné prostredie a tvorbu krajiny. Tento dokument je následne premietnutý do územného plánu regiónu. Ten rozvíja ciele a úlohy celoštátneho dokumentu, ale naplňuje aj potreby regiónu. Stanovuje priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia, štruktúru a smery rozvoja osídlenia, výroby, poľnohospodárstva a lesného hospodárstva, požiadavky na účelné a hospodárne využitie územia kraja. Vymedzuje plochy a koridory regionálneho významu a stanovuje požiadavky na ich využitie. Územný plán regiónu identifikuje najmä plochy a koridory verejného technického vybavenia územia, rozvojové priority regiónu stanovené na základe optimálnej štruktúry hospodárskeho rozvoja regiónu. Identifikuje organizá-

ciu a územné rezervy pre investície a rozvojové plochy celoštátneho a regionálneho významu aj odporúčania priorít pre dlhodobý rozvoj. Nezanedbateľnou zložkou, ktorá prispieva k udržateľnému rozvoju, sú požiadavky na ochranu prírody, životného prostredia, zásady využívania prírodných zdrojov, ako aj požiadavka na rozvoj a ochranu kultúrno-historického dedičstva relevantnú regionálnej úrovni.

Územie administratívne spravované miestnou samosprávou rieši územný plán obce. Zákonnú povinnosť mať územný plán majú obce nad 2 000 obyvateľov. S výnimkou dvoch najmenších miest teda túto povinnosť majú všetky slovenské mestá. Územný plán obce musí obsahovať **regulatívny funkčného využívania územia a zásady usporiadania územia, hranice zastavaného územia, zásady a regulatívy ochrany a rozvíjania prírodného a kultúrneho dedičstva, usporiadanie verejného dopravného a technického vybavenia územia. Územný plán mesta je záväzný pre územné rozhodovanie a povoľovanie stavieb a je podmienkou pre poskytnutie prostriedkov z verejných rozpočtov na uskutočnenie zmien v území.**

Popri regulačnej úlohe územných plánov sú tieto zároveň dôležité pre potenciálnych investorov, keďže investičný vstup do územia s jasne stanovenými pravidlami, ktoré môže garantovať len územný plán, sa spája s omnoho menším rizikom.

Regulačný charakter územných plánov je dominantný, plány sa nezaoberajú skutočnou vykonateľnosťou, nesnažia sa stanoviť harmonogram ich naplňovania a preto v tomto aspekte najviac zlyhávajú v ich uskutočniteľnosti.

Významným nástrojom na zabezpečenie udržateľného plánovania a navrhovania sú procesy environmentálneho hodnotenia. Odborne aj verejne sa posudzujú vplyvy strategických dokumentov na životné prostredie, ako aj konkrétne navrhované intervencie ešte pred rozhodnutím o ich umiestnení a pred ich povolením. Tieto hodnotiace procesy umožňujú predchádzať činnostiam, ktorých realizácia môže rozhodujúcou mierou ovplyvniť udržateľnosť rozvoja regiónov a sídiel.

9. TECHNICKÁ KAPACITA PLÁNOVAŤ A RIADIŤ MESTÁ

Slovensko sa v rámci procesu integrácie a aproximácie práva stalo plne kompatibilným s inštitucionálnym prostredím Európskej únie a ďalej sa vyvíja ako jeho integrálna súčasť. Základom je územná zvrchovanosť a subsidiarita, ktorá sa premietla aj do rozhodovacích právomocí v rámci plánovania a riadenia rozvoja miest.

Vytvorenie štandardných inštitucionálnych podmienok pre strategické rozvojové plánovanie bolo okrem iného aj predpokladom pre prístup k finančnej podpore miestneho a regionálneho rozvoja z európskych štrukturálnych fondov.

Slovenské mestá majú vo všeobecnosti dostatočný rozsah pôsobnosti, kompetencií a zodpovedností na to, aby svoje územie rozvíjali udržateľne a v prospech skvalitňovania života svojich obyvateľov. Zatiaľ čo úspešne dokážu zvládnuť bežné prevádzkové funkcie, ako aj rozhodovanie o svojom území, ešte zaostávajú v uskutočňovaní rozvojových politík, najmä tých, ktoré vyžadujú vysokú mieru koordinácie a spolupráce s ďalšími aktérmi. Prierezové aktivity, ktoré sa zakladajú na spolupráci štátnej, samosprávnej, súkromnej a občianskej sféry, sa uskutočňujú iba zriedkavo. Vo všeobecnosti sa pritom hlása téza, že práve „prierezové“ aktivity sú pre rozvoj územia veľmi potrebné a efektívne.

Kľúčovú úlohu v usmerňovaní rozvoja osídlenia zohrávajú rozvojové politiky štátu a obcí premietajúce sa do rámcových podmienok investičnej činnosti, ale aj kapacity samosprávy, primárne zodpovednej za spravovanie svojho územia. Na Slovensku sa dosiahla vysoká úroveň profesionalizácie odborných činností vo výstavbe, napriek tomu však oblasť riadenia územného rozvoja, dotýkajúca sa územnej zvrchovanosti obcí, nie je stále dostatočne kapacitne pokrytá. Týka sa to predovšetkým rozhodovacej sféry a výkonu správy územia. Volení zástupcovia v slovenských mestách – poslanci a primátori – nepodliehajú požiadavke žiadnej odbornej spôsobilosti. Odborní pracovníci na mestských úradoch sú mnohokrát pohltení výkonom operatívnych činností a málo priestoru sa im dostáva pre profesionálny rast. Inštitucionálne a technické kapacity je potrebné ďalej rozvíjať v reflexii nových výziev pre mestá, vyplývajúcich z premeny spoločnosti na občiansku spoločnosť a globálnych výziev ako napr. klimatické zmeny, globalizácia, zvyšujúca sa rozvojová dynamika a expozícia miest vonkajším šokom – ekonomické krízy, klimatické extrémny, individualizácia rozhodovania a iné. Znamená to **nové výzvy tak pre budovanie odborného aparátu, ako aj pre vzdelávanie profesionálov ako garantov odbornosti plánovacích činností a exekutív rozhodovacích procesov**. Následne je potrebné posilniť inštitucionálne zázemie.

Po zavedení demokratického systému a rozdelení kompetencií medzi štátnu správu a samosprávu ústredné orgány štátnej správy v podstate rezignovali na aktívnu, cieleňú a systematickú podporu rozvoja miest a spoluprácu nad úzky rámec svojich sektorových činností. Okrem iného sa to odrazilo na dátovej základni, nedostatočne disagro-

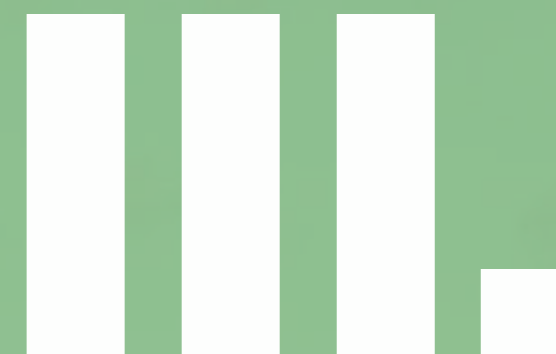
vanej na podrobnosť sídiel, ktorá by umožňovala analyzovať stav konkrétneho mesta a jeho porovnanie s inými mestami, či už na úrovni celoštátnej, európskej alebo globálnej. Rovnako sa systematicky nezberajú a nevyhodnocujú informácie o potrebách miest, ich rozvojových plánoch, kapacitách a úspešnosti realizácie rozvojových dokumentov, ako napríklad územných plánov a programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

Slovenské mestá síce spolupracujú prostredníctvom viacerých združení, z ktorých najvýznamnejšie sú Únia miest Slovenska a Združenie miest a obcí Slovenska, avšak táto spolupráca má z pohľadu efektívnej výmeny skúseností a riešenia spoločných problémov špecificky zameraných na mestský rozvoj ešte rezervy.

Posilňovanie technickej kapacity miest plánovať a riadiť svoj rozvoj prierezovo, v spolupráci s ďalšími aktérmi, vrátane súkromného sektora a občianskej spoločnosti, je jednou z úloh, ktoré v sebe zahŕňa pripravovaná Koncepcia mestského rozvoja SR. Tá vzniká v širokej medzirezortnej spolupráci za účasti miest, akademického, súkromného a občianskeho sektora.

Hlavným cieľom pripravovanej koncepcie je vytvoriť systémovo lepšie prostredie pre udržateľný mestský rozvoj, výsledkom ktorého budú produktívne mestá poskytujúce zdravé sídelné prostredie.

¹⁷ Zákon č. 50/1975 Z. z. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení aktuálnych predpisov

Nakladanie s pozemkami a rozširovanie zastavaných území miest

Problém efektívneho nakladania s pozemkami a extenzívny nárast zastavaného územia je jedným z kľúčových problémov spojených s vývojom po roku 1990. Podstatnou skutočnosťou, priamo súvisiacou so správou územia, bolo zrušenie výsadného a centrálného postavenia štátu v otázkach rozhodovania o využívaní územia. Značná časť tejto kompetencie sa preniesla na úroveň územných samospráv.

Okrem toho sa **významne zmenila vlastnícka štruktúra nehnuteľností** v prospech súkromného vlastníctva. To na jednej strane bolo základným predpokladom pre rozvoj trhu s nehnuteľnosťami, ale na strane druhej prinieslo typ podnikania príznačný investíciami do kúpy nehnuteľností a blokováním ich ďalšieho rozvoja. Ďalšou brzdou optimálneho rozvoja územia boli a dodnes sú rozdrobená a často nevyjasnená vlastnícka štruktúra, nevyriešené privatizačné konania a iné majetkovoprávne spory. Dôležitou otázkou sú **nevyužívané, opustené, zanedbané územia v organizme mesta**. Problémom sú tu najmä neznámi a diverzifikovaní vlastníci v kombinácii s častým bremenom kontaminácie bývalých priemyselných areálov, čo odrádza od ich revitalizácie a smeruje investorov skôr k investíciám na nezastavaných plochách mimo intravilánu miest.

Nehuteľnosti určené na bývanie prešli do takmer výlučného vlastníctva ich užívateľov, čo rovnako nepomáha uskutočňovaniu systémových opatrení na zlepšenie stavu samotných objektov, ale najmä v súvislosti so vzťahom k širšiemu okoliu. Rozsídľovanie bolo tiež akcelerované uspokojovaním potrieb obyvateľstva súvisiacich so zvyšujúcou sa kvalitou života, nárokmi na infraštruktúru, mobilitu, služby a preferované typy bývania, ale aj absenciou efektívnych intervencií verejného sektora do fungovania trhu s nehnuteľnosťami.

Problém rozsídľovania je len jedným z vonkajších prejavov pôsobenia týchto faktorov. Predovšetkým budovanie infraštruktúry a priestorové nároky generované zmenou životného štýlu znamenali v SR enormný nárast zastavaných plôch – pri relatívne stabilizovanom populačnom vývoji za niečo viac ako jednu dekádu **medzi 1994 a 2007 narástlo zastavané územie v SR z 128 463 ha na 227 931 ha, čo predstavuje rast o 77,4 % a za dve dekády sa napriek dosahom globálnej ekonomickej krízy priblížil k dvojnásobku**.

Štát podstatnou mierou podporuje skvalitnenie správy územia investíciami do zberu, spracovania a prístupnosti údajov o území. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky ako ústredný orgán štátnej správy na úseku katastra, geodézie a kartografie zabezpečuje digitalizáciu katastra a bezplatné zverejnenie údajov katastra

prostredníctvom katastrálneho portálu. Prispieva tým k zlepšeniu transparentnosti majetkovoprávných vzťahov, zlepšeniu poskytovania služieb širokej verejnosti, vytvoreniu fungujúceho trhu s nehnuteľnosťami a zvýšeniu atraktívnosti podnikateľského prostredia pre domácich aj zahraničných investorov.

Podmienkou kvalitnej správy územia je však nielen dostupnosť údajov, ale aj kvalita ich interpretácie a využitie v rozhodovaní. Preto je potrebné vybudovať, personálne vybaviť a inštitucionalizovať systém odbornej podpory pre orgány štátnej správy a hlavne miestnej samosprávy. Je to o to dôležitejšie, že privatizáciou nehnuteľného majetku miest po roku 1990 sa mestá prakticky zbavili možnosti intervenovať na trhu nehnuteľností. Po zmene politicko-spoločenských pomerov prešlo z vlastníctva štátu do vlastníctva a správy miestnych samospráv veľké množstvo nehnuteľností rôznorodého charakteru. Na miestnej úrovni však neexistovala žiadna využiteľná skúsenosť ako nakladať s týmto majetkom a tak v mnohých prípadoch miestne samosprávy jeho predajom vyplňali finančné deficity svojich rozpočtov. Takýmto konaním sa možnosti aktívneho zásahu na trhu nehnuteľností vo verejnom záujme zredukovali na územno-plánovacie intervencie, povoľovacie procesy a miestnu daňovú politiku. Avšak účinné využitie aj týchto nástrojov predpokladá vysokú mieru profesionality odborného aparátu aj politickej obratnosti, ktorými mestá často nedisponujú.

10. PODPORA MESTSKEJ A PRÍMESTSKEJ PRODUKCIE POTRAVÍN

Rámec pre produkciu potravín na Slovensku ako členského štátu EÚ je determinovaný legislatívou a finančnou podporou v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky (CAP – Common Agricultural Policy) krajín EÚ. Po roku 1990 prešlo slovenské poľnohospodárstvo rozsiahlym procesom reštrukturalizácie, podporeného prechodom na otvorenú trhovou ekonomiku a napĺňaním predstupových podmienok EÚ. Osobitne sa to dotýkalo mestskej a prímestskej produkcie potravín, ktorých rámcové ekonomické podmienky sa vývojom cien pozemkov a zmenou spôsobu života obyvateľov v mestách rapídne zmenili. Mnohé z poľnohospodársky využívaných pozemkov padli za obeť procesom extenzívneho rozvoja miest a suburbanizácie, v mnohých prípadoch aj s podporou EÚ a štátu v záujme tvorby nových pracovných príležitostí v priemysle a nadväzujúcich sektoroch.

Jednou z aktivít podporených Európskou úniou v SR je identifikácia a klasifikácia poľnohospodársky využívaných plôch vo vybraných referenčných územiach a sídlach. Na Slovensku je možné využiť historickú kontinuitu, keďže záhradnícky a záhradkársky využívané plochy na území

sídel a ich kontaktných zón tu majú dlhodobú tradíciu. V podmienkach Slovenska (podľa údajov Slovenského zväzu záhradkárov z roku 2010) je evidovaných 108 tisíc vlastníkov záhrad. Z nich 78 tisíc hektárov zaberajú záhrady pri súkromných domoch a 5 tisíc ha v rámci cca 1 000 záhradkárskych osád na Slovensku.

Aktuálnym trendom v najväčších mestách Slovenska je vytváranie komunitných záhrad susedských komunit, neraz ako dočasného využitia brownfieldov. Komunitné záhrady kombinujú produkciu potravín s voľnočasovými a komunitnými aktivitami.

Kategórie poľnohospodárstva vo vnútornej štruktúre sídla mestského alebo vidieckeho typu sú zastúpené prioritne extenzívne, sú to **zväčša maloplošné formy s pomerne vysokým podielom ľudskej práce**, ale často aj s využitím malej výkonnej techniky hlavne pre kyprenie pôdy, kosenie trávnych plôch, zavlažovanie, ochranu proti chorobám a škodcom. Z pestovaných plodín dominuje ovocie, zelenina, byliny pre homeopatiu, kulinárstvo a čajoviny. Zreteľná je eminentná snaha pestovateľov o experimentovanie a šírenie skúseností a poznatkov medzi členmi spoločnej komunity a rovnakej záujmovej orientácie, čo je možné označiť ako aktívny proces komunitného učenia sa. To sa prejavuje jednak v pestovaní nových, doteraz netradičných druhov ovocia s vysokými utilitárnymi hodnotami, ako aj v návrate k starým kultúrnym druhom. Tieto prístupy sú podporované aj čoraz rozšírenejším a Európskou úniou podporovaným komplexnejším konceptom urbánnych ekosystémových služieb. Tieto reflektujú nielen potrebu podpory potravinovej produkcie, ale aj adekvátnu odozvu na klimatické zmeny, s nimi spojené riziká a potrebu adaptácie.

11. RIEŠENIE VÝZIEV V OBLASTI MESTSKEJ MOBILITY

Mobilita obyvateľstva v SR po 1990 dramaticky vzrástla, čo sa odráža v nárokoch na dopravnú infraštruktúru. **Nárast mobility vyplýva zo zlepšenej sociálnej situácie obyvateľstva a z toho plynúcej lepšej dostupnosti dopravných prostriedkov a služieb, ale vychádza hlavne zo zmeny spôsobu života občanov**. Dostupnosť, dominantne determinovaná mobilitou, sa stala hlavným faktorom atraktivity mestských centier.

Kľúčovým problémom sa javí spôsob uspokojenia potrieb obyvateľstva, ktorý sa vyvíja v neprospech verejnej dopravy. Významne sa mení správanie obyvateľov – voľba dopravného prostriedku a z toho vyplývajúci podiel rôznych typov prepravy – modal split. Preto boli a sú plánovacie a organizačné opatrenia miest a verejného sektora na podporu alternatívnych spôsobov dopravy a MHD osobitne

dôležité. Rozvoj dopravnej infraštruktúry patril k prioritám mestského rozvoja v uplynulom období, popri investíciách do modernizácie prostriedkov verejnej dopravy sa však dôraz venoval budovaniu cestnej infraštruktúry. V tejto oblasti sa dominantne využíva financovanie zo zdrojov Európskej únie a štátu, keďže samosprávy majú iba limitované zdroje na financovanie takýchto intervencií.

Popri podpore infraštruktúrnych projektov v mestskej a regionálnej verejnej osobnej doprave došlo tiež k realizácii viacerých tzv. „mäkkých opatrení“ na podporu verejnej osobnej dopravy. Sústreďením vlakových dopravných výkonov na perspektívne trate sa tiež zlepšila dopravná obsluha v mestských aglomeráciách.

V bratislavskom regióne sa od roku 2013 zavádza integrovaný dopravný systém, ktorý cestujúcim na území Bratislavy a jej suburbánneho priestoru umožňuje cestovať vlakmi, regionálnymi autobusmi a mestskou hromadnou dopravou na jeden predplatný cestovný lístok. Vo všeobecnosti sa mestské samosprávy usilujú o skvalitňovanie dopravnej obsluhy, aby motivovali svojich obyvateľov k prechodu z individuálnej automobilovej dopravy na hromadnú verejnú dopravu.

Záujem o ekologické formy dopravy zvýšilo aj ministerstvo dopravy. Podporuje ich z dôvodu, že zohrávajú významnú úlohu v zlepšovaní dopravnej situácie v mestách. Výstupom sú nové zásadné strategické dokumenty, ktoré komplexne riešia problematiku mestskej a regionálnej verejnej osobnej dopravy a nemotorovej dopravy vrátane cyklistickej dopravy. V spolupráci s vyššími územnými celkami, mestami nad 70 tisíc obyvateľov a ďalšími subjektmi bola pripravená *Stratégia rozvoja verejnej osobnej a nemotorovej dopravy SR do roku 2020*. Tento strategický dokument definuje základné smerovanie ekologických foriem dopravy v strednodobom horizonte. Stanovil ciele v oblasti organizácie, prevádzky a infraštruktúry dopravy tak, aby komplexne pokryla aktivity v najbližšom období. Pôjde o zabezpečenie kvalitnej legislatívy, technických noriem a strategických dokumentov na podporu verejnej osobnej dopravy a nemotorovej dopravy, zabezpečenie primeraných rozpočtových zdrojov na prevádzku a infraštruktúru verejnej osobnej dopravy a nemotorovej dopravy, zabezpečenie efektívnej organizácie a integrácie verejnej osobnej dopravy tak, aby si jednotlivé módy dopravy nekonkurovali, ale sa navzájom dopĺňali.

Cieľom štátu je zvýšenie alebo udržanie počtu prepravených osôb verejnou osobnou dopravou. V oblasti infraštruktúry sa predpokladá zvýšenie ekologickosti, energetickej efektívnosti a prístupnosti vozidiel verejnej osobnej dopravy, ale aj poskytovanie kvalitných a dostupných dopravných

informácií. Úspešná implementácia stratégie predpokladá zvýšenie intenzity spolupráce s územnými samosprávami v oblasti podpory ekologických módov dopravy.

Rozvoj verejnej a nemotorovej dopravy má významný vplyv na udržateľný rozvoj miest. Jednou z možností, ako zvyšovať podiel nemotorovej dopravy, je podpora cyklistickej dopravy. Tento ekologický spôsob dopravy môže byť navyše ďalším impulzom pre rozvoj cestovného ruchu. Základným strategickým cieľom je zabezpečiť rovnocenné postavenie cyklistickej dopravy a jej integráciu s ostatnými druhmi dopravy. Zámerom je vytvoriť také podmienky, aby bolo možné do roku 2020 dosiahnuť 10 %-ný podiel cyklistickej dopravy na celkovej dĺžke dopravnej práce. K výraznému posilneniu by malo dôjsť aj v oblasti cykloturistiky ako dôležitého segmentu cestovného ruchu. Kľúčovou úlohou je zároveň zlepšiť vnímanie cyklistov, ktorí sú plnohodnotnými účastníkmi cestnej premávky.

Rozvoj automobilizmu a motorizácie v posledných dvoch dekádach bol enormný – došlo v priemere až k 34 %-nému nárastu počtu automobilov. V roku 2010 to bolo 389 automobilov na 1 000 obyvateľov. Tomuto rozmachu nebol úmerný rozvoj komunikácií (pozri kapitola IV. 16) a odstavných plôch. Aj preto vo väčšine miest čoraz viac rezonuje problém parkovania a odstavovania motorových vozidiel. Konfliktné býva najmä zaberanie nezastavaných a zelených plôch v prospech parkovacích miest.

12. SKÚSENOSTI A PROBLÉMY

Plánovanie rozvoja slovenských miest sa muselo v posledných dvoch dekádach vysporiadať s mnohými novými okolnosťami, ktoré je možné zoskupiť do troch hlavných oblastí: 1) významne sa zmenilo reprodukčné správanie obyvateľstva, čo má vplyv na demografický vývoj; 2) demokratizačné procesy spôsobili zásadný prenos rozhodovania o rozvoji územia na samosprávnú úroveň; 3) došlo k masívnej zmene vlastníckej štruktúry nehnuteľností, noví majitelia s nimi nakladajú v zmysle svojich vlastníckych práv, pričom ich preferencie a postupy sú často nepredvídateľné. Uvedené faktory spôsobili markantné zmeny vo fyzickej štruktúre miest. Keď k týmto procesom pripočítame technologické zmeny vrátane nárastu mobility, informačného a telekomunikačného rozvoja, je logické, že mestá, ktoré sa ocitli v nových situáciách nepripravené, nie vždy reagovali správne, najmä s dlhodobou perspektívou ochrany verejného záujmu. Rozhodovacie procesy často viedli k neuspokojivým uzneseniam, či dokonca k zámernému zvýhodňovaniu individuálnych záujmov na úkor mesta. Napriek tomu, že tieto javy na celospoločenskej úrovni nie sú dostatočne debatované a nie sú z nich vyvedené ponaučenia, či dokonca sankcie,

skúsenosť, ktorú Slovensko v transformačných procesoch získalo, môže ponúknuť iným krajinám, ktoré pred podobnými zmenami stoja.

Ako bolo popísané, legislatívne prostredie Slovenskej republiky poskytuje mestám dostatočné možnosti v oblasti aktívneho spravovania a rozvíjania hodnôt, ktorými disponujú. Slovensko prispôsobilo svoju legislatívu európskym štandardom, v ktorých legislatívne úpravy zdôrazňujú environmentálnu oblasť a napomáhajú udržateľnému rozvoju. Nedoriešenou otázkou, a to tak na strane štátu ako iniciátora decentralizácie, ako aj na strane mestských samospráv ako prijímateľov daňových transferov, je dôsledné vyhodnocovanie dostatočnosti a efektivity finančných tokov.

Napriek skutočnosti, že legislatíva, ktorá poskytuje rámec pre **územné plánovanie**, sa v niektorých častiach považuje za zastaranú a štát pripravuje jej aktualizáciu, využíva sa v praxi ako **hlavný nástroj regulácie rozvoja územia**. Problematický je manažment rozvoja a previazanie ekonomických, sociálnych, kultúrnych a environmentálnych aspektov. Jednou z príčin je oddelenosť plánov sociálneho a ekonomického rozvoja od územného plánovania.¹⁸ V období centrálne riadenej ekonomiky boli územné plány najmä technokratickým nástrojom na naplnenie štátom riadenej politiky. Svojprávna rozvojová politika na miestnej úrovni neexistovala a prekonať tento deficit teoretických vedomostí a praktických zručností je v súčasnosti pre mestské samosprávy problémom. Od miest sa očakáva, že v oblasti miestneho územného plánovania budú efektívne koordinovať mnohé, neraz aj protichodné záujmy aktérov v území. V oblasti sociálno-ekonomického plánovania by mali prichádzať s iniciatívami pre celkové skvalitnenie fungovania mesta a života v ňom. Naplniť tieto očakávania je veľmi zložitá.

V celom cykle riadenia miest **najviac zlyháva realizácia rozvojových plánov, monitorovanie a prehodnocovanie prijatých stratégií**. Hlavne projekty, pri ktorých je potrebný prierezový prístup naprieč rôznymi sektormi, vďaka ktorému by synergický efekt vysoko presiahol odvetvový prístup, sa samosprávam javia ako príliš komplikované a neuskutočiteľné. Spolupráca s inými subjektmi – či už okolitými sídlami alebo regionálnymi samosprávami, podnikateľským sektorom a subjektmi mimovládneho sektora je taktiež často vnímaná ako riziková. Príčin tohto stavu môže byť viacero a zastúpené sú v každom jednotlivom meste v rôznej proporcii: môže to byť celková finančná podkapitalizácia, nedostatočné personálne a technické kapacity v riadiacej

¹⁸ Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja (v znení zákona č. 309/2014 Z. z.)

sfére miest, ale aj nedostatočná metodická a odborná podpora zo strany štátu.

Popri množstve sektorových politík, ktoré štát prijíma v rámci svojich kompetencií, zatiaľ **absentuje prierezová politika mestského rozvoja**. Uvedomujúc si tento nedostatok vznikla v roku 2014 pracovná skupina pre prípravu Konceptie mestského rozvoja SR. Jej cieľom by malo byť systémové zlepšenie podmienok pre fungovanie mestských samospráv. Politika má ambíciu efektívne prepájať rôzne sektorové zámery a ciele, ktoré majú dosah na mestské prostredie. Z úrovne štátu by politika tiež mala prinášať skúsenosti a aplikovateľné metódy na riešenie problémov. Hlavným princípom pripravovanej politiky mestského rozvoja je integrovaný a strategický prístup k rozvoju územia s ohľadom na posilňovanie väzieb v rámci funkčných mestských oblastí a širších regionálnych rozvojových koncepcií.

13. BUDÚCE VÝZVY A PROBLÉMY, KTORÉ BY MOHLA RIEŠIŤ NOVÁ URBÁNNÁ AGENDA

Jedným z významných posolstiev, ktoré by mala priniesť Nová urbánna agenda je **všeobecné uznanie významu národných politík mestského rozvoja**. Vzhľadom na úlohy, ktoré mestá zohrávajú a aj v budúcnosti budú mať, je opodstatnené hľadať možnosti harmonizácie globálnych, národných, regionálnych a miestnych záujmov a ich premietnutia do mestského rozvoja.

Odborníci pripomínajú, že sa konkurencia miest a mestských regiónov prehĺbi, a to tak vo vzťahu k vlastným ekonomickým aktivitám, ako aj v boji o prilákanie vonkajších investícií. Tieto procesy môžu priniesť urýchľovanie polarizácie systému osídlenia – na jednej strane rozširovanie ekonomicky úspešných hráčov, na druhej strane prehĺbovanie úpadku deprivovaných oblastí. Napriek tomu, že Slovensko je malá a v globálnych procesoch takmer bezvýznamná krajina, bolo by vhodné, aby Nová urbánna agenda pripomenula všeobecne platný záver, **že každá krajina bude tak úspešná, ako úspešné budú jej mestské aglomerácie**.

Je zrejmé, že kým na jednej strane sa národné politiky budú snažiť o racionálnu mieru „delby práce“, nemôže to byť na úkor územnej zvrchovanosti samospráv. Rovnováhu bude treba hľadať v permanentnej komunikácii všetkých zainteresovaných strán. V tomto procese môžu byť medzinárodné skúsenosti a zdieľanie príkladov veľmi nápomocné. Voči spoločným komunikačným platformám, ktoré budú vyžadovať časové a energetické investície, pravdepodobne bude na strane štátov a miest prevládať skeptický pohľad. Preto bude dôležité, aby výhody, ktoré

z takejto výmeny budú vyplývať, boli objektívne vyhodnocované a výkony optimalizované.

Nová urbánna agenda **určite pomenuje globálne úlohy**, ktoré by mestá mali naplniť, či už to bude eliminácia mestskej chudoby, zabezpečenie rovnocennosti v prístupe k službám a hodnotám, podpora polycentrického sídelného rozvoja, vrátane rozvoja vidieka s posilnením vzťahu mesta a jeho zázemia alebo spolupráca mestských a vidieckych území. V tejto súvislosti by bolo osoznené, **aby Slovensko hľadalo a pomenovalo svoju komparatívnu výhodu**.

V niektorých regiónoch budú urbánne centrá prirodzene prerastať do väčších morfológických funkčných urbánnych systémov, v ktorých priestorové rozhodnutia a mobilita väčšiny aktérov (firiem, domácností a pod.), bude brať do úvahy širšie súvislosti a priestorové dimenzie, ako iba individuálne mestá. Je čoraz jasnejšie, že politiky, ktoré sú zacielené na posilnenie ekonomickej konkurencieschopnosti na lokálnej úrovni individuálnych miest, budú mať menší a menší zmysel, najmä ak sa tieto centrá stanú súčasťou väčších funkčných jednotiek osídlenia. Aj tieto procesy by Nová urbánna agenda mala reflektovať.

IV.

Životné
prostredie
a urbanizácia

Podiel mestského obyvateľstva na Slovensku mierne prevažuje počet obyvateľov prihlásených k trvalému pobytu na vidieku. Komplexne sa tejto téme venuje kapitola I.

V urbanizovaných sídlach je vo všeobecnosti vysoká zastavanosť územia, plošná koncentrácia budov a spevnených plôch, vysoká koncentrácia ľudskej populácie, vyššia podlažnosť budov, často priemyselno-výrobná a energetická základňa ako aj široká sociálna infraštruktúra. Okrem toho je v urbanizovaných sídlach zvýšený výskyt dopravných a komunikačných systémov, pričom väčšie sídla sú uzlami dopravy a rôznych iných sietí.

Životné prostredie v urbánnom prostredí sa už v súčasnosti v mnohých parametroch (teplota, vlhkosť a znečistenie ovzdušia a podobne) značne odlišuje od okolitej krajiny. V sídlach mestského typu je veľká koncentrácia povrchov, ktoré sa silne prehrievajú a majú veľkú tepelnú kapacitu, čo spôsobuje značnú akumuláciu tepla. Okrem toho má na zvyšovanie teploty vplyv aj teplo uvoľňované z priemyselných procesov, spaľovacích motorov v doprave a vykurovania, resp. chladenia obytných budov. Spolupôsobením týchto faktorov sa nad mestom vytvára tzv. teplotný ostrov.

Medzi ďalšie problémy životného prostredia spojené s urbanizáciou patrí znečistenie ovzdušia, pôdy, vody, prašnosť, vysoká hladina hluku, tvorba odpadov a odpadových vôd, ale aj strata biodiverzity. Kvalita života obyvateľov miest je priamo ovplyvnená stavom mestského životného prostredia. Napríklad, kombinovaný efekt znečistenia ovzdušia a zvýšenia letnej teploty, kedy sú obyvatelia miest vystavení zároveň vysokej koncentrácii prachových častíc PM₁₀¹⁹ a prízemného ozónu, vedie k mnohým predčasným úmrtiam, osobitne zraniteľných skupín obyvateľstva. V literatúre²⁰ sa uvádza, že pri existujúcich problémoch znečistenia ovzdušia (najmä prašnosti) a mestského životného prostredia sa obyvatelia miest dožívajú v priemere o 2 roky menej než vidiecke obyvateľstvo. V podmienkach SR nie je možné tento údaj overiť a to najmä preto, že najmä najväčšie vidiecke a najmenšie mestské obce sa môžu prelínať veľkosťou aj priestorovou štruktúrou. Štatistické triedenie by tak nedalo odpoveď o kvalite životného prostredia a jej vplyvoch na obyvateľov. Lepším ukazovateľom je úmrtnosť na následky znečistenia ovzdušia. Podľa aktuálnej správy OECD²¹ je Slovensko v úmrtiach na počet obyvateľov spôsobených znečistením vzduchu veľmi vysoko. To platí napriek tomu, že od roku 2005 sa tento počet o 16 % znížil. Zlepšenie životného prostredia by malo dosah aj v ekono-

mickej oblasti, keďže by sa v rámci EÚ ročne ušetrilo 31,5 miliardy eur na zdravotníckych výdavkoch.²² OECD vo svojej štúdii tiež vyčíslila náklady spojené s úmrtiami. Tie na Slovensku vďaka inflácii a iným faktorom naďalej stúpajú, a to aj napriek vyššie uvedenému poklesu počtu úmrtí.

14. REAKCIA NA KLIMATICKÉ ZMENY

Na Slovensku, podobne ako inde, sa v sídlach mestského typu najviac prejavujú očakávané negatívne vplyvy klimatických zmien. Vplyv sa bude odlišovať osobitne v závislosti od geografickej lokalizácie v rámci toho ktorého regiónu Slovenska a veľkosti či typu osídlenia.

Pri posudzovaní vplyvu zmeny klímy na sídelné prostredie je potrebné zaoberať sa kľúčovými oblasťami, resp. funkčnými zložkami sídelného prostredia, ktorými sú hlavne: obytné prostredie (stavby, siete, verejné priestranstvá); prírodná zložka sídelného prostredia (biodiverzita, prírodné prvky a zeleň v sídelnom prostredí); vodné hospodárstvo (hospodárenie s vodami v sídelnom prostredí, zásobovanie pitnou vodou); poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo a využívanie krajiny v sídelnom prostredí; energetika, energetická infraštruktúra; doprava, dopravná infraštruktúra; zdravie obyvateľstva a sociálna oblasť; obchod, priemysel, služby, cestovný ruch a podobne.

Na jednotlivé funkčné zložky v sídelnom prostredí pôsobia vplyvy zmeny klímy, ktorými sú osobitne: **zvýšenie priemernej teploty, zvýšenie počtu extrémne horúcich dní; nerovnomernosť, zmeny v časovom rozmiestnení zrážok ako aj ich intenzity a zároveň pokles kapacity vodných zdrojov**, osobitne v južnej časti Slovenska, častejší výskyt období sucha, častejšie a intenzívnejšie búrky; zvýšenie frekvencie výskytu extrémnych javov osobitne **veterných smrŕí, snehových kalamít**.

Dôsledky zmeny klímy v urbanizovanom prostredí sa prejavujú najmä na fungovaní energetickej infraštruktúry, a to ako zvýšenou spotrebou elektrickej energie pre chladiace zariadenia, tak aj častejšími výpadkami rozvodných systémov a energetických výrobných technológií.

V oblasti dopravy sa očakáva zhoršenie bezpečnosti a plynulosti dopravy. V oblasti vodného hospodárstva sa očakávajú problémy so zásobovaním pitnou vodou, ale aj zvýšené nároky na stokovú sústavu z dôvodu potreby odvádzať prívalové zrážky. Zmena klímy tiež bude mať negatívne účinky na stavby z dôvodu ich prehrievania.

Zásadne negatívne budú klimatické zmeny vplývať na zdravie obyvateľstva. Očakáva sa zhoršenie stavu ľudí s kardio-

vaskulárnym, respiračným ochorením, zhoršenie alergických stavov, infekčné ochorenia v dôsledku záplav. Potrebné bude tiež rátať so zvýšenými nárokmi na rekreáciu, a to najmä zvýšením dopytu po dostupných plochách zelene, rekreácii pri vode a podobne.

Dnes je už zrejme, že následkom klimatických zmien nemožno úplne predísť. Nepriaznivé zmeny sa budú prejavovať desaťročia až storočia, preto je nevyhnutné adaptovať sa na všetkých úrovniach. Jedným z východísk je aj *Stratégia adaptácie Slovenskej republiky na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy*, ktorá bola prijatá v marci 2014. V rámci Stratégie sú navrhnuté opatrenia smerujúce k zlepšeniu pripravenosti na meniace sa podmienky životného prostredia. Adaptačné opatrenia môžu pozostávať tak z budovania tzv. sivej infraštruktúry (investične náročné zásahy alebo technicky náročné opatrenia), ako aj z využívania zelenej (vegetačnej) a modrej (vodné prvky) infraštruktúry. Musia byť doplnené o tzv. „mäkké“ neinfraštruktúrne opatrenia, akými sú informačno-osvetovacia činnosť, plánovanie, rozhodovanie, dotačná politika a iné.

Vlny horúčav by mal zmierňovať vyšší podiel vegetácie a vodných prvkov v sídelnej štruktúre miest. Bude potrebné sa zaoberať nielen kvantitou plôch zelene, ale aj výberom jej druhov. Rovnako tak bude potrebné využívať alternatívne druhy zelene a vegetačné strechy.

Z dôvodu intenzívnych zrážok bude treba viac dbať na hospodárenie so zrážkovou vodou. Znamená to najmä aplikovať prístup umožňujúci zvýšenie infiltračnej a retenčnej kapacity územia miest a okolitej krajiny minimalizovaním podielu nepriepustných povrchov, odvádzaním zachytenej vody do vsaku a zberných jazierok, budovaním poldrov, dažďových záhrad a podobne.

Vzhľadom na dlhotrvajúce suchá bude potrebné podporovať opätovné využívanie dažďovej a odpadovej vody, minimalizovať straty vody v rozvodných sieťach a monitorovať trendy zmien zásob vodárenských zdrojov.

15. ZNIŽOVANIE RIZIKA KATASTROF

Na Slovensku sa iba vo veľmi malej miere a v historicky vzdialenej dobe vyskytli ničivé zemetrasenia a tiež sa tu nenachádzajú činné sopky. Slovensko, ako vnútrozemská krajina, tiež nie je ovplyvňované stúpajúcou hladinou morí. Z prírodných hrozieb sa popri suchu objavujú pôdne zosuvy v dôsledkoch erózie a najmä záplavy. Sídla na Slovensku sa zakladali zväčša v blízkosti vodných tokov. Pri zmenách v zrážkovej činnosti, kedy sú obdobia sucha striedané s extrémnymi zrážkami a zároveň s nárastom zrážkovej činnosti v zimnom období, sme svedkami opakujúcich sa povodní a z toho vyplývajúceho povodňového ohrozenia. Táto problematika je legislatívne ukotvená v zákone o ochrane pred povodňami,

mi,²³ ktorý je transpozíciou európskej smernice o hodnotení a manažmente povodňových rizík. Táto ukladá členským štátom Európskej únie permanentne prehodnocovať a podľa objektívnych potrieb následne aktualizovať povodňové riziká s cieľom určiť oblasti, v ktorých existuje potenciálne významné povodňové riziko alebo možno predpokladať jeho pravdepodobný výskyt. Pre oblasti, v ktorých bola identifikovaná existencia významného povodňového rizika, je potrebné vyhotoviť a každých 6 rokov prehodnotiť alebo aktualizovať mapy povodňového ohrozenia, ktoré zobrazia rozsah záplav územia postihnutého povodňami s rôznymi dobami opakovania. Tieto mapy povodňového rizika znázorňujú pravdepodobné následky povodní a povodňového ohrozenia na obyvateľstvo, hospodárske aktivity, kultúrne dedičstvo a životné prostredie. Zákon tiež ukladá povinnosť vypracovať plány manažmentu povodňového rizika. Ochranu pred povodňami zabezpečujú povodňové orgány na viacerých úrovniach (Ministerstvo vnútra SR, Krajské úrady životného prostredia, Obvodné úrady životného prostredia a obce²⁴). Z úrovne štátu sa prevenciou zaoberá dokument *Predchádzanie rizikám a riadenie rizika: Existencia národných, alebo regionálnych hodnotení rizík na účely riadenia katastrof s ohľadom na prispôsobovanie sa zmenám klímy*.

Celková výška škôd spôsobených povodňami za posledných desať rokov presiahla sumu 707 miliónov eur. Nie sú však dostupné relevantné informácie, ktoré by rozlišovali riziko katastrof v mestách od vidieka, ako ani ich finančné dosahy. Za zmienku nepochybne stojí prebiehajúci projekt, financovaný zo zdrojov EÚ, ktorého hlavnou ambíciou je zvýšiť pripravenosť krajiny na povodne a zmierniť ich následky prostredníctvom zefektívnenia práce záchranných zložiek a zlepšenia ich technického vybavenia. Projekt *Aktívne protipovodňové opatrenia* podporí účinnú ochranu života a zdravia občanov, ich majetku, ochranu sociálnej a ekonomickej infraštruktúry, ako aj ochranu životného prostredia v čase záplav. Projekt zároveň prispieje k zvýšenej ochrane členov zasahujúcich jednotiek a k efektívnejšiemu a rýchlejšiemu výkonu záchranných prác počas povodne ako aj po povodni.²⁵

16. REDUKCIA DOPRAVNÝCH ZÁPCH

Zvýšenie stupňa automobilizácie (viď kapitola III.11) negatívne vplyva na plynulosť dopravy a prispieva k tvorbe zápch. Ich redukciu je možné dosiahnuť organizačnými, prevádzkovými aj infraštruktúrnymi opatreniami. Jednou z politík, ktorú realizuje štát, je motivovanie cestujúcich k železničnej preprave, ktorá dokáže obslužiť silné prepravné prúdy. V tejto oblasti došlo k posilneniu regionálnej dopravy v okolí

19 Polietavý prach predstavuje sumu častíc rôznej veľkosti, ktoré sú voľne rozptýlené v ovzduší. K časticiam PM₁₀ zaraďujeme tie, v ktorých 50 % častíc má aerodynamický parameter menší ako 10 μm.

20 Zdroj: štúdia Aphekom, 2013

21 OECD (2014), The Cost of Air Pollution: Health Impacts of Road Transport, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264210448-en>

22 Zdroj: The Independent 2013

23 Zákon č. 7/2010 Z. z. o ochrane pred povodňami, ktorý je transpozíciou smernice 2007/60/ES do právneho poriadku SR. Smernica 2007/60/ES o hodnotení a manažmente povodňových rizík

24 <http://ochranapredpovodnami.webnode.sk/riadenie-ochrany-pred-povodnami-a-povodnove-organy/>

25 <http://www.minv.sk/?aktivne-protipovodnove-opatrenia>

veľkých aglomerácií. Ďalšie posilňovanie železničnej dopravy závisí od optimalizácie prevádzkovaných železničných tratí a od zavádzania integrovaných dopravných systémov, ktoré prinesú dopravnú integráciu jednotlivých módov dopravy.

V posledných dvoch dekádach došlo k masívnejšej výstavbe infraštruktúry diaľnic, rýchlostných ciest a ciest I. triedy, čo vo viacerých slovenských mestách pomohlo znížiť podiel tranzitnej dopravy a tým výrazne zredukovať dopravné zápchy. Budovanie uvedenej infraštruktúry však so sebou prináša aj otázku, ako účelne naložiť s existujúcimi komunikáciami v rámci miest. Prípady Bratislavy, ako hlavného mesta, ukazujú, že dokončenie mestského polkruhu D1 – D2 pomohlo znížiť dopravné kongescie na dovtedajších komunikáciách iba na určitý čas. Aj tento prípad poukazuje na potrebu efektívneho monitoringu zaťaženia ciest a pružnej reakcie v oblasti organizácie dopravných tokov.

K redukcii dopravných zápch by malo prispieť aj budovanie výkonnej verejnej hromadnej dopravy. V tejto oblasti by k zlepšeniu mali prispieť aj opatrenia, ktorých realizáciu navrhuje *Stratégia rozvoja verejnej osobnej a nemotorovej dopravy SR do roku 2020 a Národná stratégia rozvoja cyklistickej dopravy a cykloturistiky v Slovenskej republike do roku 2020*. Viac o nich uvádza kapitola III.11.

Narastajúca úroveň intenzity dopravy v urbanizovaných oblastiach, charakteristická zvyšujúcim sa podielom environmentálne nepriaznivej individuálnej automobilovej dopravy, kombinovaná so zhoršujúcou sa úrovňou príslušnej infraštruktúry, je príčinou mnohých environmentálno-zdravotných problémov veľkých i menších miest. Z pohľadu verejného zdravia dominuje predovšetkým problém hluku z dopravy všetkého druhu, najmä cestnej dopravy, ktorý sa v poslednom období stal jedným z najvýznamnejších faktorov ovplyvňujúcich verejné zdravie obyvateľov.

Ďalším z faktorov spojených s dopravou je tiež zhoršujúca sa kvalita ovzdušia v mestskom prostredí (vplyv dopravy na koncentráciu prachových častíc, oxidov dusíka, prchavých organických látok apod.). Hoci k znečisteniu ovzdušia urbanizovaných oblastí prispieva aj výrobná (priemyselná) činnosť, energetika a pod., osobitným negatívom dopravného znečistenia je fakt, že spôsobuje koncentráciu škodlivín priamo v dýchacej zóne človeka.

Ministerstvo vnútra SR je garantom bezpečnosti na cestách v SR a pri tvorbe dopravného prostredia je v postavení subjektu, ktorý musí na úseku bezpečnosti a plynulosti cestnej premávky zabezpečiť ochranu verejných záujmov spoločnosti, ktoré by mohli byť dotknuté. Konkrétne ide predovšetkým o ochranu života, zdravia a majetku občanov na úseku bezpečnosti a plynulosti cestnej premávky.

17. ZNEČISTENIE OVZDUŠIA

Slovenský hydrometeorologický ústav zabezpečuje monitoring kvality atmosféry v 38 vyčlenených lokalitách na celom Slovensku. Kontinuálne sú merané O_3 , SO_2 , NO_2 , NO_x , PM_{10} , $PM_{2.5}$, CO a benzén. Ďalej sú v ovzduší monitorované tiež arzén, kadmium, nikel, olovo, polycyklické aromatické uhľovodíky a ortuť. Špecificky sú v monitoringu vyčlenené 2 najväčšie slovenské mestské aglomerácie (Bratislava a Košice) a 8 zón. Ročne sa prevádza spracovanie a vyhodnotenie znečistenia ovzdušia podľa limitných hodnôt a limitných hodnôt zvýšených o medzu tolerancie na ochranu zdravia ľudí. Toto je vyhodnocované pre jednotlivé monitorovacie stanice a znečisťujúce látky.

Vysoké hodnoty drobného prachu PM_{10} vážne ohrozujú zdravie. Podľa správy Európskej environmentálnej agentúry z roku 2014 sa zo všetkých krajín Európskej únie Slovensko dostalo na tretiu najhoršiu priečku.

V niektorých regiónoch stále predstavuje významný zdroj znečistenia priemysel (napr. v Prievidzskom okrese dochádza k prekročovaniu limitov prachových častíc a oxidu siričitého z dôvodu existencie ťažkého priemyslu). Ten má stále ešte veľké rezervy a mal by investovať do moderných technológií, čím vie znížiť množstvo vypúšťaných škodlivín. Znečistenie oxidom dusíka a prachom naznačuje, že vo veľkých mestách (napríklad Bratislava, Košice, ale aj Nitra, Banská Bystrica, Prešov, Trenčín alebo Martin) predstavujú podstatný zdroj škodlivín výfuky automobilov. Jemné častice pochádzajúce z výfukov prenikajú do dýchacích ciest, kde môžu spôsobiť zdravotné problémy v srdcovo-pľúcnom systéme. Podľa odhadov štúdie Aphekom je možné pripísať 15 až 30 % prípadov astmy u detí bývajúcich pozdĺž frekventovaných ciest vplyvom exhalátov z automobilovej dopravy.

Zavádzanie elektromobilov a hybridných motorov môže situáciu s kvalitou ovzdušia v mestách zlepšiť, ale až z dlhodobého hľadiska. Aj pri masovej dostupnosti kvalitných a lacných elektromobilov by obnova vozového parku trvala desaťročia. Cestou je preto skôr komplex opatrení na báze regulácie dopravy, zvyšovanie podielu MHD a jej skvalitňovanie (vrátane rozvoja druhov na báze elektrickej trakcie) a tiež redukcia elektrární používajúcich fosílnu palivú. Príkladom môžu byť mestá, ktoré zavádzajú tzv. nízkoemisné zóny.

V súvislosti s problematikou zhoršenej kvality vnútorného ovzdušia budov od roku 2006 vybrané orgány verejného zdravotníctva sledujú najmä kvalitu vnútorného prostredia školských budov, teda objektov, v ktorých počas dňa väčšinu času trávi najzraniteľnejšia skupina populácie – deti.

Vďaka participácii v dvoch medzinárodných štúdiách²⁶ v období rokov 2006 – 2013 pracovníci ÚVZ SR a RÚVZ so sídlom v Banskej Bystrici získali skúsenosti s metódou merania a hodnotenia kvality ovzdušia v školských budovách metódami osvedčenými aj v ďalších krajinách Európy. Realizované aktivity okrem získania cenných poznatkov o úrovni kvality ovzdušia v školách prostredníctvom sledovania vybraných parametrov (teplota, vlhkosť, koncentrácia škodlivín – CO_2 , NO_2 , prchavé organické látky, formaldehyd a ďalšie) nielen prispeli k budovaniu personálnych a technických kapacít v tejto oblasti, ale aj umožnili porovnanie so situáciou v zahraničí. Výzvou pre ďalšie obdobie je zúročenie vytvorených kapacít pri sledovaní kvality prostredia aj v ďalších regiónoch Slovenska. Získané poznatky je následne možné využiť pri návrhu odporúčaní zameraných na zlepšovanie vnútorného prostredia škôl, k zvýšeniu povedomia a informovanosti žiakov, školského personálu i širšej verejnosti o dôležitých aspektoch starostlivosti o vnútorné prostredie budov a ich lokalizácia v mestskom prostredí.

18. SKÚSENOSTI A PROBLÉMY

Podľa názoru odborníkov verejná správa na Slovensku, a to najmä na miestnej úrovni, **málo a niekedy vôbec nezohľadňuje dosahy zmeny klímy** na ekonomický, sociálny a environmentálny rozvoj svojho územia. Efektívne opatrenia, založené na klimatologickej analýze predpokladaných dosahov na územie, vrátane vyhodnotenia rizík na najzraniteľnejšie časti územia či sektory v slovenských mestách, prakticky neexistujú. Takmer vôbec sa neprihliada na to, aby jednotlivé programy, zamerané na elimináciu vplyvov v dôsledku zmeny klímy boli navzájom vyvážené, aby sa realizáciou jedného nezhoršila situácia v inej oblasti. Kvalita životného prostredia v sídelnom prostredí, tak ako je to popísané v úvode tejto kapitoly, má nepopierateľný súvis s kvalitou života obyvateľov miest ako takou. Za posledné obdobie k už existujúcim problémom a výzvam v oblasti zabezpečenia kvality mestského životného prostredia pribúdajú ďalšie, pričom zmena klímy a jej negatívne prejavy sa považujú za jednu z najväčších hrozieb stability a prosperity Európskej únie.

Extrémny počasie vo forme vln letných horúčav, dlhotrvajúceho sucha či práve naopak zvýšeného počtu privalových dažďov, veterných smrští a iných extrémnych javov sa začínajú prejavovať už v súčasnosti a tieto prejavy sa budú v blízkej budúcnosti ešte znásobovať. Medzi ďalšie problémy, ktoré majú často synergický efekt, je znižovanie plôch zelene, resp. nespevnených plôch v mestách, strata biodiverzity a pod.

²⁶ SEARCH http://www.uvzsr.sk/docs/org/ohzp/search_ll.pdf

Na druhej strane **Slovensko výrazne pokročilo v zlepšovaní životného prostredia** a to vo všeobecnosti vďaka ukončeniu činnosti mnohých, environmentálne zaťažujúcich priemyselných podnikov, ktorých likvidácia mala tiež pochopiteľný negatívny účinok na zamestnanosť, ako aj vďaka povinnostiam voči Európskej únii v oblasti riešenia odpadových vôd.

19. BUDÚCE PROBLÉMY A VÝZVY, KTORÉ BY MOHLA RIEŠIŤ NOVÁ URBÁNNÁ AGENDA

Urbanizácia a s ňou spojené účinky na životné prostredie majú dosah výrazne prekračujúci hranice národných štátov. V marci 2014 bola vládou SR schválená *Národná adaptačná stratégia*, komplexne odrážajúca potreby adaptačných opatrení vo všetkých sférach. V ďalších krokoch je potrebné navrhnúť realizačné plány adaptačných opatrení aj v mestskom prostredí a v rámci nich zabezpečiť aj potrebný kvantitatívny aj kvalitatívny monitoring. Je zrejme, že Slovensko nepocíti klimatické zmeny do takej miery ako napríklad prímorské štáty, na ktoré má stúpanie hladiny morí priam existenčné dosahy. Ojedinele sa vyskytujú aj pochybovačné hlasy, že extrémne prejavy počasia na našom území bezprostredne nesúvisia s aktivitami ľudskej populácie. Faktom ale zostáva, že klimatické zmeny sa prejavujú a to v čoraz väčšej intenzite a periodicite. Považujeme preto za veľmi osožnú všeobecnú **diskusiu o rôznych prejavoch klimatických zmien a prístupoch k adaptovaniu sa na ne**, a to aj v prípade vnútrozemských krajín.

Slovensko v tejto súvislosti očakáva, že Nová urbánna agenda sa bude venovať téme odolných miest (resilient cities) a popíše princípy miest s neutrálnym vplyvom na zmenu klímy (climate neutral cities). Návod na tvorbu takýchto stratégií by mal popisovať súbor nevyhnutných opatrení, ktoré je potrebné uplatňovať pri rozvoji a spravovaní mesta smerom k znižovaniu emisií skleníkových plynov vo všetkých sektoroch a zvyšovaniu odolnosti mesta. Nejde však iba o pripravenosť na negatívne účinky zmeny klímy, ale aj na ďalšie súčasné výzvy z hľadiska rozvoja spoločnosti, ako napr. ropný zlom, starnutie obyvateľstva a iné sociálno-ekonomické problémy.

Zmierňovanie prejavov zmeny klímy okrem adaptačných opatrení zahŕňa aj aktivity, ktoré znižujú emisie skleníkových plynov. Takýmito opatreniami môže byť napríklad prechod na využívanie obnoviteľných zdrojov energie, zmeny vo využívaní krajiny, zmeny v dopravnom systéme, zvýšenie energetickej hospodárnosti budov, udržateľné riešenia odpadového hospodárstva a pod. Osobitný význam má vegetácia, ktorá okrem pohlcovania CO_2 má aj ďalšie funkcie (mikroklimatická, environmentálna, rekreačná, sociálna, estetická a pod.).

V.

Spravovanie
miest

Slovensko, podobne ako iné európske krajiny, zdedilo vidiecke osídlenie ešte z feudalizmu, keď pôda bola základným výrobným faktorom. Toto obdobie, tak ako skoro všade v Európe, po sebe zanechalo veľký počet malých sídiel. Takáto fragmentovaná sídelná štruktúra bola najmä v súvislosti s celou zmenou systému verejnej správy, zmenenými požiadavkami na administratívne, ekonomické, personálne a technické kapacity miestnej správy nevyhovujúca a bolo potrebné tento stav usporiadať lepšie. Na Slovensku sa po zásadných zmenách spoločenského systému v roku 1989 začal proces ekonomickej transformácie a demokratizácie, ktorý potrebu zmien štruktúry miestnej správy výrazne posilnil.

20. ZÁKLADNÝ LEGISLATÍVNY RÁMEC

Prvé kroky reforiem verejnej správy sa uskutočnili ešte v čase trvania spoločného československého štátu. Z hľadiska zmien komunálnej štruktúry malo zásadný význam obnovenie samosprávnosti na miestnej, a o niekoľko rokov neskôr, aj na regionálnej úrovni. Cieľom reforiem bolo čo najviac priblížiť výkon verejnej správy obyvateľom. Prijatím zákona o obecnom zriadení²⁷ a súbežne aj zákona o usporiadaní miestnej štátnej správy²⁸ sa vytvoril duálny model verejnej správy, pozostávajúci z dvoch oddelených, aj keď vzájomne komplementárnych sústav orgánov na miestnej úrovni – samosprávy a miestnej štátnej správy.

Zákon o obecnom zriadení vychádzal z princípu identického postavenia všetkých obcí, čím pôsobil najmä malým obciam do tisíc obyvateľov, ktorých je na Slovensku veľká väčšina, nemalé problémy. Tie spočívajú v tom, že všetky obce, bez ohľadu na veľkosť (najmenšia obec má 11 a najväčšia – mesto Bratislava – má 423 tisíc obyvateľov), majú rovnaké úlohy a pritom zásadne rozdielne možnosti na ich napĺňanie. Mestám nedávalo ich postavenie v zákone takmer žiadne odlišné právomoci. Znamenalo v podstate iba zavedenie odlišných názvov pre ich orgány. Určité odlišnosti sa týkali iba Bratislavy ako hlavného mesta a všetkých miest s počtom obyvateľov nad 200 tisíc. To je však jediná výnimka v celom systéme miestnej samosprávy a týka sa iba mesta Košice.²⁹

Konštituovaním územnej samosprávy sa však jednoznačne začalo nové obdobie v živote miest a obcí, ktoré prinieslo systémovú zmenu v spravovaní územia. Dôležitou súčasťou tejto zmeny, vedúcej k vnímaniu obcí ako samo-

správnych subjektov, bolo aj legislatívne zabezpečenie ich majetku a nové pravidlá pre ich financovanie. Zároveň sa zdokonaľovala aj právna úprava týkajúca sa vzťahov medzi orgánmi obce, vnútornej kontroly, či posilnenia vonkajšej kontroly.³⁰

21. DECENTRALIZÁCIA VEREJNEJ SPRÁVY A MESTSKÝ ROZVOJ

Decentralizácia verejnej správy mala rozhodujúci význam pre posilnenie samosprávneho riadenia spoločnosti a bola najvýznamnejším predpokladom pre riadenie a spravovanie miest. Samotný proces prebiehal v období rokov 2002 až 2005 a znamenal posilnenie kompetenčnej a finančnej autonómie miestnych samospráv. Rozsah prenesených kompetencií výrazne priblížil postavenie miest k európskemu modelu miestnych samospráv. Prenos kompetencií bol realizovaný na princípe subsidiarity. Model financovania³¹ je založený na kritériom rozdeľovaní jedinej dane (daň z príjmov fyzických osôb) stanovenom štátom a na štruktúre 8 miestnych daní pri autonómnej daňovej politike miest. Základnými kritériami³² sú počet obyvateľov a veľkostný koeficient obce, čím je tento mechanizmus financovania vo všeobecnosti výhodnejší pre väčšie mestá, resp. veľké obce.

Proces decentralizácie priniesol aj nové situácie a problémy. Časový nesúlad prenosu kompetencií a financií dostal mnohé mestá do finančnej nedostatočnosti a doposiaľ nebol verifikovaný ani objem kompetencií a skutočná potreba objemu financií, čo finančnú náplnosť zachováva. Presun kompetencií sa realizoval ako v okruhu vlastných (originálnych) tak aj prenesených (delegovaných) výkonov. Veľký rozsah kompetencií však malé obce neboli a dodnes nie sú schopné vykonávať. Vytvoril sa inštitút spoločného obecného úradu, v rámci ktorého sa obce za zmluvných podmienok dohodli na spoločnom vykonávaní kompetencií, pričom si určili sídlo úradu a jednotlivé kompetencie. Spoločné obecné úrady mali byť len dočasné inštitúty bez právnej subjektivity, pričom ich existencia je závislá na riešení fragmentácie osídlenia vybranou formou konsolidácie. Sídlami spoločných úradov sú temer všetky mestá, čím sa upevňuje význam ich vedúcej pozície ako lídrov v území.

Pre mestský rozvoj je dôležitý nielen kompetenčný a finančný, ale aj politický a trhový rozmer decentralizácie.

30 Najvyšší kontrolný úrad SR kontroluje hospodárenie s majetkom, majetkovými právami, finančnými prostriedkami, záväzkami a pohľadávkami obcí. Kontroluje aj spôsob vyrubovania a vymáhania daní, poplatkov a pokút, ktoré sú príjmom rozpočtov samosprávnych krajov a obcí, ako aj výkon a uplatňovanie práv a dodržiavanie povinností vyplývajúcich z finančno-ekonomických vzťahov vznikajúcich pri hospodárení.

31 Platný od 1. 1. 2005

32 Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 668/2004 Z. z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samospráve v znení neskorších predpisov

Porovnanie nárastu príjmov po presune kompetencií a zmene spôsobu financovania pri príjmoch územnej samosprávy (v tis. €)

Ukazovateľ	2004 Obce + VÚC	2005 Obce + VÚC	2005/2004 (abs. nárast)	2005/2003 %
Príjmy územnej samosprávy	3 267 178	3 650 116	+ 382 938	+ 12
Z toho: daňové príjmy (obce + VÚC)*	655 148	1 598 257	+ 943 109	+ 144

*v roku 2004 nemali VÚC žiadne nedaňové príjmy

Tieto prinášajú jednak participáciu všetkých aktérov mesta vrátane občanov, nové spôsoby a nástroje participácie, ako aj nové spôsoby a nástroje zabezpečovania mestského rozvoja. Významnou možnosťou prístupu k fungovaniu a rozvoju miest je možnosť vykonávať zverené kompetencie zapojením súkromného a neziskového sektora.

Decentralizácia vo vzťahu k mestskému rozvoju **nerieši problém malých miest do 5 tisíc obyvateľov, ktoré majú nízky nielen finančný, personálny, infraštruktúrny, ale aj sociálny potenciál, potrebný k svojmu rozvoju.**

22. FINANCOVANIE SAMOSPRAVY MIEST

Ekonomická sila slovenských miest v súvislosti s decentralizáciou výrazne vzrástla. Popri presune kompetencií na územnú samosprávu sprevádzanom presunom majetku bol presun výkonu viacerých verejných služieb z orgánov štátnej správy na územnú samosprávu spojený s fiškálnou decentralizáciou.

Cieľom finančnej decentralizácie, ako nového systému financovania územných samospráv, bolo **posilnenie daňových príjmov obcí, stanovenie vlastných daňových príjmov** vyšších územných celkov a zavedenie nového spôsobu finančného vyrovnávania bežných príjmov a výdavkov územnej samosprávy.

Jedným z vlastných príjmov samospráv sú miestne **dane a poplatky**.³³ V podmienkach Slovenska tento zdroj príjmov financovania samospráv predstavuje okolo 10 % ich nákladov.

Ďalším vlastným príjmom samospráv sú **podielové dane z príjmov fyzických osôb**. V čase spustenia fiškálnej decentralizácie v roku 2005 sa 100 % výnosu dane z príjmov fyzických osôb vybranej daňovými úradmi v príslušnom rozpočtovom roku delilo v pomere 70,3 % pre obce,

33 Upravené zákonom č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov.

23,5 % pre vyššie územné celky a 6,2 % pre štát, čo pre obce znamenalo viac ako 883 mil. eur a pre vyššie územné celky viac ako 295 mil. eur. Tento pomer platil bez zmeny až do roku 2012, kedy bolo potrebné prijať konsolidačné opatrenia aj vo vzťahu k rozpočtom samospráv a reagovať na dôsledky svetovej hospodárskej krízy. Napriek tomu, že sa v roku 2014 podielové dane pre samosprávy zvýšili, stále nedosahujú pôvodne nastavenú úroveň. V roku 2014 sa výnos dane z príjmov fyzických osôb delil v pomere 67 % pre obce, 21,9 % pre vyššie územné celky a 11,1 % pre štát, čo pre obce znamenalo 1,3 mld. eur a pre vyššie územné celky 426 mil. eur.

Transparentnosť procesu financovania samospráv zabezpečuje objektivnosť a všeobecnosť vstupných parametrov a v obciach s počtom obyvateľov nad 2 000 aj povinnosť tvorby viacročných rozpočtov v programovej štruktúre.

Pri súčasnom modeli financovania samospráv **mestá však nedisponujú dostatočným objemom finančných prostriedkov potrebným na rozvoj svojho územia. Preto je v poslednom období až 80 % výdavkov na rozvoj hradených z Európskych štrukturálnych a investičných fondov**, pričom je zrejmé, že tieto nebudú mať dlhú časovú životnosť. **Bežnou praxou**, ktorá je však z hľadiska budúceho rozvoja takisto veľmi krátkozraká, je prenájom, ale najmä odpredaj mestského nehnuteľného majetku. Deje sa to bez akéhokoľvek prihladnutia na jeho budúcu výnosnosť či stratovosť. Varovným signálom tiež je, že skúmanie programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja jednoznačne poukazuje na fakt, že mestá nemajú pripravené nielen dlhodobé investičné stratégie, ale ani programy na priority nutnej obnovy (reprodukcie) svojho majetku ako napríklad ciest vo svojom vlastníctve či správe alebo budov zabezpečujúcich originálne kompetencie obcí. Je pritom zrejmé, že financovanie je iba jedným z faktorov úspešnosti miest a dôležitejší je celý manažment úloh, avšak manažment bez financovania je rovnako odkázaný na neúspech.

Na základe vyššie uvedeného je nevyhnutne potrebné začať diskusiu o nastolených problémoch a v spoločnej (mi-

27 Zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov

28 Zákon SNR č. 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy

29 KONEČNÝ, Stanislav: Duálny a spoločný model verejnej správy (a postavenie komunálnej sociálnej politiky v ich rámci). In: Modely výkonu soudobé veřejné správy. Zborník konferencie. Praha, Vysoká škola finanční a správní, 2009, s. 1 – 63. ISBN 978-80-7408-024-1

nimálne metodické) spolupráci štátu, miest a s príspevom medzinárodných programov typu Urbact³⁴ hľadať overené riešenia, ktoré by mohli byť aplikované aj v nepriaznivej finančnej situácii.

23. PARTICIPÁCIA V SPRAVOVANÍ MIEST A ĽUDSKÉ PRÁVA V URBÁNNOM ROZVOJI

Po páde komunizmu sa občania prestali chápať iba ako nositelia sociálnych práv a dôraz sa preniesol na oblasť politických a občianskych práv. Tento posun vyústil do inštitucionalizácie občianskej participácie v politickej, sociálnej i ekonomickej sfére.

Udržateľný rozvoj sídiel, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou udržateľného rozvoja spoločnosti, nie je možné dosiahnuť bez aktívnej participácie občanov vo všetkých jej fázach a polohách – od procesov plánovania rozvoja až po procesy každodenných životných aktivít v sídle. Osobitné postavenie pritom zohráva účasť verejnosti v plánovacích procesoch, pretože práve tu sa tvoria východiská pre aktívnu podporu stratégií udržateľného rozvoja sídla zo strany verejnosti. Endogénny rozvojový model územia v sebe spája myšlienky globalizácie a špecifik lokálneho hospodárskeho rozvoja mestských a vidieckych regiónov, ktoré najlepšie poznajú lokálni lídri. Vďaka vytváraniu lokálnych riadiacich štruktúr, zainteresovaných na sídelnom rozvoji územia, je možné lepšie využívať miestny rozvojový potenciál a reagovať na meniace sa potreby obyvateľov. Predpokladá to spoluprácu a koordináciu v rámci samosprávy obcí, dohodu na strategických cieľoch a pri formulovaní rozvojových programov v území, zapojenie rozhodujúcich záujmových skupín obyvateľov vrátane miestnej podnikateľskej sféry a prepojenie sociálnych sietí v rámci sídiel. Pozitívny vzťah k sídlu, pocit sídelnej spolupatričnosti a zainteresovanosť na miestnom dianí, je silným motivačným činiteľom pre aktivizáciu sídelných spoločenstiev a využitie sociálneho kapitálu v území.

Legislatíva umožňuje participáciu prostredníctvom zákonov o územnom plánovaní a stavebnom poriadku,³⁵ slobodnom prístupe k informáciám³⁶ a v ostatných rokoch vstupuje do procesov zabezpečujúcich účasť verejnosti na procesoch plánovania sídelného rozvoja veľmi výrazne environmentálne právo.³⁷ Slovenská republika sa nedávno zapojila do projektu „Zvyšovanie účasti obcí a verejnosti na procese EIA“, ktorého cieľom bolo presadzovať nové formy

účasti verejnosti na procese EIA v rámci procesu posudzovania vplyvov na životné prostredie na úrovni miestnej územnej samosprávy.

Pre zlepšenie participácie bola schválená aj Európska charta o participatívnej demokracii v procesoch územného plánovania,³⁸ ktorá vyzdvihuje dôležitosť zapojenia jednotlivcov a komunít v definícii ich životného priestoru pre implementáciu skutočnej participatívnej demokracie. Účasť jednotlivcov a komunít na verejnom živote na všetkých úrovniach je súčasťou základných hodnôt demokracie.

Na Slovensku existujú dve veľké organizácie zaoberajúce sa záujmami samosprávy, ktoré sa podieľajú aj na príprave legislatívy a plánovacích dokumentov. Jednou z nich je Združenie miest a obcí Slovenska (ZMOS), ktoré vzniklo na obhajobu spoločných záujmov všetkých združených sídiel. To zároveň znamená, že jeho úlohou nie je vstupovať do riešenia individuálnych problémov jednotlivých členských miest a obcí. Všetky aktivity združenia od roku 1990 smerujú k reforme verejnej správy, k financovaniu obcí a miest, k prijatiu nových alebo zachovaniu existujúcich kľúčových zákonov o územnej samospráve v podstatne nezmenenej podobe a k zachovaniu súčasného volebného systému. Spomedzi ostatných dôležitých otázok sa ZMOS venuje prioritne tým, ktoré majú negatívny dosah na veľkú väčšinu členských obcí a miest. ZMOS má dobrovoľný charakter.

Únia miest Slovenska (ÚMS) je dobrovoľným záujmovým združením miest SR. Poslaním únie je prezentovať problematiku územnej samosprávy, chrániť práva a záujmy svojich členov vo vzťahu k zákonodarnej a výkonnej štátnej moci, ako aj k iným organizáciám, zväzom a združeniam, poskytovať svojim členom poradenskú a informačnú službu, presadzovať personálnu, finančnú, inštitucionálnu a daňovú suverenitu, vytvárať podmienky pre zabezpečenie výmeny skúseností.

24. POSILNENIE MESTSKEJ BEZPEČNOSTI

V zmysle kompetenčného zákona je Ministerstvo spravodlivosti SR aj ústredným orgánom štátnej správy pre súdy a väzensťvo. Sústavu súdov tvorí Najvyšší súd SR a ostatné všeobecné súdy (54 okresných súdov, 8 krajských súdov a Špecializovaný trestný súd), ktoré sú zárukou súdnej ochrany práv bez diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu a prístupu k spravodlivosti pre každú osobu. Osobitné postavenie a kompetencie má Ústavný súd SR, najvyšší súdny orgán ochrany ústavnosti a zákonnosti na území SR. Pociť bezpečia je jednou z hlavných ľudských potrieb. Pre-

to je jednou zo základných úloh Policajného zboru posilnenie obecnej a mestskej bezpečnosti a jej zabezpečenia pre občanov. Prispieť dokážu i samotní občania. Môžu sa zapojiť do ochrany mesta, osôb, majetku, zamedziť páchaniu priestupkov, trestnej činnosti a to navrhovaním preventívnych opatrení a poukázaním na rizikové faktory. Policajný zbor realizuje preventívne projekty a aktivity s cieľom zvýšiť právne vedomie občanov, predchádzať páchaniu trestnej činnosti, zvýšiť bezpečnosť na cestách a zároveň vykonáva prevenciu kriminality a popularizáciu práce polície určenú pre občiansku verejnosť. Podľa zákona č. 564/1991 Zb.³⁹ každá obec na území Slovenskej republiky môže zriadiť aj obecnú políciu, ktorá je poriadkovým útvarom a pôsobí pri zabezpečovaní verejného poriadku, ochrany životného prostredia a plnení úloh vyplývajúcich zo všeobecne záväzných nariadení a uznesení a rozhodnutí volených predstaviteľov samosprávy. V roku 2014 na Slovensku pôsobilo 167 zborov obecnej polície.⁴⁰

38 European Charter on Participatory Democracy in Spatial Planning Processes -<http://goo.gl/i8NR8k>

K bezpečnosti v mestách prispieva aj prítomnosť hasičských zborov. Vláda SR uznesením zo dňa 6. novembra 2013 špecifikovala zámer „Celoplošného rozmiestnenia síl a prostriedkov hasičských jednotiek“, ktorým sa zabezpečí kvalitnejšie pokrytie území miest a obcí hasičskými jednotkami a zefektívni sa spolupráca Hasičského a záchranného zboru a obecných hasičských zborov. Celoplošné rozmiestnenie síl a prostriedkov sleduje primerané a vyvážené rozmiestňovanie hasičských jednotiek podľa stupňa rizika územia obcí. Zároveň umožňuje obecným hasičským zborom podľa odbornej a materiálno-technickej úrovne zúčastňovať sa na báze dobrovoľnosti na posilnení mestskej (obecnej) bezpečnosti v spolupráci s Hasičským a záchranným zborom.

Mestá prístupujú k napĺňaniu potreby urbánnej bezpečnosti fragmentárne. Pri tvorbe verejných priestorov sa postupuje podľa platných noriem, ktoré zahŕňajú aj prvky zvyšujúce bezpečnosť. Chýba však komplexný prístup pri tvorbe a revitalizácii mestských štruktúr. Mesto Trenčín sa ako prvé mesto zapojilo do projektu *Bezpečnosť ako kvalita priestoru*, ktorý prináša komplexný a jedinečný pohľad na bezpečnosť sídelných priestorov. V rámci projektu bola vypracovaná komplexná metodika hodnotenia mestských priestorov z pohľadu bezpečnosti. Boli definované metodické nástroje na identifikovanie problémových oblastí v mestských priestoroch a navrhnuté vhodné intervencie na elimináciu bezpečnostných problémov. Navrhnutá metodika bola otestovaná v rámci bezpečnostnej štúdie mesta Trenčín, ktorá poskytla reálny obraz o súčasnej situácii v meste a obsahuje návrhy praktických procesov a riešení. Projekt sa zameriava na problematiku všetkých základných prvkov mestského priestoru.

Mestá prístupujú k napĺňaniu potreby urbánnej bezpečnosti fragmentárne. Pri tvorbe verejných priestorov sa postupuje podľa platných noriem, ktoré zahŕňajú aj prvky zvyšujúce bezpečnosť. Chýba však komplexný prístup pri tvorbe a revitalizácii mestských štruktúr. Mesto Trenčín sa ako prvé mesto zapojilo do projektu *Bezpečnosť ako kvalita priestoru*, ktorý prináša komplexný a jedinečný pohľad na bezpečnosť sídelných priestorov. V rámci projektu bola vypracovaná komplexná metodika hodnotenia mestských priestorov z pohľadu bezpečnosti. Boli definované metodické nástroje na identifikovanie problémových oblastí v mestských priestoroch a navrhnuté vhodné intervencie na elimináciu bezpečnostných problémov. Navrhnutá metodika bola otestovaná v rámci bezpečnostnej štúdie mesta Trenčín, ktorá poskytla reálny obraz o súčasnej situácii v meste a obsahuje návrhy praktických procesov a riešení. Projekt sa zameriava na problematiku všetkých základných prvkov mestského priestoru.

39 Zákon č. 564/1991 Zb. o obecnej polícii v znení neskorších predpisov

40 Správa o činnosti Obecných polícií v Slovenskej republike za rok 2014

25. SKÚSENOSTI A PROBLÉMY

Slovenská republika má skúsenosti s výraznou reformou verejnej správy, ktorá prebehla od roku 1989. **Reforma verejnej správy** vychádzala z dôsledného delenia na štátnu správu a miestnu samosprávu. Touto reformou sa začalo nové obdobie pre mestá a obce, ktoré prinieslo zmenu v riadení územia a zmenu vnímania obcí ako samosprávnych subjektov. Od roku 1996 došlo taktiež k legislatívnym úpravám, ktoré posilnili význam samosprávy decentralizáciou a dekoncentraciou pôsobnosti zo štátnej správy na samosprávne kraje a obce. V tomto období boli zároveň prijaté viaceré zákony, ktoré reagovali na potreby praxe. Na základe zákona prebehlo v rokoch 2004 – 2006 aj **presun kompetencií z orgánov štátnej správy na obce** a samosprávne kraje. Presúvali sa kompetencie, ktoré neboli výlučnými úlohami štátu. Po presune kompetencií prebehla aj zmena systému financovania – fiškálna decentralizácia. Jej cieľom bolo posilnenie daňových príjmov obcí a zavedenie nového systému financovania samospráv. Na základe vyššie uvedených skutočností môže Slovenská republika svoje skúsenosti a poznatky poskytnúť ďalším krajinám zaoberajúcim sa reformou verejnej správy. Proces decentralizácie sa zatiaľ nedá považovať za ukončený, ukazujú sa aj mnohé slabé stránky konkrétne zvoleného modelu, akými sú prílišná fragmentácia na veľké množstvo obcí či nedostatočná odborná a technická kapacita efektívne spravovať územie a poskytovať občanom služby. Samostatným problémom, ktorý určite vyžaduje pozornosť, je spájanie zdrojov a výkonov obcí tak, aby občanom boli schopné poskytovať všetky zákonmi upravené služby v primeranej kvalite.

Napriek tomu, že slovenská legislatíva upravuje povinnosti verejnej správy v oblasti **občianskej participácie** v porovnaní s praxou v zahraničí možno aj nadštandardne, ukazuje sa, že samotné legislatívne ošetrenie tejto problematiky nie je pre jej efektívnosť dostatočné. Predovšetkým informovanosť nie je dostatočne adresná a informačné kanály ako cesty informácií k občanom nie sú dostatočne spoľahlivé. Proces participácie často skĺzava do polohy formálneho naplnenia zákonom definovaných povinností. Často sa zanedbáva zohľadnenie výsledkov participácie v rozhodnutiach zo strany nositeľov rozhodovacích právomocí, čím sa znižuje motivácia občanov aktívne vstupovať do tohto procesu. Na druhej strane si náš občan plnohodnotný význam samého seba ako súčasť participujúcej verejnosti v súčasnosti viacmenej iba osvojuje. Je to logický dôsledok minulého obdobia, v ktorom boli občania stavaní do pozície pasívnych prijímateľov rozhodnutí o rozvoji svojho mesta, pričom tie vznikali bez spätnej väzby voči skutočným potrebám obyvateľov. Posilnenie princípov a mechanizmov občianskej participácie bolo jedným z hlavných

34 URBACT www.urbact.eu

35 Zákon č. 50/76 Z. z. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov

36 Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

37 Zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie v znení neskorších predpisov

cieľov decentralizácie verejnej správy – umocniť bezprostredný vzťah sídelného spoločenstva a miestnej samosprávy.

Samostatným problémom, špecifickým pre Slovensko, je práca s rómskou populáciou. Popri mnohých projektoch, ktorých cieľom je zlepšiť životné podmienky a umožňovať rozvoj tejto komunity, sa snažia prispôsobiť svoj prístup aj represívne zložky. Prezídium Policajného zboru je gestorom projektu a rutínnej prevádzky „rómskych špecialistov“ v Policajnom zbore. V rámci uvedeného projektu sa vyškolili a zaviedli do rutínnej prevádzky špecialisti na rómsku komunitu najmä v obciach a mestách s najväčšou koncentráciou rómskych obyvateľov. V Policajnom zbore uvedený projekt dlhodobo funguje ako rutinná prevádzka s veľkým úspechom, o čom svedčí aj záujem zo strany zahraničných policajných zborov o tento projekt.

26. BUDÚCE PROBLÉMY A VÝZVY, KTORÉ BY MOHLA RIEŠIŤ NOVÁ URBÁNNÁ AGENDA

Počas procesu decentralizácie boli identifikované aj nové problémy. Vzhľadom na to, že decentralizácia verejnej správy prebehla skôr ako fiškálna decentralizácia, mnohé mestá a obce sa dostali do finančnej nedostatčnosti a doposiaľ nebol analyzovaný ani objem kompetencií a skutočná potreba financií. V skutočných číslach dostávajú samosprávy viac peňazí, avšak nie je zistené, či objem finančných prostriedkov je dostatočný na plnenie všetkých kompetencií. Pri decentralizácii sa tiež neriešili problémy malých miest (do 5 000 obyvateľov), ktoré majú nedostatčný potenciál nielen rozvíjať svoje územie, ale ani len poskytovať všetky služby, ktoré im zo zákona vyplývajú. Je teda nevyhnuté aby prebehol kompetenčný a finančný audit verejnej správy, ktorý by analyzoval schopnosť miest a obcí naplňať všetky určené kompetencie s dostatočným finančným krytím. V územnej samospráve je ďalej potrebné pokračovať v snahách o modernizáciu, aby bol zabezpečený kvalitný a efektívny výkon pôsobností. **Slovensko môže prispieť v medzinárodnej diskusii o skúsenostiach s prenosom kompetencií** na nižšie úrovne správy a zároveň hľadať inšpirácie pre zlepšenie procesu vlastnej decentralizácie. Slovensko od medzinárodne diskutovaných a potvrdených princípov **tiež očakáva zdôraznenie potreby územnej spolupráce**, presahujúcej administratívne hranice miest.

Možnosti participácie občanov v procesoch rozhodovania sa za posledné roky výrazne zlepšili. Je však dôležité, aby sa pokračovalo v zapájaní občanov a rôznych skupín do rozhodovania a to aj prostredníctvom rôznych záujmových združení a úpravy legislatívy. Je nutné zlepšiť úroveň

informovanosti občanov a informačné kanály, ako aj nájsť primeranú mieru participácie občanov, aby rozhodovanie samosprávy bolo efektívne a zároveň prospešné pre všetky zúčastnené strany. Medzinárodné **potvrdenie potreby participácie**, ale aj rozprava o jej formách a efektívnosti s prihliadnutím na špecifické pomery – aj to je jedno z očakávaní Slovenska smerom k Novej urbánnej agende.

Úlohou miest je tiež chrániť svojich obyvateľov, a to tak pri zvládaní následkov mimoriadnych udalostí ako aj pri bežných situáciách. Na prezídiu Policajného zboru sa pripravuje k akreditácii a následne k skúšobnej prevádzke projekt „antikonfliktných tímov“. Zameraný je na verejné športové, kultúrne a iné zhromaždenia, kde sa predpokladajú možné incidenty a ich riešenia pomocou komunikácie, bez použitia donucovacích prostriedkov. Uvedený projekt pomôže zvýšiť počet kvalifikovaných pracovníkov v oblasti policajných služieb na zabezpečenie verejného poriadku.

Jedným z faktorov, ktoré prispievajú k bezpečnosti, je aj komplexná tvorba verejných priestorov. Slovenské mestá si zatiaľ neosvojili presvedčenie, že by si mali vypracovať metodiku hodnotenia verejných priestorov z hľadiska bezpečnosti a definovať nástroje umožňujúce identifikovať problémové riešenie a navrhnuť intervencie v problémových oblastiach. Urbánnou bezpečnosťou sa momentálne zaoberá iba jedno krajské mesto Trenčín. Medzinárodné skúsenosti v tejto oblasti by mohli byť pre slovenské mestá inšpiratívne.

Slovensko predpokladá, že nová globálna agenda zdôrazní potrebu **zaoberať sa bezpečnosťou miest a to nielen v represívnych zložkách, ale aj z hľadiska navrhovania a manažovania mestských priestorov.**

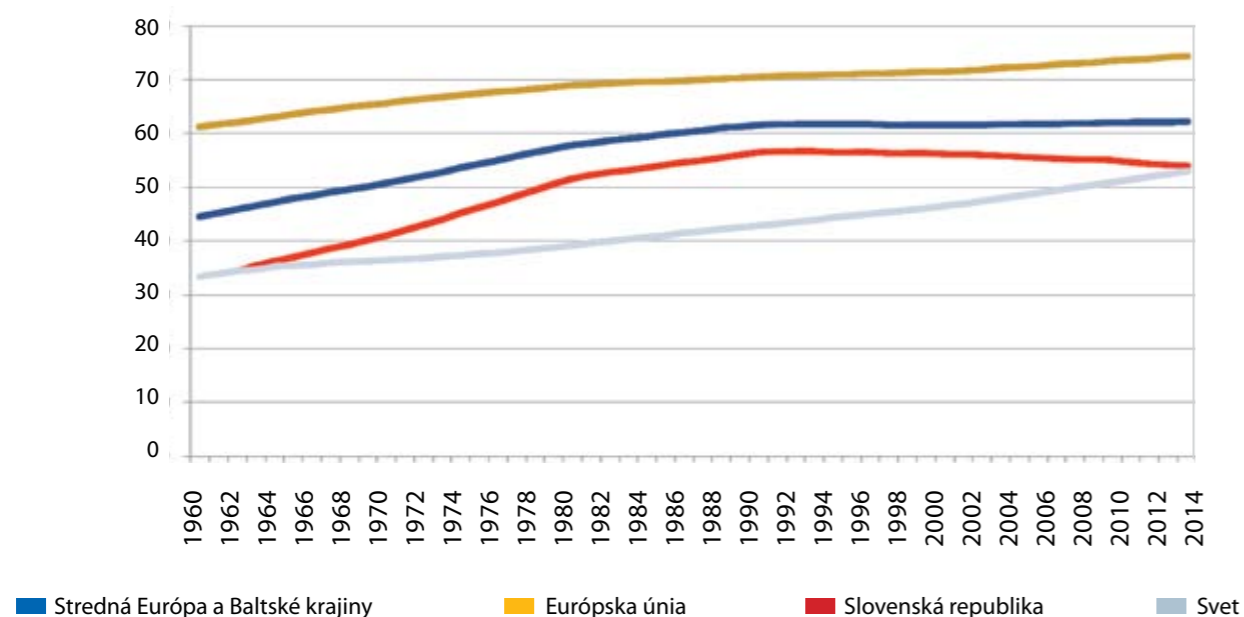
VI.

Ekonomický
rozvoj miest

Slovensko je v porovnaní s rozvinutými ekonomikami pomerne málo urbanizovaná krajina. Miera urbanizácie v SR bola podľa údajov OSN v roku 2010 na úrovni 54,8 %. To je významne menej ako priemer Európy (72,7 %), dokonca menej aj ako priemer východnej Európy (68,9 %). Od roku 1991 dokonca miera urbanizácie neustále mierne klesá (o objektivite takéhoto hodnotenia viac v kapitole I.). Veľkostná štruktúra miest v porovnaní s vyspelými ekonomikami sa významne líši, dominujú menšie mestá. Najväčšie mesto, hlavné mesto Bratislava, má približne 450 tisíc obyvateľov, čo ju zaraďuje na 1 234 miesto spomedzi najväčších miest sveta. Podiel Bratislavy na celkovom počte obyvateľov žijúcich v mestách je 13,83 %, čo je pod svetovým priemerom, priemerom EÚ, ako aj strednej Európy (WB, 2014).⁴¹ Celková miera aglomerácie ekonomiky je teda podstatne nižšia v porovnaní s rozvinutými krajinami, čo má vplyv na nižšie aglomeračné úspory v ekonomike.

Aj napriek klesajúcemu trendu počtu obyvateľov miest sa mestá SR stali po roku 1990 centrami podnikania, zamestnanosti a ľudského kapitálu. Prechodom na trhový systém sa rozvinul podnikateľský sektor, pričom ťahúňom podnikateľskej dynamiky boli hlavne veľké mestá. Posilnila sa najmä pozícia hlavného mesta Bratislavy. Rast podnikania bol výsledkom predovšetkým rozvoja malých a stredných podnikov, ktoré predstavujú v súčasnosti 99 % z celkového počtu firiem. Počet firiem (aktívnych a ziskovo orientovaných podnikov), ktoré vznikli v mestách v roku 2010, dosiahol 123 061, čo predstavuje 83 % z celkového počtu ekonomicky aktívnych firiem v SR v danom roku.⁴² V mestách pracuje 79 % pracovníkov a podiel miest na ekonomicky aktívnom obyvateľstve je 56 %. Zároveň sa v mestách koncentruje ľudský kapitál, keďže v roku 2011 až 72 % obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním malo trvalé bydlisko v mestách.

Vývoj miery urbanizácie

Zdroj údajov: United Nations, World Urbanization Prospects. Catalog Sources World Development Indicators

Porovnanie mesto vidiek v SR (2011)

	Podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva	Podiel obyvateľstva s vysokoškolským vzdelaním	Podiel počtu pracovníkov	Podiel počtu firiem
Mestá	56 %	72 %	79 %	83 %
Vidiak	44 %	18 %	21 %	17 %

Zdroj dát: SOBD, RES

41 <http://data.worldbank.org/indicator/EN.URB.LCTY.UR.ZS/countries>

42 Údaje z Registra ekonomických subjektov SR.

27. PODPORA MIESTNEHO EKONOMICKÉHO ROZVOJA

S prechodom na trhový ekonomiku nastal na začiatku deväťdesiatych rokov proces decentralizácie verejnej správy a transformácia, resp. budovanie nového inštitucionálneho systému ekonomiky. Dôležitým krokom bolo vytvorenie lokálnej samosprávy. Neskoršie kroky smerovali k zmene územnosprávneho usporiadania SR a zvýšeniu počtu miestnych a regionálnych administratívnych jednotiek (8 krajov a 79 okresov). Na začiatku roku 2000 bola uzákonená samospráva regiónov a v súvislosti s týmto procesom bolo prevedených viac ako 400 kompetencií štátnej správy na regionálnu a lokálnu samosprávu. Zároveň s týmto procesom prebehla aj fiškálna decentralizácia (viac v kapitole V.). Obce a mestá majú v súčasnosti dôležité kompetencie v oblasti vlastného rozvoja, územného plánovania, dopravy, školstva, zdravotníctva, kultúry a športu, ochrany prírody a sociálnej pomoci. Mestá majú v súčasnosti možnosť ovplyvňovať svoj rozvoj, ten je však problematický najmä z pohľadu financovania aktivít, ako aj horizontálnej a vertikálnej koordinácie. Výsledkom reformy verejnej správy bolo vytvorenie viacerých úrovní vládnutia (lokálna, regionálna a národná) a viaceré rozvojové oblasti sú v súčasnosti rozdelené medzi rôzne úrovne vlády, dochádza teda k vertikálnej koordinácii rôznych sektorov. Sektorový prístup významne dominuje, čo sa odráža v bežnej prevádzke miest. Konkrétnym príkladom je oblasť školstva, ktorá podlieha viacerým formám riadenia (napr. prevádzku základných škôl má na starosti mesto, ale obsah výuky ministerstvo školstva). Viaceré orgány štátnej správy na národnej úrovni si vytvorili sieť miestnych organizácií, ktoré implementujú odvetvové politiky. Medzi najdôležitejšie lokálne inštitúcie patria regionálne rozvojové agentúry, regionálne poradenské a informačné centrá, podnikateľské inovačné centrá, centrá prvého kontaktu, podnikateľské inkubátory, klastre. Viaceré národné agentúry majú vytvorenú sieť lokálnych centier alebo pracovísk.

Najmä do roku 2000 mestá svoju rozvojovú politiku opierali o investície do dopravnej a občianskej infraštruktúry. V oblasti ekonomického rozvoja sa sústreďovali najmä na prilákanie zahraničných priemyselných firiem, napríklad budovaním priemyselných parkov. Dominovali tzv. exogénne ekonomické stratégie. Iba ojedinele sa vyskytujú iniciatívy tvorcov mestských rozvojových politík, ktoré by smerovali k podpore podnikania, rozvoja nových odvetví a k prepojeniu záujmov firiem, vzdelávacích a výskumných inštitúcií (triple helix model). Endogénne modely rozvojových stratégií miest boli využívané iba v malom rozsahu. Dôležitým míľnikom bol vstup SR do Európskej únie v roku 2004. V súvislosti s ním sa zvýšil dôraz na strategické usmerňovanie rozvoja miest, pričom sa legislatívne ukotvila povinnosť spracovať program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta. Tento dokument sa stal hlav-

ným strategickým dokumentom, avšak, žiaľ, kvôli nedostatočným skúsenostiam so strategickým plánovaním vo veľkej časti prípadov je len formálnym dokumentom, často bez vytvorenia organizačných štruktúr pre jeho implementáciu, finančného zabezpečenia a vyhodnocovania jeho implementácie.

V poslednom období je možné pozorovať rastúci počet aktivít miest, ktoré majú za cieľ transformáciu ekonomiky miest, rozvoj inovatívneho podnikania, športových, kultúrnych a kreatívnych aktivít a pod. Druhé najväčšie mesto SR, Košice, realizovalo v roku 2013 projekt Európskeho hlavného mesta kultúry, pričom sa zameralo na investície do kultúrnej infraštruktúry, kultúrnych aktivít a podnikania v tzv. kultúrnych a kreatívnych odvetviach.

28. TVORBA PRACOVNÝCH MIEST

Proces ekonomickej transformácie SR priniesol významné zmeny na trhu práce, ktoré sa spájali s odvetvovou reštrukturalizáciou ekonomiky. Zanikali pracovné miesta v sektore poľnohospodárstva a v priemysle (najmä v deväťdesiatych rokoch) a nárast zaznamenal sektor služieb. Hybnou silou zmien odvetvovej štruktúry zamestnanosti SR boli najmä zahraničné investície v automobilovom a elektrotechnickom priemysle, v príbuzných a nadväzujúcich odvetviach a rozvoj sektora obchodných služieb.

Aj keď podiel obyvateľov v mestách je relatívne nízky, mestá sú centrom zamestnanosti. Z obyvateľov, ktorí sú zamestnaní v SR, pracuje v mestách 79 % ľudí, zvyšných 21 % pracuje na vidieku. Zamestnanosť sa koncentruje najmä vo väčších mestách. V desiatich mestách s počtom obyvateľov nad 50 tisíc obyvateľov pracuje spolu takmer 50 % pracovníkov.

Po roku 1990 nastal masívny nárast podnikania, ktorý sa ešte posilnil v období vstupu SR do EÚ a kulminoval tesne pred ekonomickou krízou v roku 2008. V mestách sa najdynamickejšie vyvíjal sektor služieb, v ktorom vznikalo v rokoch 2007 – 2008 ročne takmer desaťnásobne viac firiem ako na začiatku deväťdesiatych rokov. Oproti vidieku mestá ponúkajú obyvateľom lepšie pracovné miesta najmä v oblasti znalostne náročných služieb. Z pohľadu odvetvovej štruktúry firiem v mestách SR podnikajú najmä firmy odvetví služieb, ktorých podiel na celkovom počte firiem bol 87 % (2010). Naopak, na vidieku sa lokalizujú najmä poľnohospodárske firmy (69 %). Pre mestá sú typické hlavne firmy v oblasti znalostne náročných finančných služieb (94 % z celkového počtu firiem) a v priemysle dominujú hlavne firmy v high tech (85 %).

Významným ekonomickým problémom SR je pomerne vysoká miera nezamestnanosti, ktorá je jedna z najvyšších

v EÚ. Podľa sčítania obyvateľov bola miera nezamestnanosti v SR v roku 1991 na úrovni 4,10 %, počas ďalších 20 rokov sa výrazne zvýšila. V roku 2001 bola na úrovni 20,4 % a v roku 2011 na úrovni 16,9 %. Na začiatku deväťdesiatych rokov mali mestá mierne vyššiu mieru nezamestnanosti, v roku 2001 však už bola výrazne nižšia nezamestnanosť v mestách (17,8 %) ako na vidieku (24,1 %) a tento rozdiel ostal zachovaný aj v roku 2011. Nezamestnanosť v mestách bola v roku 1991 nižšia v menších mestách, ale v ďalšom období sa situácia zmenila a väčšie mestá nad 50 tisíc obyvateľov majú podstatne nižšiu mieru nezamestnanosti ako menšie mestá. Miera nezamestnanosti malých miest je dokonca vyššia ako nezamestnanosť v SR.

Kompetencie v oblasti politiky zamestnanosti a sociálnych vecí sú prevažne na národnej úrovni. Vytvorila sa však sieť lokálnych inštitúcií (Úrad práce sociálnych vecí a rodiny), ktoré realizujú politiku zamestnanosti na lokálnej úrovni (napr. monitoring voľných pracovných miest, poskytovanie informácií, poradenstvo, vzdelávanie, finančná podpora a pod.). Osobitný dôraz sa kladie na pracovné uplatnenie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (mladí ľudia, marginalizované skupiny) napr. prostredníctvom poskytovania informácií, poradenstva, finančnej podpory, možnosti krátkodobého zamestnávania, vytvárania sociálnych podnikov a pod.

29. INTEGRÁCIA MESTSKEJ A NÁRODNEJ EKONOMIKY

Hoci platí, že každé opatrenie zo strany vlády má lokálny rozmer, na Slovensku dominuje sektorový prístup k riešeniu rozvojových problémov. Cieľ zvýšiť nízku mieru urbanizácie, resp. podporiť rozvoj miest, nebol doposiaľ súčasťou vládnych rozvojových politik. Zatiaľ nebol prijatý samostatný dokument, ktorý by vymedzil úlohu miest v ekonomickom rozvoji SR, respektíve sa zamerail na riešenie špecifických problémov rozvoja miest. Intervencie sektorových politik sú zvyčajne tzv. priestorovo slepé (*space blind*), čo znamená, že neberú do úvahy možné vplyvy opatrení na rozvoj mestských ekonomík. Vytvorilo sa však viacero asociácií a platforiem, ktoré diskutujú a ovplyvňujú tvorbu národnej rozvojovej politiky zo strany záujmov lokálnych samospráv ako sú napr. Združenie miest a obcí SR a Únia miest SR.

Proces ekonomickej transformácie SR viedol k významnému nárastu regionálnych rozdielov medzi západnou časťou a zvyšnou časťou krajiny. Západná časť zaznamenala výraznejší rast pracovných miest, podnikania, zahraničných investícií a migrácie pracovníkov ako východná časť Slovenska. Bratislavský región zaznamenal rapidný ekonomický rast a s HDP na obyvateľa na úrovni 176 % (2013) sa stal šiestym najrozvinutejším regiónom EÚ.

Vstup do EÚ v roku 2004 výrazne zmenil schopnosť financovať rozvojové aktivity zaostávajúcich regiónov prostredníctvom prostriedkov kohéznej pomoci EÚ. Hlavné strategické dokumenty pre realizáciu kohéznej politiky EÚ v SR⁴³ vytvárali predpoklady pre participáciu lokálnych aktérov v rozvoji národnej ekonomiky. Objem prostriedkov zo štrukturálnych fondov bol na úrovni 2 mld. eur v období 2004 – 2006, 11 mld. eur v období 2007 – 2011 a na obdobie 2014 – 2020 je určených 14 mld. eur. Prostriedky zo štrukturálnych fondov v SR boli väčšinou určené na sektorové priority (rozvoj vzdelávania, priemyslu, infraštruktúry, poľnohospodárstva a pod.). Samosprávy miest boli, resp. sú, oprávnenými žiadateľmi a veľa miest realizovalo projekty, ktoré boli zamerané hlavne na obnovu lokálnej infraštruktúry a občianskej vybavenosti. V programovom období EÚ rokov 2007 – 2013 sa vláda rozhodla koncentrovať kohéznu pomoc do tzv. inovačných (krajské a okresné mestá) a kohéznych pólov rastu (menšie mestá a väčšie obce) s cieľom koncentrovať prostriedky do vybraných centier a posilniť polycentrický koncept rozvoja osídlenia SR. V realite sa však tento systém koncentrácie pomoci uplatňoval len obmedzene. Mestá v Bratislavskom regióne, vrátane hlavného mesta Bratislava, mali výrazne obmedzenejší prístup k rozvojovým prostriedkom, keďže región presahuje hranicu pre podporu v rámci cieľa *konvergenca*, teda približovania európskych regiónov.

V novom programovom období sa na základe iniciatív EÚ v oblasti úlohy miest v ekonomickom rozvoji vymedzilo 8 krajských miest a ich funkčných zázemí. Tie budú investovať až 5 % zdrojov ERDF v SR prostredníctvom tzv. integrovaných územných investícií do udržateľného mestského rozvoja na riešenie hospodárskych, environmentálnych, klimatických, demografických a sociálnych problémov ich mestských oblastí.

Aj v tejto súvislosti je vhodné pripomenúť, že sa pripravuje Koncepcia mestského rozvoja SR, ktorá má ambíciu sa stať východiskovým dokumentom pre integráciu mestskej agendy do rozvojovej politiky SR.

30. SKÚSENOSTI A PROBLÉMY

V koncepciách územného a hospodárskeho rozvoja Slovenska sa vo všeobecnosti kladie dôraz na rozvoj väčších miest, resp. regionálnych centier ako základných rozvojových pólov. Zdôvodňuje sa to tým, že ekonomické aktivity, najmä terciárneho a kvartérneho sektora budú naďalej sústredované do veľkých miest. Navyše aj globalizačné trendy uprednostňujú ekonomickú úlohu vybraných aglomerácií, čo dokumentuje aj smerovanie zahraničných investícií. Práve tieto mestá by mali koncentrovať aktivity,

43 Národný rozvojový plán (2004 – 2006), Národný strategický referenčný rámec (2007 – 2013) a Partnerská dohoda (2014 – 2020)

Zamestnanosť vo veľkostných kategóriách miest

Veľkostná kategória	Počet pracovníkov	Počet EAO	Podiel pracovníkov	Podiel EAO
0-4999	30 193	34 204	2,4 %	2,3 %
5000-9999	104 742	159 831	8,3 %	10,9 %
10000-19999	174 454	233 184	13,8 %	16,0 %
20000-49999	333 667	422 683	26,4 %	28,9 %
50000-99999	275 174	280 058	21,8 %	19,2 %
100000-viac	344 345	331 702	27,3 %	22,7 %
Celkový súčet	1 262 575	1 461 662	100,0 %	100,0 %

Zdroj údajov: Údaje spracované Ekonomickou univerzitou v Bratislave

Vývoj miery mestskej a vidieckej nezamestnanosti v SR

	Počet nezamestnaných			Miera nezamestnanosti		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Mestá	64 060	285 618	197 238	4,15 %	17,82 %	13,49 %
Vidiak	43 356	275 596	245 847	4,04 %	24,06 %	21,04 %
SR	107 416	561 214	443 085	4,10 %	20,42 %	16,85 %

Zdroj údajov: Údaje spracované Ekonomickou univerzitou v Bratislave

Miera nezamestnanosti vo veľkostných kategóriách miest

Veľkostná skupina	1991	2001	2011
0-4999	3,7 %	21,5 %	19,4 %
5000-9999	3,7 %	21,4 %	17,2 %
10000-19999	3,6 %	20,7 %	15,3 %
20000-49999	4,1 %	19,9 %	14,7 %
50000-99999	4,5 %	16,3 %	11,3 %
100000-viac	4,5 %	12,4 %	10,2 %
Mestá spolu	4,1 %	17,8 %	13,5 %

Zdroj údajov: Údaje spracované Ekonomickou univerzitou v Bratislave

investorov a mohli by sa stať aktivizujúcim pólom rozvoja širšieho regiónu. Problémové sú mestá málo rozvinutých regiónov južného, severovýchodného a východného Slovenska, ktorých rozvojový potenciál je oslabovaný aj nevybudovanou dopravnou infraštruktúrou, okrajovou polohou v rámci SR a susedstvom s menej rozvinutými regiónmi okolitých krajín.

Napriek tomu, že v slovenských mestách je k trvalému pobytu prihlásených iba 54,4 % obyvateľov, mestá zamestnávajú až 79 % pracujúcich. Aj tieto štatistické údaje poukazujú na skutočnosť, že mestá poskytujú služby širšiemu spektru ľudí než iba vlastným občanom. Vo výške daňových transferov pre mestá však výdavky potrebné na poskytnutie služieb denne prítomných ľudí nie sú reflektované.

Slovenské mestá si zatiaľ dostatočne neuvedomujú, že môžu aktívne konať v prospech ekonomického rozvoja. Pokročili síce v plánovaní svojho hospodárskeho a sociálneho rozvoja, avšak svoje plány nedostatočne monitorujú a vyhodnocujú. Medzi najväčšie riziká patria finančné a legislačné limity (nedostatok zdrojov, neefektívne verejné obstarávanie), ale aj pasivita a čakanie na iniciatívu štátu a Európskej únie. Obmedzením je aj prílišná fragmentácia systému miestnej samosprávy. Ambicióznejšie aktivity zvládnu iba väčšie mestá, čo v podmienkach Slovenska znamená tie, ktoré majú dobrú spoluprácu s obcami v rámci svojich funkčných oblastí.

Vážnym problémom je nedostatok odborníkov na ekonomický rozvoj v štruktúre miestnych inštitúcií a dostatok relevantných informácií o rozvoji. Plánovanie a manažment rozvoja bývajú len jednou z mnohých úloh, ktoré konkrétni pracovníci vykonávajú. Okrem toho sú prevažne bez väčších kompetencií a vplyvu na alokáciu zdrojov.

31. BUDÚCE PROBLÉMY A VÝZVY, KTORÉ BY MOHLA RIEŠIŤ NOVÁ URBÁNNÁ AGENDA

Mestá sú typickou súčasťou ekonomiky. Môžeme v nich pozorovať rozmach či naopak úpadok, pričom na situáciu v národnej a globálnej ekonomike reagujú odlišne. Okrem investícií a rastúcej zamestnanosti je významný aj ich prínos k rozvoju miestneho spoločenstva (angl. community economic development).

Pre rozvoj dnes nestačí ponúkať prednosti a atraktivity z pred-industriálnych čias ako prírodné zdroje, dobrá dopravná dostupnosť, dostatok pracovnej sily. Mestá môžu upadať z dôvodu nedostatočnej reštrukturalizácie ekonomiky a z toho vyplývajúceho zatvárania nedostatočne konkurencieschopných podnikov, sprevádzaného úbytkom pracovných miest. Problémom však môže byť aj nedostatočná podpora zo strany štátu, neatraktívna pracovná sila s nevyhovujúcou štruktúrou zručností a odbornej prípravy, ale aj zlé sociálne či životné prostredie. Úpadok miestnej ekonomiky sa väčšinou prenáša do ďalších častí miestneho života a ústi do odchodu časti produktívnych obyvateľov z mesta, čo následne sťažuje opätovné naštartovanie miestnej ekonomiky.

Nová urbánna agenda by mala prispieť **k podpore miestneho ekonomického rozvoja a úlohe mestských ekonomík v tvorbe primeraných pracovných miest** ako základného predpokladu dôstojného života obyvateľov miest. Mala by tiež motivovať mestá k tomu, aby sa nespoliehali iba na štát, ale prijali svoju úlohu v rozvoji vlastnej ekonomiky.

VII.

Bývanie a základné služby

Bývanie a kvalitné služby spojené s bývaním tvoria súčasť základných ľudských potrieb. Mali by byť uspokojované na úrovni zodpovedajúcej celkovému stupňu sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti, pričom kvalita a dostupnosť bývania sú často vnímané ako hodnotiace ukazovatele životnej úrovne spoločnosti.

32. CHARAKTERISTIKA BÝVANIA NA SLOVENSKU

Aktuálny stav v bývaní je výsledkom dlhodobého vývoja. Zásadným momentom, ktorý ovplyvnil aj sektor bývania, boli spoločensko-ekonomické a politické zmeny po roku 1989. Ukončenie podpory systému komplexnej bytovej výstavby realizovanej štátom a následné umožnenie transformácie vlastníctva bytového fondu z vlastníctva miest, obcí a bytových družstiev do vlastníctva užívateľov týchto bytov výrazne ovplyvnili dostupnosť bývania na Slovensku. V neposlednom rade aj cenová deregulácia služieb spojených s bývaním, ako aj samotné ceny bytov, sa stali významnými faktormi ovplyvňujúcimi dostupnosť bývania.

Faktorom, ktorý ovplyvnil celkovú dostupnosť bývania, je práve výrazný útlm výstavby bytov, pretože v porovnaní k 33 437 bytom postaveným v roku 1989, bolo v roku 1994 postavených len 6 709 bytov a v roku 1995 už iba 6 157 bytov. Až po prijatí príslušnej legislatívy a zavedení nových ekonomických nástrojov prišlo k postupnému nárastu počtu dokončovaných bytov, pričom v súčasnom období sa priemerne ročne dokončí približne 16 500 bytov.

Transformáciou vlastníctva bytového fondu sa výrazným spôsobom zmenila vlastnícka štruktúra bytového fondu na Slovensku. Súkromné vlastníctvo bytov sa stalo dominantnou formou bývania, pričom v súčasnosti predstavuje viac ako 90 %, zatiaľ čo v roku 2001 to bolo len 73,8 % a v roku 1991 len 55,4 % bytového fondu. Ďalším sprievodným javom je výrazný pokles podielu verejného nájomného sektoru, ktorý v súčasnosti reprezentuje len asi 3 % z celého bytového fondu (pokles z 27,7 % v roku 1991). Jedným z dôsledkov tejto masívnej zmeny formy vlastníctva bytov bolo aj prenesenie zodpovednosti za obstaranie si vlastného bývania na občana, ako aj prenesenie zodpovednosti za prevádzku a údržbu tohto bytového fondu na vlastníkov bytov.

Pre bytový fond v mestách je charakteristická dominancia vlastníckeho bývania, pričom nájomné bývanie predstavuje približne 5 % bytového fondu (1,7 % verejné a 3,3 % súkromné nájomné bývanie). Aj tento stav je dôsledkom vyššie uvedených zmien a predstavuje to istý paradox, že práve v mestách, kde by mala byť výrazne vyššia ponuka, ako aj dopyt po nájomnom bývaní v súvislosti so zabezpečením potrieb mesta, zvýšením mobility pracovnej sily, zvýšením dostupnosti prechodných a dočasných foriem bývania a pod., je dominantnou formou práve vlastníckeho bývania. Ďalších cca 5,3 % bytov v mestách je vo vlastníctve bytových družstiev. Zároveň je však nutné podotknúť, že naďalej pokračuje transformácia formy vlastníctva v týchto segmentoch bývania.

Stav bytového fondu v mestách je vo veľkej miere výsledkom výstavby pred rokom 1990 (viac ako 80 %). Značná

časť bytových domov vykazuje nedostatky a poruchy, ktoré sú spôsobené blížiacou sa hranicou ich životnosti a opotrebovaním. Napriek tomu je kvalita bývania v mestách vysoká, pretože viac ako 75 % bytového fondu miest tvoria byty najvyššej kategórie.

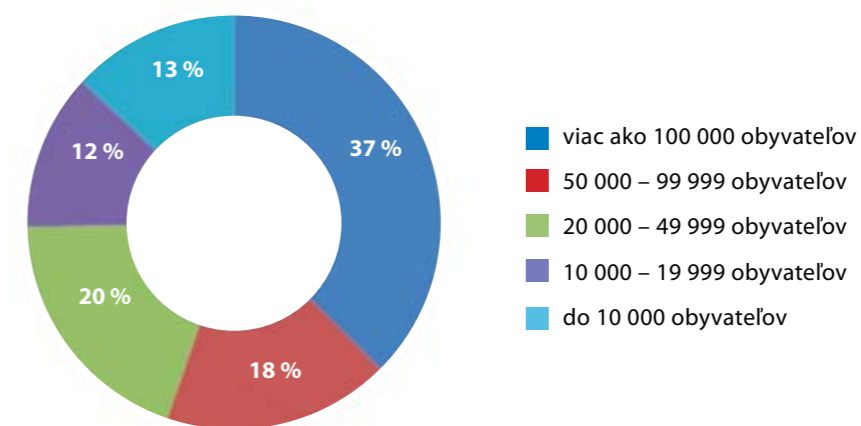
V oblasti bytovej výstavby v mestách sledujeme v ostatných rokoch regres, i napriek tomu, že celková úroveň bytovej výstavby si zachováva viac-menej stabilitu v počte dokončovaných bytov ročne. V období rokov 2003 – 2013 bolo v slovenských mestách postavených 87 840 bytov. Maximum dosiahla bytová výstavba v roku 2009, kedy bolo dokončených 10 725 bytov. V súčasnosti sa bytová výstavba v mestách však vrátila na úroveň z pred desiatich rokov, ťažisko bytovej výstavby sa tak presúva na menšie sídla, resp. obce.

Z pohľadu veľkostnej kategórie miest prevláda výstavba vo veľkých mestách. Viac ako tretina bytov (37,3 %) bola postavená v metropolách Slovenska (Bratislava, Košice). V ostatných rokoch bol zaznamenaný mierny nárast bytovej výstavby v kategórii miest s počtom obyvateľov 20 000 až 49 999. Z hľadiska typu bývania je naďalej prevládajúcim typom výstavba bytov v bytových domoch.

Jedným z ukazovateľov rozvoja krajiny v segmente bývania je aj počet bytov na tisíc obyvateľov, pričom podľa údajov zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov (SOBD) v roku 2011 pripadalo na Slovensku na tisíc obyvateľov 370 všetkých bytov, resp. 329 obývaných bytov.

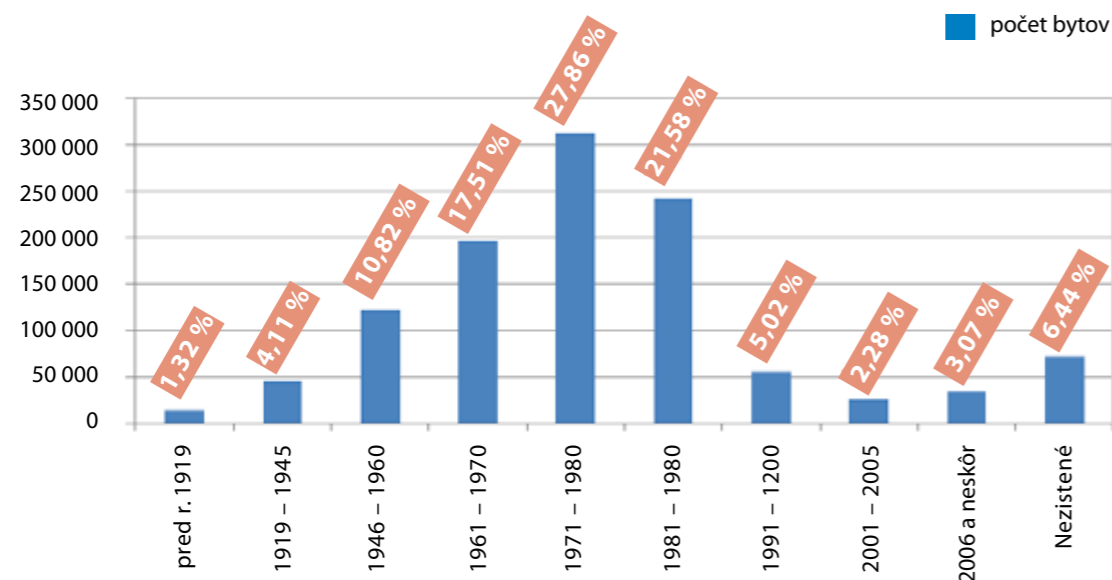
V období medzi rokmi 2003 až 2013 bolo najviac bytov na 1000 obyvateľov postavených v hlavnom meste a ďalších

Podiel dokončených bytov v mestách SR podľa veľkostnej kategórie miest

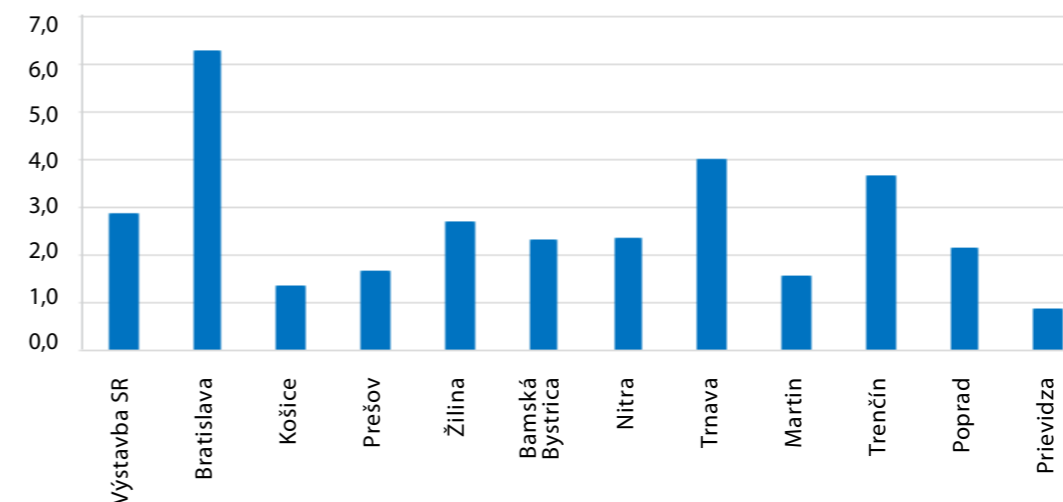
Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Bytový fond v mestách podľa obdobia výstavby

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Podiel dokončených bytov na 1000 obyvateľov v období 2003 – 2013 v %

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

mestách západného Slovenska (Trnava, Trenčín). Naopak Košice, druhé najväčšie mesto SR, v tomto ukazovateli výrazne zaostávali, a to aj napriek tomu, že celkovo v počte dokončených bytov v sledovanom období boli na 2. mieste hneď za Bratislavou.

33. POSILNENIE A ZLEPŠENIE PRÍSTUPU K FINANCOVANIU BÝVANIA

Bytová politika na Slovensku zaznamenala za ostatné dve dekády výrazné zmeny. Štát na nové podmienky trhovej ekonomiky reagoval v roku 1994 prijatím prvej *Koncepcie štátnej bytovej politiky*, ktorá stanovila základné ciele bytovej politiky v podmienkach SR. Jedným z nich je celkové zvyšovanie úrovne bývania a vytváranie takých legislatívnych, technických a ekonomických podmienok, aby bývanie bolo pre obyvateľov dostupné a aby si každá domácnosť mohla zabezpečiť primerané bývanie zodpovedajúce výške vlastných príjmov a potrebám. Následne bol uvedený koncepčný materiál pravidelne vyhodnocovaný a aktualizovaný približne v päťročných cykloch. Aktuálne je platná *Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020*, ktorú schválila vláda začiatkom roka 2015, a ktorá obsahuje ciele a úlohy na nasledujúce obdobie.

Faktorom, ktorý významne ovplyvňuje bytové politiky jednotlivých miest, je rozdelenie kompetencií medzi štátom (vládou), vyššími územnými celkami (VÚC), obcami (teda aj mestami) a občanom. V trhovom hospodárstve nesie občan primárnu zodpovednosť za obstaranie vlastného bývania. Pôsobnosť štátu je determinovaná najmä tvorbou stabilných ekonomických a legislatívnych podmienok pre jednotlivé subjekty v oblasti bývania. Pôsobnosť VÚC je v koncepcnej, legislatívnej a vo výkonnej činnosti, ktorá vyplýva z ich úloh pri starostlivosti o všestranný rozvoj svojho územia a potreby svojich obyvateľov. V zmysle platného legislatívneho rámca sú práve obce (mestá) zodpovedné za koncepciu rozvoja jednotlivých oblastí života obce (mesta), spolupôsobia pri utváraní vhodných podmienok na bývanie v obci a obstarávajú a schvalujú programy rozvoja bývania obce (mesta). S uvedenou pôsobnosťou obcí (miest) súvisí aj koordinácia a zabezpečovanie pozemkov a technickej vybavenosti pre výstavbu bytov a skvalitňovanie hospodárenia s obecným (mestským) bytovým fondom.

Vytváranie priaznivých podmienok pre bývanie je významným aspektom, ktorý môže pozitívne ovplyvniť demografickú štruktúru mesta z hľadiska veku jeho obyvateľov a tiež môže priaznivo nastaviť migračné trendy hlavne produktívnych skupín obyvateľstva.

Z tohto pohľadu sú veľmi dôležité podporné nástroje štátu zacielené na podporu novej bytovej výstavby, ale i na obnovu a modernizáciu bytového fondu. Reformy

uskutočnené v oblasti bytovej politiky umožnili zaviesť systém viacerých podporných ekonomických nástrojov rozvoja bývania (v oblasti úverovej a dotačnej politiky). Z hľadiska miest sú najdôležitejšie Štátny fond rozvoja bývania (ŠFRB) a Program rozvoja bývania. ŠFRB bol založený v roku 1996 ako účelový fond na financovanie štátnej podpory pri rozširovaní a zveľaďovaní bytového fondu najmä prostredníctvom poskytovania výhodných dlhodobých úverov. Obec (mesto) môže získať zvýhodnený úver⁴⁴ na výstavbu a kúpu nájomného bytu, modernizáciu, zateplenie alebo odstránenie systémovej poruchy bytového domu, výstavbu a obnovu zariadenia sociálnych služieb. Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR (MDVRR SR) prostredníctvom Programu rozvoja bývania poskytuje dotácie na obstaranie nájomných bytov určených na sociálne bývanie, obstaranie technickej vybavenosti a odstránenie systémových porúch bytových domov.⁴⁵

V praxi je obstarávanie verejných nájomných bytov určených na sociálne bývanie realizované prostredníctvom kombinácie dotácií MDVRR SR a zvýhodneného úveru zo ŠFRB. V období rokov 2000 až 2014 tak bolo podporené obstaranie 37 608 verejných nájomných bytov po celom území Slovenska.

Ďalšie nástroje, ktoré majú nezastupiteľnú úlohu z hľadiska zabezpečovania bývania v mestách a nástroje určené pre ďalšie skupiny obyvateľstva, sú štátna prémie k stavebnému sporeniu a zvýhodnenie úrokovej miery hypotekárneho úveru (bonifikácia hypotekárneho úveru). Oba tieto nástroje prioritne slúžia k zabezpečeniu vlastníckeho bývania prostredníctvom obstarania nových bytov, resp. k zvýšeniu kvality existujúcich bytov prostredníctvom ich rekonštrukcie a obnovy.

34. ZLEPŠENIE PRÍSTUPU K PRIMERANÉMU BÝVANIU

Bytová politika miest je ovplyvňovaná ekonomickým vývojom, demografickou a sociologickou štruktúrou svojich obyvateľov, ale aj celkovou sociálnou a politickou stabilitou. Diferencované potreby obyvateľov v oblasti

44 Podmienky poskytovania úveru v súčasnosti upravuje zákon č. 150/2013 Z. z. o Štátnom fonde rozvoja bývania

45 V zmysle zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v znení zákona č. 134/2013 Z. z. sa dotácie na obstaranie nájomných bytov poskytujú obciam, mestám, vyšším územným celkom a neziskovým organizáciám na výstavbu nájomných bytov bežného a nižšieho štandardu, ktoré sú určené hlavne pre nižšie príjmové skupiny obyvateľstva vrátane občanov sociálne vylúčených rómskych komunít. Podlahová plocha bytu bežného štandardu nesmie prevýšiť 80 m² a podlahová plocha bytu nižšieho štandardu 60 m². Dotácia na byty bežného štandardu sa poskytuje do výšky 40 % a na byty nižšieho štandardu do výšky 75 % obstarávacích nákladov pri dodržaní ostatných podmienok, najmä však maximálnej výšky oprávnených nákladov na m² (do 900 eur na 1 m² bytu bežného štandardu, resp. do 605 eur na 1 m² bytu nižšieho štandardu), od ktorej sa odvíja výška nájmu. Výška nájmu môže byť stanovená maximálne do výšky 5 % obstarávacích nákladov ročne.

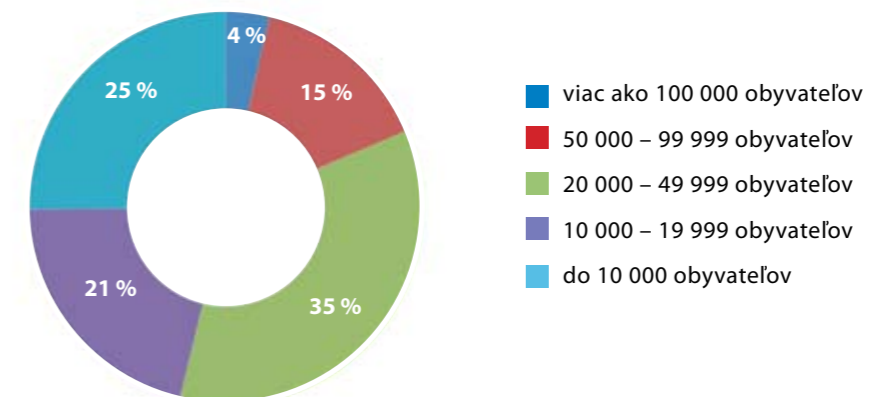
bývania sa prejavujú predovšetkým na miestnej úrovni. V slovenských podmienkach sú to práve obce (mestá), ktoré majú priame nástroje a možnosti na realizáciu aktívnej bytovej politiky.

Bytová politika je jednou z oblastí, kde sa negatívne prejavil proces decentralizácie, ale aj transformácie obecného, resp. štátneho majetku. Predaj bytového fondu, ale aj pozemkov vhodných na bytovú výstavbu, prebiehal a naďalej prebieha nekoncepčne a bez predchádzajúcej dôkladnej analýzy nielen finančnej, ale i sociálnej a demografickej. Výsledkom je neadekvátny výnos z týchto predajov a nedostatok nájomných bytov vo verejnom sektore.

Z hľadiska novej výstavby v oblasti verejného nájomného bývania je taktiež možné konštatovať, že práve mestá zostávajú v rozvoji tohto segmentu bývania. Z celkového počtu podporených nájomných bytov vo verejnom sektore len 46 % týchto bytov je v mestách.

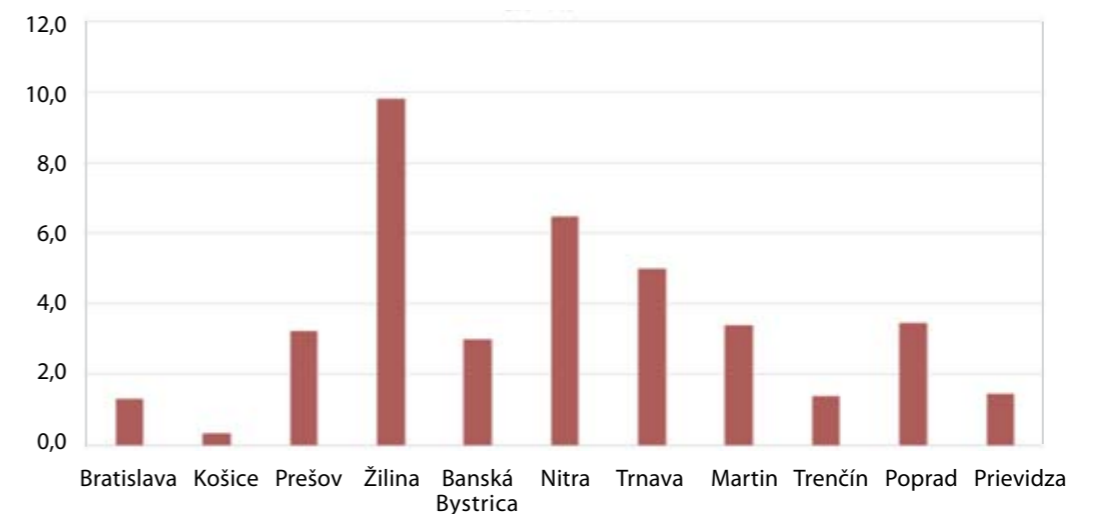
V rámci veľkostných kategórií miest je najvyššia úroveň výstavby nájomných bytov vo verejnom sektore v menších a stredných mestách (do 49 999 obyvateľov). Z hľadiska počtu nájomných bytov na tisíc obyvateľov dosahujú najvyššiu úroveň menšie mestá (do 19 999 obyvateľov), viac ako 20 nájomných bytov na 1 000 obyvateľov. Najnegatívnejšie z tohto pohľadu sa vyvíja tento segment práve v metropolách Slovenska (Bratislava, Košice).

Podiel dokončených verejných nájomných bytov v mestách SR podľa veľkostnej kategórie miest (obdobie rokov 2000 – 2014)

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Podiel dokončených verejných nájomných bytov na 1000 obyvateľov v 11 najväčších mestách SR (obdobie rokov 2000 – 2014, v %)

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Domácnostiam, ktoré spĺňajú podmienky hmotnej núdze⁴⁶ a podmienky na poskytnutie pomoci v hmotnej núdzi, sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, ktorá pozostáva z dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke v hmotnej núdzi, ktorými môže byť: ochranný príspevok, aktívny príspevok, príspevok na nezaopatrené dieťa a príspevok na bývanie.

35. ZLEPŠOVANIE SLUMOV A PREVENCIA ICH VZNIKU

Vzhľadom na charakteristiku a definíciu slumu nie je možné v súčasných podmienkach SR hovoriť o ich existencii. Proces transformácie so sebou priniesol aj nárast sociálno-patologických javov. Vzhľadom na ich charakter, ako aj na charakterslovenských miest je komplikované ich v štruktúre slovenských miest lokalizovať. Jedným z najzávažnejších problémov Slovenska v oblasti chudoby a exklúzie sa ukazuje proces segregácie, ktorý je veľmi často spojený s obyvateľmi rómskej národnosti v segregovaných, resp. inak vylúčených osídleniach. Problém rómskej segregácie je identifikovateľný aj vo viacerých slovenských mestách, dominantne sa však týka vidieckeho prostredia.

V rámci mestskej štruktúry sa najčastejšie stretávame so satelitnými sídliskami na okraji väčších miest, kde bolo umelo presťahované väčšie množstvo rómskych rodín (Košice, Rimavská Sobota), s roztrúsenými chátrajúcimi obydliami umiestnenými najčastejšie v starej mestskej zástavbe v centrách miest (Dobšiná, Gelnica), s rómskymi osídleniami na periférii miest (Humenné, Lučenec a pod.). Rómske sídla sú vo väčšej miere charakteristické preľudnenosťou bytov, vysokou mierou nezamestnanosti, devastáciou obytného prostredia, zlými hygienickými návykmi a v neposlednom rade aj zvýšenou mierou kriminality. Toto predstavuje pre mestá výzvu, s ktorou sa musia v rámci svojich kompetencií zaoberať a hľadať primerané riešenia. Skúsenosti ukazujú, že práve aktívny a dlhodobý prístup samosprávy k riešeniu týchto problémov môže priniesť zlepšenie situácie, nielen tejto skupiny obyvateľstva ale celému mestu, resp. okoliu. Snahou niektorých miest je riešiť problém presťahovaním týchto skupín obyvateľstva do iného sídla. Je nutné konštatovať, že týmto spôsobom sa situácia nerieši, iba premiestňuje, pričom takýto prístup môže v mnohých prípadoch viesť k podstatnému zhoršeniu možných realizovateľných riešení. Oveľa efektívnejšie sú postupy dlhodobej aktívnej komunitnej práce s dotknutou skupinou obyvateľstva.

Na účinnú pomoc mestám zvládnuť riešenie tohto problému bolo z pozície štátu prijatých viacero opatrení, či už v oblasti sociálnej, bytovej, vzdelávacej, resp. zdravotnej,

46 Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov

ktorých cieľom je zlepšenie životných podmienok tejto skupiny obyvateľstva. Mestá tak majú k dispozícii nástroje na riešenie, resp. prevenciu vzniku takto segregovaných osídlení.

36. ZÁKLADNÉ SLUŽBY

Ukončenie podpory systému komplexnej bytovej výstavby po roku 1989 malo vplyv nielen na stav bytového fondu, ale aj na rozvoj technickej a občianskej vybavenosti, ktorá bola dovtedy priamo prepojená s výstavbou bytov. V súčasnosti určuje rozvoj občianskej vybavenosti (obchody, služby) primárne súkromný sektor.

Obce v SR okrem iného zabezpečujú podmienky na zásobovanie obyvateľov pitnou vodou, odvádzanie odpadových vôd,⁴⁷ nakladanie s komunálnymi odpadmi, ktoré vznikli na území obce.⁴⁸

37. ODPADOVÉ HOSPODÁRSTVO

V oblasti odpadového hospodárstva patrí SR v porovnaní s krajinami EÚ medzi krajiny s najnižšou ročnou produkciou komunálnych odpadov na obyvateľa. Najväčším negatívom v nakladaní s odpadmi je však vysoký podiel zneškodňovania odpadov skládkovaním. Napriek klesajúcemu trendu skládkovania komunálnych odpadov je dynamika tohto poklesu nedostatočná. V súčasnosti platí v SR povinnosť pre obec zaviesť a zabezpečiť vykonávanie triedeného zberu komunálnych odpadov pre papier, plasty, kovy, sklo a biologicky rozložiteľné komunálne odpady. Cieľom do roku 2020 je dosiahnuť 50 % úroveň recyklácie komunálnych odpadov.⁴⁹

38. PITNÁ VODA

Zdrojmi pitnej vody na Slovensku sú buď podzemná voda (82,2 %) alebo povrchová voda (17,8 %), pričom najväčšou prirodzenou zásobárňou podzemnej vody v SR a v strednej Európe je Žitný ostrov. V troch z ôsmich krajov SR sú na zásobovanie využívané iba podzemné vodárenské zdroje, v ostatných krajoch sa využívajú podzemné i povrchové zdroje pitnej vody.⁵⁰

Oblasť problematiky pitnej vody v SR upravuje niekoľko právnych predpisov.⁵¹ Základným koncepčným doku-

47 Zákon č. 442/2002 Z. z. o verejných vodovodoch a verejných kanalizáciách a o zmene a doplnení zákona č. 276/2001 Z. z. o regulácii v sieťových odvetviach

48 Zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

49 Zdroj: Program odpadového hospodárstva SR na roky 2016 až 2020

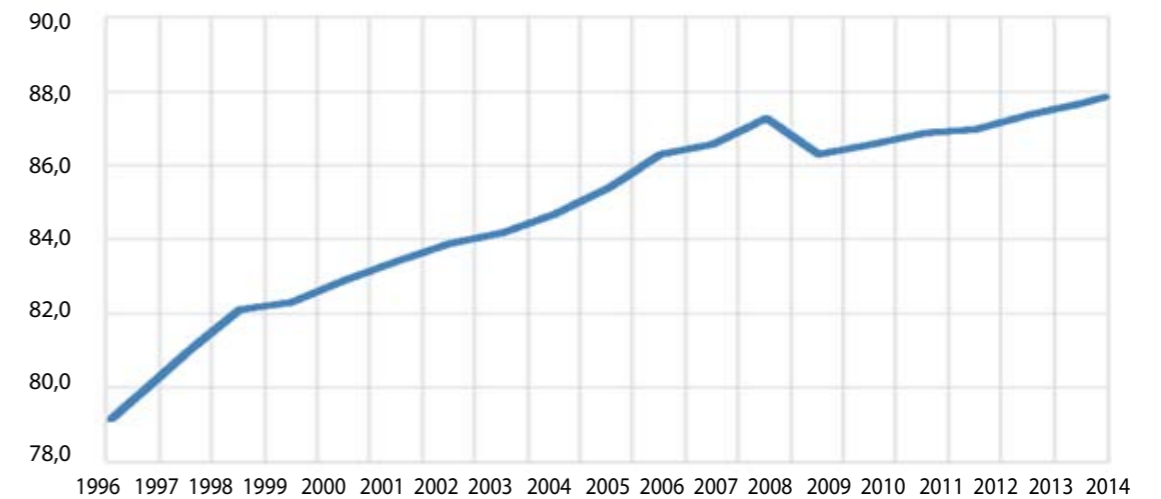
50 Zdroj: http://www.vuvh.sk/download/VaV/Vystupy/Letak-SK_web.pdf

51 Zákon č. 442/2002 Z. z. o verejných vodovodoch a verejných kanalizáciách a o zmene a doplnení zákona č. 276/2001 Z. z. o regulácii v sieťových odvetviach v znení neskorších predpisov

Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 636/2004 Z. z.

Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 605/2005 Z. z.

Podiel obyvateľov zásobovaných vodou z verejných vodovodov (v %)

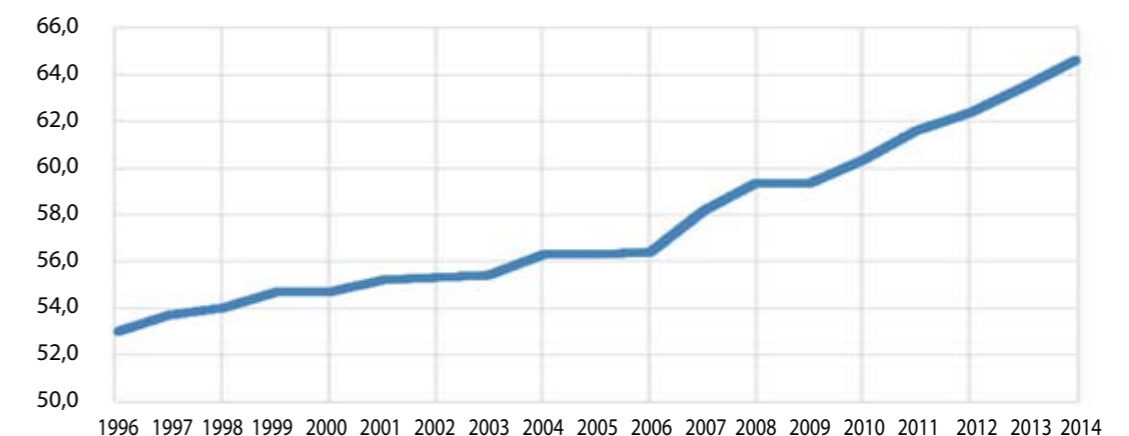
Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Zásobovanie bytov vodou v roku 2011 (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011)

Mesto/ vidiek	Zásobovanie vodou (%)					Spolu
	nezistený zdroj	vodovod zo spoločného zdroja	vodovod v byte z vlastného zdroja	vodovod mimo bytu	bez vodovodu	
Mesto	13,7	83,6	2,0	0,5	0,2	1 149 993
Vidiek	21,0	55,7	20,1	0,6	2,6	844 904
Spolu	16,8	71,6	9,7	0,6	1,3	1 994 897

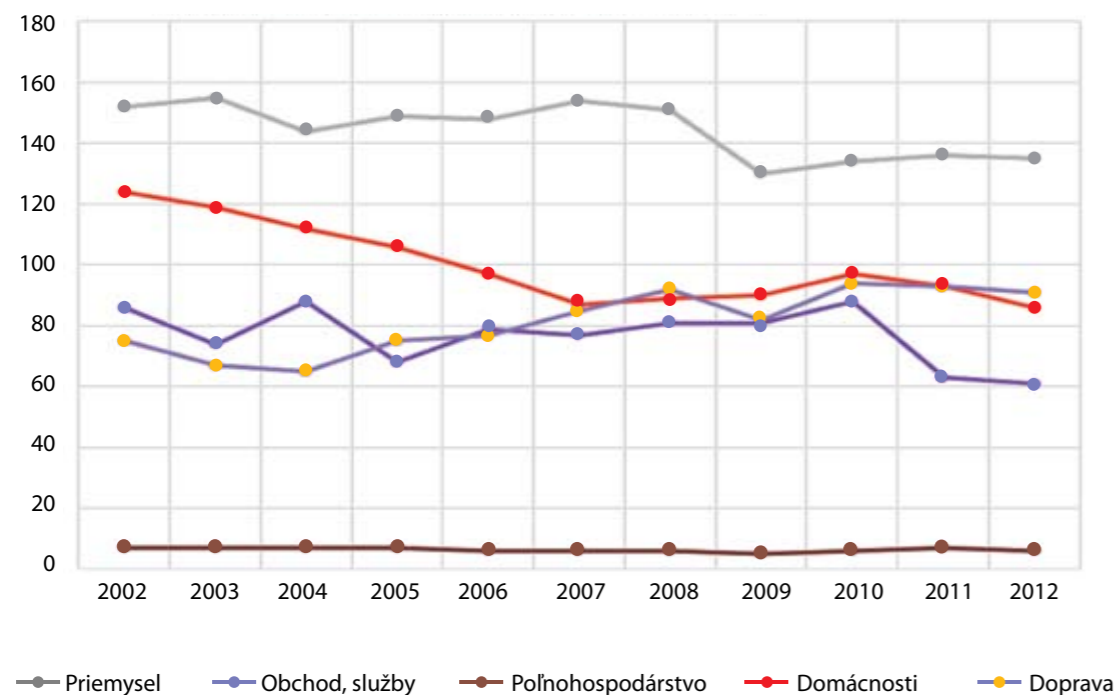
Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Podiel obyvateľov napojených na verejnú kanalizačnú sieť (v %)

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

Konečná energetická spotreba podľa jednotlivých sektorov

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

mentom pre realizáciu vodohospodárskej politiky SR je *Koncepcia vodohospodárskej politiky Slovenskej republiky do roku 2015*.

Zásobovanie obyvateľov SR pitnou vodou sa realizuje dvomi spôsobmi, a to hromadným zásobovaním⁵² a individuálnym zásobovaním.⁵³ Kým podiel obyvateľov zásobovaných pitnou vodou z verejných vodovodov bol v roku 1996 na úrovni 79,7 % z celkového počtu obyvateľov SR, v roku 2006 to už bolo 86,3 %, v roku 2011, kedy prebehlo sčítanie obyvateľov, domov a bytov, 86,9 %. V roku 2014 bolo vodou z verejných vodovodov zásobovaných 87,7 % obyvateľov. Ostatní obyvatelia majú prístup k pitnej vode v rámci individuálneho zásobovania z domových studní. Kvalitu vody u spotrebiteľa sledujú regionálne úrady verejného zdravotníctva.

Kontrolu kvality surovej vody v zdrojoch a kontrolu kvality vody v rozvodnej sieti zabezpečujú vlastníci alebo prevádz-

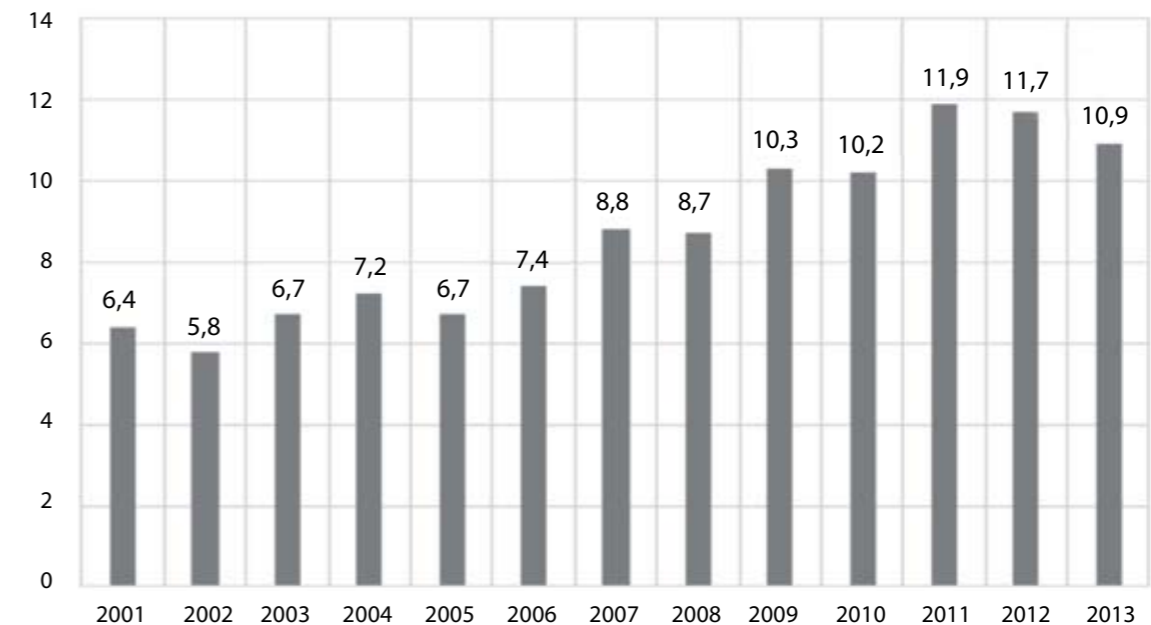
kovatelia verejných vodovodov. Prevádzkovateľmi môžu byť vodárenské spoločnosti, obce alebo iné právnické a fyzické osoby, ktoré majú príslušné oprávnenie na prevádzkovanie verejného vodovodu.

Budovanie nových inžinierskych sietí je financované z viacerých zdrojov. V poslednom desaťročí sa významným zdrojom financovania stali európske štrukturálne a investičné fondy.⁵⁴

Napriek vysokej dostupnosti pitnej vody z verejných vodovodov je v SR zaznamenaný trend poklesu jej spotreby. Čoraz viac obyvateľov uprednostňuje vodu z vlastných studní alebo kúpu balenej vody. K budovaniu a používaniu vlastných studní vedie obyvateľov najmä snaha o ušetrenie finančných prostriedkov.

54 V rokoch 2007 – 2013 bolo viacero projektov na budovanie verejných vodovodov realizovaných v rámci Operačného programu Životné prostredie riadeného Ministerstvom životného prostredia SR (www.opzp.sk) a Programu rozvoja vidieka Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR prostredníctvom Integrovaného regionálneho operačného programu v programovom období 2014 – 2020 vytvára možnosti pre rozvoj zabezpečenia bezproblémového zásobovania obyvateľstva kvalitnou pitnou vodou prostredníctvom výstavby alebo rekonštrukcie sietí vodovodov v mestskom prostredí. Ďalším finančným nástrojom na podporu postupného dobudovania verejných vodovodov je Environmentálny fond (www.envirofond.sk), ktorý ročne podporí cca 50 verejných vodovodov. Možnosti na podporu budovania verejných vodovodov sú vytvorené aj v rámci oprávnených aktivít Operačného programu Kvalita životného prostredia na roky 2014 – 2020.

Podiel energie z OZE na hrubej konečnej spotrebe energie v %

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

39. ZÁKLADNÉ HYGIENICKÉ ZARIADENIA A KANALIZÁCIA

Základná infraštruktúra a služby na obecnej úrovni zahŕňajú aj hygienické zariadenia a kanalizáciu. Za posledných 10 rokov bol v SR dosiahnutý výrazný pokrok v odvádzaní a čistení komunálnych odpadových vôd najmä vďaka verejným finančným zdrojom Európskej únie.⁵⁵ V súčasnosti sa pozornosť sústreďuje hlavne na výstavbu nových čistiarní odpadových vôd (ČOV) a stokových sietí.

V roku 2014 bývalo v domoch pripojených na verejnú kanalizáciu 64,7 %⁵⁶ z celkového počtu obyvateľov. Postupným pripájaním sa producentov odpadových vôd na novo vybudované verejné kanalizácie sa očakáva zlepšenie vplyvu na kvalitu vody v SR. Zber, odvádzanie a čistenie komunálnych odpadových vôd je jedným zo zásadných nástrojov ochrany vodných ekosystémov a zlepšovania stavu vôd. Každá zrealizovaná stavba z predmetnej oblasti prispieje k plneniu záväzkov SR voči Európskej únii a postupnému dosiahnutiu environmentálneho cieľa *Rámcovej smernice o vode* – dosiahnutiu dobrého stavu vôd.⁵⁷

55 Na vybudovanie kanalizácie mohli obce čerpať najmä prostriedky z Operačného programu Životné prostredie, kde celková alokácia predstavuje sumu 85 950 545 eur (za EÚ zdroj – Kohézny fond) plus 15 167 743 eur (národné zdroje).
56 Zdroj: Štatistický úrad SR
57 Podľa požiadaviek smernice Európskej únie sa Slovensko zaviazalo do konca roku 2010 vybudovať verejnú kanalizáciu v aglomeráciách nad 10 tisíc ekvivalentných obyvateľov a s viac ako 2 tisíc ekvivalentnými obyvateľmi do konca roku 2015.

40. ZLEPŠENIE PRÍSTUPU K ČISTEJ ENERGII Z DOMÁCIH ZDROJOV

V nadväznosti na Energetickú politiku SR a smerovanie energetiky EÚ sa realizujú viaceré opatrenia na zlepšenie prístupu k čistej energii. *„Národný akčný plán pre energiu z obnoviteľných zdrojov“*, ktorý bol prijatý v roku 2010, určuje zvýšenie podielu obnoviteľných zdrojov energie na hrubej konečnej spotrebe energie. Cieľová hodnota podielu OZE v roku 2020 je 14,0 %.

Konečná energetická spotreba na obyvateľa SR je o cca 32 % pod priemerom EÚ a konečná spotreba energie v domácnostiach má od roku 2010 klesajúci trend.⁵⁸

V roku 2011 predstavoval podiel spotreby energie získanej z obnoviteľných zdrojov 11,9 % z celkovej spotreby energie (výroba elektrickej energie 19,9 %, výroba tepla a chladu 10,7 %, a doprava 5,6 %).

Rýchly rozvoj niektorých druhov OZE si vyžiadala korekcie v podpore zelenej elektriny. Základnou črtou zmeny je zameranie sa na decentralizovanú výrobu elektriny

58 K zníženiu spotreby energie v domácnostiach, budovách a verejnom sektore významne prispeli aj projekty financované zo Štátneho fondu rozvoja bývania, z Programu rozvoja bývania – dotácie na odstraňovanie systémových porúch, Vládneho programu zateplovania, programu SLOVSEFF, Nórskeho finančného mechanizmu a ďalších medzinárodných podporných programov. Medzi súčasnými zdrojmi patria hlavne vlastné investície, finančné mechanizmy komerčných finančných inštitúcií a neinvestičný fond zriadený SPP-EkoFond, n. f.

Napojenie bytov na zdroje energie na vykurovanie v roku 2011

Mesto/ vidiek	Zdroje energie na vykurovanie (%)								Spolu
	nezistený zdroj	plyn	elektrina	kvapalné palivo	pevné palivo	solárna energia	iný	bez kúrenia	
Mesto	245 569	688 418	31 478	21 182	87 260	415	54 816	20 855	1 149 993
Vidiek	177 219	425 441	28 296	716	201 317	220	5 602	6 093	844 904
Spolu	422 788	1 113 859	59 774	21 898	288 577	635	60 418	26 948	1 994 897

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

v mieste spotreby. Takáto zmena podporuje aj samostatnú výrobu energie domácnosťami. „Konceptia rozvoja výroby elektriny z malých obnoviteľných zdrojov energie v SR“ má za cieľ uľahčiť prístup domácností k vlastnej výrobe elektriny a tepla z obnoviteľných zdrojov energie. Konceptia navrhla legislatívnu aj finančnú podporu rozvoja malých zdrojov energie, ktoré sú určené najmä na pokrytie vlastnej spotreby domácností. Cieľom je podporiť dimenzovanie malých zdrojov na takú úroveň, aby prednostne pokrývala vlastnú spotrebu odberného miesta.

V sektore výroby tepla z OZE dominuje ako domáci lokálny zdroj biomasa. Jej technický potenciál ju predurčuje, aby najvýznamnejším spôsobom prispela k dosiahnutiu 14 % cieľa. Výzvou je zvýšenie OZE v centrálnom zásobovaní teplom, pričom dobré predpoklady na presadenie má biomasa a geotermálna energia. Prioritou sú zariadenia s nižším výkonom, ktoré využívajú potenciál dostupnej biomasy v regióne s rešpektovaním podmienky jej udržateľného využívania.

Vhodným dokumentom pre rozvoj OZE na miestnej úrovni je *Konceptia rozvoja obce v tepelnej energetike*. Dokument je odvetvovou koncepciou obce a používa sa pri spracovaní jej územnoplánovacej dokumentácie. Nie všetky mestá tento nástroj dostatočne využívajú, o čom svedčí nelogické odpájanie sa odberateľov tepla od centrálnej dodávky a nekoordinovaná výstavba nových zdrojov tepla technicky a environmentálne neopodstatnených v dosahu existujúcich systémov centralizovaného zásobovania teplom.⁵⁹

41. SKÚSENOSTI A PROBLÉMY

Slovenské mestá prešli v uplynulých rokoch vývojom, ktorý vyplynul z výrazných politických zmien po roku 1989.

59 Podľa zákona č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike je obec, ktorá má viac ako 2500 obyvateľov a na jej území pôsobí dodávateľ alebo odberateľ, ktorý rozpočítava množstvo dodaného tepla konečnému spotrebiteľovi, povinná zabezpečiť vypracovanie koncepcie rozvoja obce v tepelnej energetike

Je zrejme, že ich transformácia pokračuje aj v súčasnosti. Z územného pohľadu stoja samosprávy pred výzvou zamedziť rozrastaniu sa miest za hranice zastavaného územia. Nesystematické rozrastanie vedie k znižovaniu intenzity zástavby a tým k zvyšovaniu nákladov na výstavbu a prevádzku novej infraštruktúry a zaberaniu poľnohospodárskej pôdy. Podrobnejšie sa téme suburbanizácie venujú predchádzajúce kapitoly.

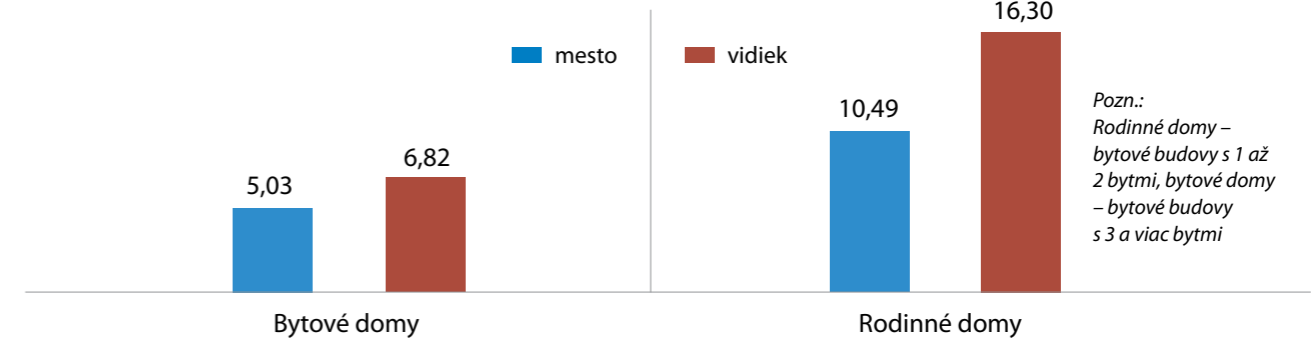
Bývanie

Prechod od totalitnej spoločnosti k demokratickej a od centrálného plánovaného hospodárstva k trhovému podmienili aj transformáciu bytovej politiky. Ukončenie systému komplexnej bytovej výstavby štátom a umožnenie transformácie vlastníctva bytového fondu, vznik trhu s realitami, ako aj nárast cien nehnuteľností výrazne ovplyvnili dostupnosť bývania pre obyvateľstvo. Ďalšou významnou zmenou bola decentralizácia, ktorá posilnila funkciu samospráv a preniesla tak priame prostriedky na výkon bytovej politiky práve na ne. Dôsledkom bol útlm výstavby bytov v deväťdesiatych rokoch 20. storočia a výrazný posun k vlastníckemu bývaniu, ktoré neprišpieva k zvyšovaniu mobility pracovnej sily. Pre opätovné naštartovanie bytovej výstavby vo verejnom nájomnom sektore v obciach sa ako pozitívne riešenie ukázalo kombinovať zvýhodnený úver (Štátny fond rozvoja bývania – ŠFRB) a dotácie (Program rozvoja bývania MDVRR SR). ŠFRB zároveň poskytuje úvery za výhodných podmienok skupinám osôb, ktoré sú na trhu dlhodobo znevýhodnené. V súčasnosti je stabilizovaný podiel verejného sektora na novej výstavbe ročne na 10 – 15 %.

Služby

Pokrok v odvádzaní a čistení komunálnych odpadových vôd je predpokladom pre udržateľný rozvoj a ochranu životného prostredia. Dobudovaním kanalizácií a verejných vodovodov sú v SR vytvorené vhodné podmienky na zabezpečenie udržateľného prístupu obyvateľov k pitnej vode a hygienickým zariadeniam. Napriek vysokej dostup-

Neobývané byty v roku 2011 v %

Zdroj dát: Štatistický úrad SR

nosti pitnej vody z verejných vodovodov je v SR zaznamenaný trend poklesu jej spotreby. Čoraz viac obyvateľov uprednostňuje vodu z vlastných studní alebo kúpu balenej vody. K budovaniu a používaniu vlastných studní vedie obyvateľov najmä snaha ušetriť finančné prostriedky a balenú vodu občania vnímajú ako kvalitnejšiu v porovnaní s vodou z vodovodu. Obaly z balenej vody však zvyšujú záťaž na životné prostredie (výroba aj spracovanie odpadu). SR má v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ nízku produkciu komunálnych odpadov na obyvateľa. Problémom však zostáva nakladanie s odpadmi – skládkovanie a nízke percento triedeného zberu komunálnych odpadov.

Zavádzanie opatrení na zlepšenie prístupu k čistej energii je dlhodobý proces, ktorého výsledky budú odčítateľné až v nasledujúcich rokoch. Už dnes je však zjavné, že využívanie domácich OZE zvyšuje energetickú bezpečnosť SR,⁶⁰ pretože sa ním znižuje závislosť krajiny od dovozu.⁶¹ V oblasti tepelnej energetiky mestá zatiaľ nedostatočne využívajú nástroj *Konceptia rozvoja obce v tepelnej energetike*, o čom svedčí nelogické odpájanie sa odberateľov tepla od centrálnej dodávky a nekoordinovaná výstavba nových zdrojov tepla technicky a environmentálne neopodstatnených v dosahu existujúcich systémov centralizovaného zásobovania teplom.

42. BUDÚCE PROBLÉMY A VÝZVY, KTORÉ BY MOHLA RIEŠIŤ NOVÁ URBÁNNÁ AGENDA

Snahou SR je postupné zvyšovanie celkovej úrovne bývania na našom území. Preto je i naďalej potrebné zachovať systém zavedených legislatívnych a ekonomických podporných nástrojov a zabezpečiť dostatok finančných zdrojov na optimálnu podporu.

60 Realizáciou opatrení uložených v *Stratégii energetickej bezpečnosti SR*, došlo k podstatnému posilneniu energetickej bezpečnosti SR
61 Návrh energetickej politiky SR z októbra 2014, dostupné na: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-168597?prefixFile=m_

Je potrebné prijať také opatrenia, ktoré umožnia mestám a obciam, ale aj ďalším subjektom pôsobiacim na trhu bývania, zvýšiť intenzitu a kvalitu bytovej výstavby a zvýšiť ponuku cenovo dostupných bytov pre obyvateľstvo, s dôrazom na rozvoj nájomného bývania (tak verejného ako aj súkromného).

V rámci existujúceho bytového fondu je potrebné zabezpečiť pokračovanie efektívnej komplexnej obnovy bytového fondu, postupné znižovanie spotreby energie a v neposlednom rade podporovať zvyšovanie podielu obnoviteľných zdrojov energie v sektore bývania.

Výzvou pre štát a samosprávy je aj nájsť spôsoby, ako zvyšovať podiel obývaných bytov v rámci existujúceho bytového fondu a tak zamedziť rozrastaniu sa miest za hranice zastavaného územia, ktoré vedie k zvyšovaniu nákladov na výstavbu a prevádzku novej technickej infraštruktúry.

Ďalšou oblasťou, ktorej je potrebné venovať pozornosť, je znižovanie a odstraňovanie segregácie. Je nevyhnutné presadzovať integrovaný prístup k sociálnej inklúzii a zníženiu miery segregácie vzájomným prepojením opatrení v oblastiach: vzdelávanie, zamestnanosť, bývanie a zdravotná starostlivosť. Súčasnú skúsenosti podporujú myšlienku aktívnej terénnej sociálnej a komunitnej práce, ktorá prispieva k tvorbe a posilneniu základných sociálnych návykov a zručností. Práve mestá a obce majú v tomto procese nezastupiteľnú úlohu. Zlepšenie životnej úrovne rôznych marginálnych skupín obyvateľstva prináša pozitívny efekt celému sídlu a spoločnosti ako takej. Mestá budú musieť vystupovať veľmi aktívne a vytvárať predpoklady na začleňovanie ohrozených skupín do života mesta a tým zlepšovať predpoklady pre udržateľný rozvoj na svojom území.

Budúcnosť miest ako aj celej spoločnosti je determinovaná viacerými zmenami, s ktorými sa budú musieť

vyrovnať. Ide hlavne o zmeny vyplývajúce zo zmeny klímy, pokračujúcej globalizácie s nastupujúcimi **zmenami demografických trendov** a vekovej štruktúry obyvateľstva a taktiež so zmenami vyplývajúcimi z ekonomického vývoja spoločnosti. Súčasná situácia zároveň naznačuje, že pre budúci vývoj miest a spoločnosti treba pamätať nielen na vnútorné demografické zmeny a zmeny preferencií vlastného obyvateľstva, ale ukazuje sa, že zásadnou výzvou môžu byť súčasné **migračné trendy** a potreby z nich vyplývajúce. Tieto zmeny ovplyvnia aj jednotlivé lokálne bytové politiky, ktoré majú potenciál zmierniť negatívne trendy a prispieť k zvýšeniu kvality života v meste. Mestá tak budú musieť efektívnejšie **využívať disponibilné zdroje**. Jedným zo zásadných nástrojov by malo byť **efektívne plánovanie miest a využívanie komplexného potenciálu mesta**, resp. územia. Tu zohráva významnú úlohu dobre koncipovaná pozemková politika. Nevyhnutným faktorom ovplyvňujúcim budúci vývoj bude aj hľadanie a využívanie disponibilných riešení a zdrojov nielen na svojom území, ale aj v širšom zázemí miest a ich bezprostredného okolia. Je nutné, aby sa mesto vyvíjalo a rozvíjalo ako **organická súčasť širšieho územia**, pričom takýto prístup má výrazný potenciál pre pozitívne pôsobenie pre mesto, ako aj pre jeho okolie.

Bude potrebné **posilniť odborné kapacity miest**, ktoré budú mať vo svojej pôsobnosti starostlivosť o komplexný rozvoj mesta, jeho územia, jeho širšieho okolia a o rozvoj bývania. Práve takýto integrovaný a komplexný prístup využívania dostupných disponibilných zdrojov so súčasným zohľadnením regionálnych, ekonomických a demografických špecifik jednotlivých miest má nezastupiteľnú úlohu pre budúci udržateľný a všestranný rozvoj miest.

Pri zabezpečovaní občianskej vybavenosti a základných služieb je pre mestá dôležité nadviazať **spoluprácu so súkromným sektorom**, ktorý sa za posledných 20 rokov stal kľúčovým hráčom v tejto oblasti. V oblasti základných služieb je v súvislosti s cieľom „dosiahnuť do roku 2020 úroveň recyklácie komunálnych odpadov 50 %“ potrebné vytvoriť **účinný systém triedeného zberu**.⁶² Zvýšenie miery triedeného zberu si bude vyžadovať zefektívnenie zberu všetkých triediteľných zložiek komunálnych odpadov.⁶³ Bude potrebné, aby SR postupne pristúpila k zmene súčasného lineárneho charakteru hospodárstva na **obehové hospodárstvo**. Koncept obehového hospodárstva je založený na úspore materiálov a energie a na efektívnom nakladaní s obmedzenými prírodnými zdrojmi. Bude potrebné

62 V roku 2013 vytriedil jeden obyvateľ SR 48 kg komunálnych odpadov. Na splnenie cieľa recyklácie sa úroveň triedeného zberu musí pohybovať minimálne na úrovni 150 – 170 kg vytriedených zložiek na obyvateľa, čo bude do roku 2020 veľmi náročné splniť.

63 Zdroj: Program odpadového hospodárstva SR na roky 2016 až 2020

vytvoriť vhodné prostredie na osvojenie si tohto konceptu v mestách a v domácnostiach.⁶⁴ Udržateľnosť základných služieb bude závisieť aj od ich **adaptability** na klimatické zmeny, najmä v oblasti zásobovania pitnou vodou a pri odvádzaní odpadových vôd (zvládanie privalových dažďov, suchých období a vysokých teplôt najmä v centrách miest).

V oblasti **energetickej hospodárnosti budov** je výzvou dosiahnuť spoločné európske ciele,⁶⁵ podľa ktorých by mali všetky nové verejné budovy postavené od roku 2019 a všetky budovy postavené od roku 2021 spĺňať požiadavky budov s takmer nulovou spotrebou energie, a to v súlade s národným plánom zvyšovania počtu budov s takmer nulovou spotrebou energie. Nulová spotreba budov znamená, že budovy si budú časť energie pokrývať OZE.

V oblasti výroby tepla chýba cieľená finančná podpora pre perspektívne technológie využívajúce OZE. Udržateľný a inovatívny prístup predstavuje podpora výstavby zariadení malých výkonov na výrobu elektriny a tepla v domácnostiach. Inovatívny prístup je založený na tom, že pri navrhovanom nastavení podmienok výstavby malých zdrojov a kritérií finančnej podpory sú prijímatelia pomoci motivovaní spotrebovať čo najväčšie množstvo elektriny a minimalizovať dodávky do sústavy.

64 <http://euractiv.sk/clanky/zivotne-prostredie/obehoveho-hospodarstvo-v-praxi-co-si-mozeme-prestavit-024084/> Publikované: 17. 8. 2015

65 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/31/EÚ z 19. mája 2010 o energetickej hospodárnosti budov

VIII.

Indikátory

LIKVIDÁCIA

Prí nasledujúcich urbánnych indikátoroch nemáme dostupné štatistické zisťovania v členení vidiek a mestá, ani podľa pohlavia. Údaje sa vzťahujú na celú Slovenskú republiku.

I. Percento ľudí, ktorí žijú v slumoch

Zákon o obecnom zriadení č. 369/1990 Zb. v znení neskorších predpisov definuje obec ako samostatný územný samosprávny a správny celok Slovenskej republiky; združuje osoby, ktoré majú na jej území trvalý pobyt. Obec je právnickou osobou, ktorá za podmienok ustanovených zákonom samostatne hospodári s vlastným majetkom a s vlastnými príjmami. V Slovenskej republike sa slumy nenachádzajú.

II. Percento mestského obyvateľstva s prístupom k primeranému bývaniu

Väčšina obyvateľov urbanizovaných oblastí má prístup k primeranému bývaniu, podporuje to prijatá Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2015.

III. Percento ľudí obývajúcich mestské oblasti, s prístupom k bezpečnej pitnej vode

- 1996 – 79,7 % obyvateľov SR je zásobovaných vodou z verejných vodovodov
- 2006 – 86,3 % obyvateľov SR je zásobovaných vodou z verejných vodovodov
- 2013 – 87,4 % obyvateľov SR je zásobovaných vodou z verejných vodovodov

IV. Percento ľudí obývajúcich mestské oblasti, s prístupom k primeranej kanalizácii

- 1996 – 53,0 % obyvateľov SR je napojených na verejnú kanalizačnú sieť
- 2006 – 56,4 % obyvateľov SR je napojených na verejnú kanalizačnú sieť
- 2013 – 63,5 % obyvateľov SR je napojených na verejnú kanalizačnú sieť

V. Percento ľudí obývajúcich mestské oblasti, s prístupom k pravidelnému zberu odpadov

- 1996 – 100 % obyvateľov SR má prístup k pravidelnému zberu odpadov
- 2006 – 100 % obyvateľov SR má prístup k pravidelnému zberu odpadov
- 2013 – 100 % obyvateľov SR má prístup k pravidelnému zberu odpadov

VI. Percento ľudí obývajúcich mestské oblasti, s prístupom k čistej energii z domácich zdrojov

Približne 100 %. V roku 2013 bolo 20,8 % z hrubej spotreby elektrickej energie v SR vyrobenej z obnoviteľných zdrojov.

VII. Percento ľudí obývajúcich mestské oblasti, s prístupom k verejnej doprave

- 1996 – 100 % obyvateľov SR má prístup k verejnej doprave
- 2006 – 100 % obyvateľov SR má prístup k verejnej doprave
- 2013 – 100 % obyvateľov SR má prístup k verejnej doprave

VIII. Úroveň účinnej decentralizácie pre udržateľný urbánny rozvoj meraný:

a) Podielom (%) politik a právnych predpisov týkajúcich sa problematiky miest, na formulácii ktorých participovali miestne a regionálne samosprávy, od roku 1996 do súčasnosti,

Údaje nie sú dostupné.

b) Podielom (%) príjmov aj výdavkov alokovaných miestnym a regionálnym samosprávam zo štátneho rozpočtu,

Podiel zo 100 % výnosu dane z príjmu fyzických osôb:

- 1996 – údaj nie je dostupný
- 2003 – 70,3 % pre obce⁶⁶
- 2013 – 65,4 % pre obce

c) Podielom (%) výdavkov miestnych orgánov financovaných z miestnych príjmov

Údaje nie sú dostupné.

IX. Percento miestnych, regionálnych a národných autorít, ktoré implementovali urbánne politiky podporujúce miestny hospodársky rozvoj a tvorbu dôstojných pracovných miest a živobytí

Približne 100 %. V súvislosti so vstupom Slovenska do EÚ v roku 2004 sa zvýšil dôraz na strategické usmerňovanie rozvoja miest, pričom sa legislatívne ukotvila povinnosť spracovať program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta.

⁶⁶ Údaj platí pre všetky obce na území SR bez rozlíšenia obcí so štatútom mesta.

X. Percento miestnych a regionálnych autorít, ktoré prijali alebo implementovali politiky alebo stratégie urbánnej bezpečnosti a zabezpečenia

Údaje nie sú dostupné.

XI. Percento miestnych a regionálnych autorít, ktoré implementovali plány a návrhy pre udržateľné a pružné mestá, ktoré sú inkluzívne a adekvátne reagujú na rast mestskej populácie

Približne 100 %. Územné plány majú spracované všetky obce s počtom obyvateľom nad 2 000 v zmysle § 11 zákona č. 50/1976 Zb. Väčšina obcí má spracovaný platný územný plán, nakoľko je podmienkou získania finančnej podpory na rozvojové procesy a poskytuje isté záruky pre investičné činnosti.

XII. Podiel hrubého domáceho produktu (HDP) ktorý je tvorený v urbánnych oblastiach

Údaj nie je dostupný v tomto členení.

Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III

Vydalo: Ministerstvo dopravy a výstavby SR
Námestie slobody č. 6, 810 05 Bratislava

Zostavil: Ministerstvo dopravy a výstavby SR
Odbor koncepcie bývania a mestského rozvoja

Tlač: Stredná odborná škola polygrafická

Účelová publikácia MDV SR, nepredajná
Publikácia neprešla jazykovou úpravou
Bratislava 2017

ISBN 978-80-971914-3-6

